MINISTRY FOR FOREIGN AFFAIRS OF FINLAND

Empowered lives.
Resilient nations.

Potencijalna Izvozna Tržišta

Mart 2015

MINISTRY FOR FOREIGN AFFAIRS OF FINLAND

Empowered lives.
Resilient nations.

Potencijalna Izvozna Tržišta za sektor Prerade hrane, Poljoprivrede, Prerade drveta, Građevinskog materijala, Turizma i Rukotvorina

Mart, 2015

PRIZNANJA

Finansiranje je obezbeđeno od strane Ministarstva Spoljnih Poslova Finske u okviru projekta "Pomoć Trgovini".

Izveštaj su pripremili:

Gëzim Tosuni – **Autor**
Visar Vokrri – **Autor**

Poseban doprinos je obezbeđen od strane:

Programa Ujedinjenih Nacija za razvoj (UNDP) na Kosovu za obezbeđivanje kvaliteta:

Teuta Purrini Xhabali, Menadžer projekta "Pomoć Trgovini"
Artane Rizvanolli, Spoljni konsultant
Anita Smailovic, Saradnica na projektu "Pomoć Trgovini"
Erëblina Elezaj, Analitičar za istraživanje, Tim za analitiku, politiku, istraživanje, rodna pitanja i komunikaciju
Iris Duri, Statističarka za obradu podataka, Tim za politiku, istraživanje, rodna pitanja i komunikaciju
Burbuqe Dobranja, Saradnica za komunikaciju, Tim za politiku, istraživanje, rodna pitanja i komunikaciju
Danijela Mitić, Analitičarka za komunikaciju, Tim za politiku, istraživanje, rodna pitanja i komunikaciju

Ne postoje autorska prava za ovaj dokument; stoga, njegov sadržaj može biti delimično ili u potpunosti korišćen bez prethodne dozvole UNDP-a. Njegov izvor se, međutim, mora citirati.

Analize i preporuke sadržane u ovom izveštaju pripadaju učesnicima i autorima izveštaja i ne predstavljaju zvanične stavove Programa Ujedinjenih Nacija za Razvoj i Ministarstva Spoljnih Poslova Finske.

SADRŽAJ

LISTA SKRAĆENICA 5
1. UVOD 7
2. TRGOVINSKA RAZMENA 8
3. TRGOVINSKI REŽIM 10
3.1. Sporazum o slobodnoj trgovini centralne Evrope (CEFTA) 11
3.2. EU Autonomna Trgovinska Povlastica (ATP) 12
3.3. Sporazum o slobodnoj trgovini sa Turskom 12
3.4. Generalizovani sistem povlastica (GPS) SAD-a 12
4. POTENCIJALNA IZVOZNA TRŽIŠTA 13
4.1. Evropska Unija 13
4.1.1. Perspektiva 13
4.1.2. Odnosi sa Kosovom 14
4.1.3. Pregled tržišta 15
4.1.3.1. Prerada hrane 15
4.1.3.2. Poljoprivreda 15
4.1.3.3. Prerada drveta 16
4.1.3.4. Građevinski materijal 16
4.1.4. EU opšte procedure uvoza 16
4.1.5. Tarife, dažbine, kvote i pravila o poreklu 18
4.1.6. Tehnički i ekološki zahtevi 21
4.1.6.1. Tehnički zahtevi 21
4.1.6.2. Ekološki zahtevi 22
4.1.7. Zahtevi sektora 23
4.1.7.1. Prerada hrane i poljoprivreda 23
4.1.7.2. Uslovi izvoza za preradu hrane i poljoprivredu 25
4.1.8. Prerada drveta 25
4.1.9. Građevinski materijal 26
4.2. CEFTA Zemlje 28
4.2.1. Albanija 28
4.2.1.1. Politički i ekonomski pregled 28
4.2.1.2. Odnosi sa Kosovom 28
4.2.1.3. Pregled tržišta 29
4.2.1.4. Opšte procedure uvoza 31
4.2.1.5. Tarife, dažbine, kvote i pravila o poreklu 32
4.2.1.6. Tehnički i ekološki zahtevi 33
4.2.1.7. Zahtevi sektora 34
4.2.2. Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija (FYRoM) 35
4.2.2.1. Politički i ekonomski pregled 35
4.2.2.2. Odnosi sa Kosovom 35
4.2.2.3. Pregled tržišta 36
4.2.2.4. Generalne uvozne procedure 37
4.2.2.5. Tarife, Dažbine, Kvote i Pravila o poreklu 38
4.2.2.6. Tehnički i ekološki zahtevi 39
4.2.2.7. Zahtevi sektora 40
4.2.3. Crna Gora 42
4.2.3.1. Politički i ekonomski pregled 42
4.2.3.2. Odnosi sa Kosovom 42
4.2.3.3. Pregled tržišta 43

4.2.3.4. Opšte procedure uvoza 44
4.2.3.5. Tarife, dažbine, kvote i pravila o poreklu 45
4.2.3.6. Tehnički i ekološki zahtevi 46
4.2.3.7. Zahtevi sektora 47
4.2.4. Srbija 50
4.2.4.1. Politički i ekonomski pregled 50
4.2.4.2. Odnosi sa Kosovom 50
4.2.4.3. Pregled tržišta 51
4.2.4.4. Generalne procedure uvoza 53
4.2.4.5. Tarife, dažbine, kvote i pravila o poreklu 53
4.2.4.6. Tehnički i ekološki zahtevi 54
4.2.4.7. Zahtevi sektora 55
4.2.5. Bosna i Hercegovina (BiH) 56
4.2.5.1. Politički i ekonomski pregled 56
4.2.5.2. Odnosi sa Kosovom 56
4.2.5.3. Pregled tržišta 57
4.2.5.4. Generalno uvozne procedure 59
4.2.5.5. Tarife, dažbine, kvote i pravila o poreklu 59
4.2.5.6. Tehnički i ekološki zahtevi 60
4.2.5.7. Zahtevi sektora 60
4.3. Turska 62
4.3.1. Politički i ekonomski kontekst 62
4.3.2. Odnosi sa Kosovom 62
4.3.3. Pregled tržišta 64
4.3.4. Opšte procedure uvoza 65
4.3.5. Tarife, dažbine, kvote i pravila o poreklu 68
4.3.6. Tehnički i ekološki zahtevi 70
4.3.7. Zahtevi sektora 71
4.4. Sjedinjene Američke Države 75
4.4.1. Politički i ekonomski pregled 75
4.4.2. Odnosi sa Kosovom 75
4.4.3. Pregled tržišta 76
4.4.4. Generalne procedure uvoza 78
4.4.5. Tehnički I ekološki zahtevi uvoznog režima 80
4.4.6. Zahtevi Sektora 81
5. PROFILI SEKTORA 83
5.1. Poljoprivreda i prerada hrane 83
5.2. Građevinski Materijali 88
5.3. Prerada Drveta 91
5.4. Zanati 93
5.5. Turizam 95
6. ZAKLJUČCI 100
REFERENCE 103

LISTA SKRAĆENICA

AMCHAM	Američka privredna komora
APHIS	Služba za zdravstvenu inspekciju biljaka i životinja
ATP	Autonomna trgovinska povlastica
BiH	Bosna i Herzegovina
CAP	Zajednička poljoprivredna politika
CBP	Carinska i granična zaštita
CEFTA	Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini
CEN	Evropski komitet za standardizaciju
CENELEC	Evropski komitet za elektrotehničku standardizaciju
CET	Zajednički sistem tarifa
CIF	Troškovi, osiguranje, i vozarina
CPR	Uredba o građevinskim proizvodima
EC	Evropska Komisija
EFTA	Evropska asocijacija o slobodnoj trgovini
ENS	Ulazna sažeta deklaracija
EORI	Registracija i identifikacija ekonomskog operatera
EU	Evropska unija
EXS	Izlazna sažeta dekleracija
FDA	Administracija za hranu i lekove
FDI	Strane direktne investicije
FSIS	Služba za inspekciju i bezbednost hrane
FTA	Sporazum o slobodnoj trgovini
FYRoM	Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija
BDP	Bruto domaći proizvod
GSP	Generalizovani sistem povlastica
IARM	Institut za akreditaciju FYRoM
IBRD	Međunarodna banka za rekonstrukciju i razvoj
IDA	Međunarodna asocijacija za razvoj
IMF	Međunarodni monetarni fond
IPCC	Međunarodna konvencija o zaštiti biljaka
ISO	Međunarodna organizacija za standardizaciju
ISPM	Međunarodni standard za fitosanitarne mere
MAFRD	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja
MARA	Ministarstvo za poljoprivredu i ruralna pitanja
MFN	Najpovlašćenija nacija
MHF	Fond za stambenu izgradnju
MINFAL	Ministarstvo hrane, poljoprivrede i stočarstva
MRL	Maksimalni nivo ostatka
NAFTA	Sporazum o slobodnoj trgovini severne Amerike

OMB	Kancelarija za menadžment i budžet
PE	Stalna jedinica
POP	Dugotrajni organski zagađivači
REACH	Registracija, evaluacija, autorizacija i restrikcija hemikalija
SAA	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SAD	Jedinstveni administrativni dokument
SCT	Specijalni porez za potrošnju
SITC	Standarda međunarodna trgovinska klasifikacija
TSE	Turska institucija za standarde
UK	Velika Britanija
SAD	Sjedinjene Američke Države
USDA	SAD Odeljenje poljoprivrede
VAT	Porez na dodatu vrednost
WCO	Svetska carinska organizacija
WPM	Materijal za drvenu ambalažu
WTO	Svetska trgovinska organizacija

1. UVOD

Svrha ovog dokumenta, proizvedenog u okviru projekta "Pomoć Trgovini " Programa Ujedinjenih Nacija za Razvoj, koji se sprovodi u saradnji sa Ministarstvom Trgovine i Industrije Kosova[1], je dvostruka: i) istražiti potencijal povećanog izvoza u sektorima poljoprivrede, hrane i pića, građevinskog materijala, prerade drveta, rukotvorina i turizma; i, ii) identifikovati pravila za pristup tržištu, pravila i procedure kosovskog izvoza iz gorepomenutih sektora u četiri ključna tržišta za Kosovo a to su – Evropska Unija (EU), region Centralnoevropskog sporazuma o slobodnoj trgovini (CEFTA), Sjedinjene Američke Države (SAD) i Turska.

Treba naglasiti da ovaj dokument nije analitičan niti preskriptivan - drugim rečima, njegov cilj nije da obezbedi političke preporuke ili preporuke o tome kako poboljšati određene aspekte političkog režima vezano za izvoz. Ovaj dokumenat je opisan i ima za cilj da pomogne postojeće i buduće izvoznike u potrazi za izvozom njihovih proizvoda sa Kosova na stranim tržištima uspešno.

Ovaj dokument treba posmatrati kao još jedan doprinos UNDP-a kosovskim naporima za promociju izvoza u kontekstu šire strategije za razvijanje konkurentnosti kosovske privrede i stvaranje uslova za podsticaj i razvoj raznovrsne, visoko-produktivne i dodate vrednosti privredne baze.

Šest gorepomenutih sektora odabrana su na osnovu studije o privrednom potencijalu Južnog regiona (Prizren i okolina) sprovedene u okviru projekta "Pomoć Trgovini". Ova studija je imala za cilj da oceni potencijal za zaradu, stvaranje prihoda i izvoz jednog broja postojećih privrednih aktivnosti. Na osnovu tih nalaza i preispitivanja trgovinskih razmena Kosova sa drugim zemljama po kategorijama roba, aktuelna studija identifikovala je EU, CEFTA region, SAD i Tursku kao tržišta sa potencijalom za kosovski izvoz. Glavni razlog, zašto su ove zemlje najvažnije za Kosovo u pogledu potencijala za izvoz, je vezan za kombinaciju sledećih faktora: njihova geografska blizina, njihova veličina tržišta, učešće Kosova u sporazumima o slobodnoj trgovini ili drugim trgovinskim instrumentima sa njima, političke i kulturne veze (uključujući prisustvo dijaspore), itd.

Ostatak ovog izveštaja je organizovan na sledeći način. Prvi deo dokumenta postavlja osnovu pružanjem osnovnih informacija o postojećem režimu Kosovske trgovine i politika, kao i trgovinske razmene sa spoljnim svetom. Glavni fokus je na onim kategorijama proizvoda koje Kosovo već izvozi najviše i na zemljama sa kojima Kosovo ima dogovore o slobodnoj trgovini ili bliske privredne veze. Drugi deo pruža pregled uvoznog režima i identifikovanih tržišta (EU, CEFTA region, SAD i Turska). Ovaj deo opisuje glavna pravila i propise koji se primenjuju u svakom tržištu - uključujući dokumenta koja su potrebna za uvoz, uvozne dažbine i poreze, tehničke propise, propise o životnoj sredini, pravila o poreklu, itd. Treći deo se fokusira na ključnim identifikovanim sektorima – poljoprivreda, hrana i pića, građevinski materijal, prerada drveta, rukotvorine i turizam – i pruža pregled ovih sektora i njihovog potencijala za izvoz.

[1]Sa stanovišta UNDP-a, sva pozivanja na Kosovo u ovom dokumentu čine se u kontekstu Rezolucije 1244 (1999) Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija.

2. TRGOVINSKA RAZMENA

Nakon sukoba 1999 god., kosovska privreda je počela od nule i nivo međunarodne trgovine je bio u nemilosti. Sa skoro nepostojećom prerađivačkom industrijom, gde je gotovo sva roba za široku potrošnju uvezena, u to vreme Kosovo je "izvozilo", gotovo, samo keš.

Uporni negativni trgovinski bilans je jedan od najozbiljnijih ekonomskih problema na Kosovu od 1999 god. Trgovinski deficit Kosova je konstantno proširen tokom poslednje decenije, dostigavši najviši nivo od više od € 2.2 milijarde u 2012 god., što je ekvivalentno sa 45% njegovog BDP-a. Iako se izvoz na godišnjem nivou u proseku povećava za oko 23 %, od 2005 god. do 2013 god. godine, u poređenju sa prosečnim povećanjem uvoza od 10% u istom periodu, jaz je i dalje previsok (slika 1). U proseku, izvoz je pokrivao samo 11 % uvoza u poslednjoj deceniji sa neznatnim trendom rasta u tom periodu. Ukupna vrednost kosovskog izvoza tokom ovog devetogodišnjeg perioda dostigla je skoro €1,9 milijardi.

Slika 1. Kosovska trgovinska razmena ('000 Evro)

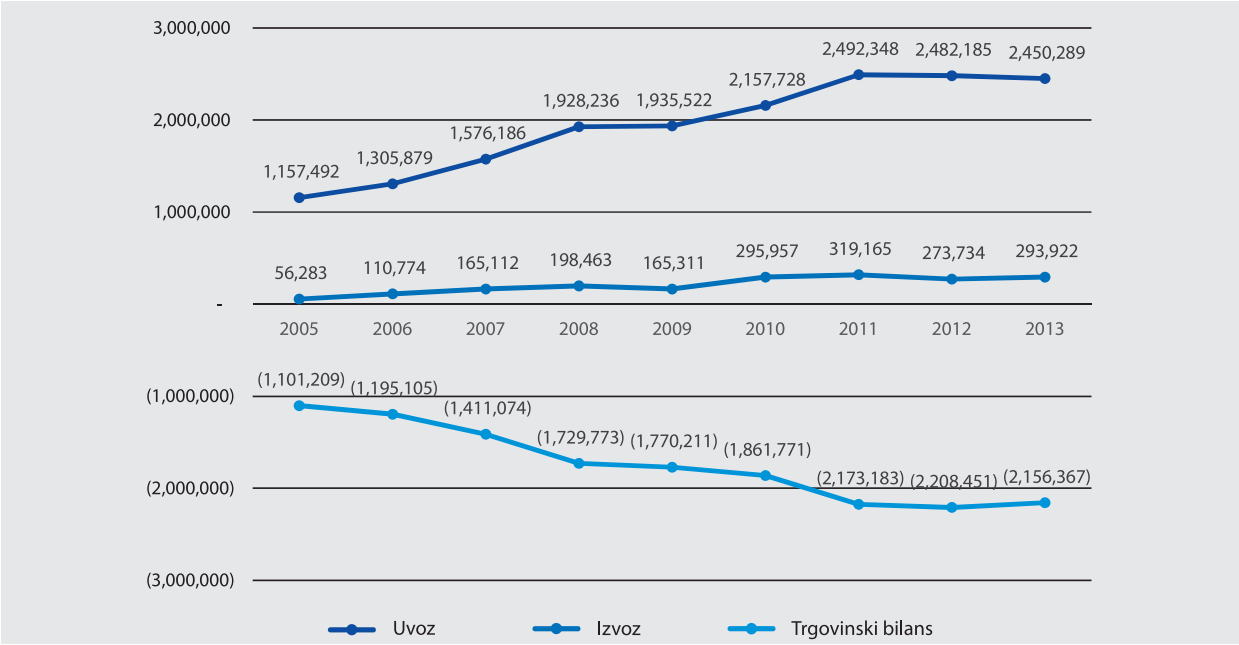

Izvor: Agencija Kosova za statistiku, 2014

Glavni trgovinski partneri Kosova su zemlje EU, kao i zemlje regiona (CEFTA članice). Trenutno Kosovo uvozi iz 130 različitih zemalja, sa pet različitih kontinenata. Međutim, kao što slika 2 prikazuje, Kosovo uvozi uglavnom iz EU i CEFTA zemalja članica, sa udelom od preko 70 % od ukupnog uvoza. Još jedan važan trgovinski partner kada je u pitanju uvoz je takođe Turska . U proseku 7% od ukupnog uvoza Kosova dolazi iz Turske. Uvoz iz Švajcarske i SAD, kao dva strateška partnera i dalje je nizak - u protekloj deceniji, u proseku 3% od ukupnog uvoza poticalo je iz ove dve zemlje.

Slika 2. Kosovski uvozni partneri

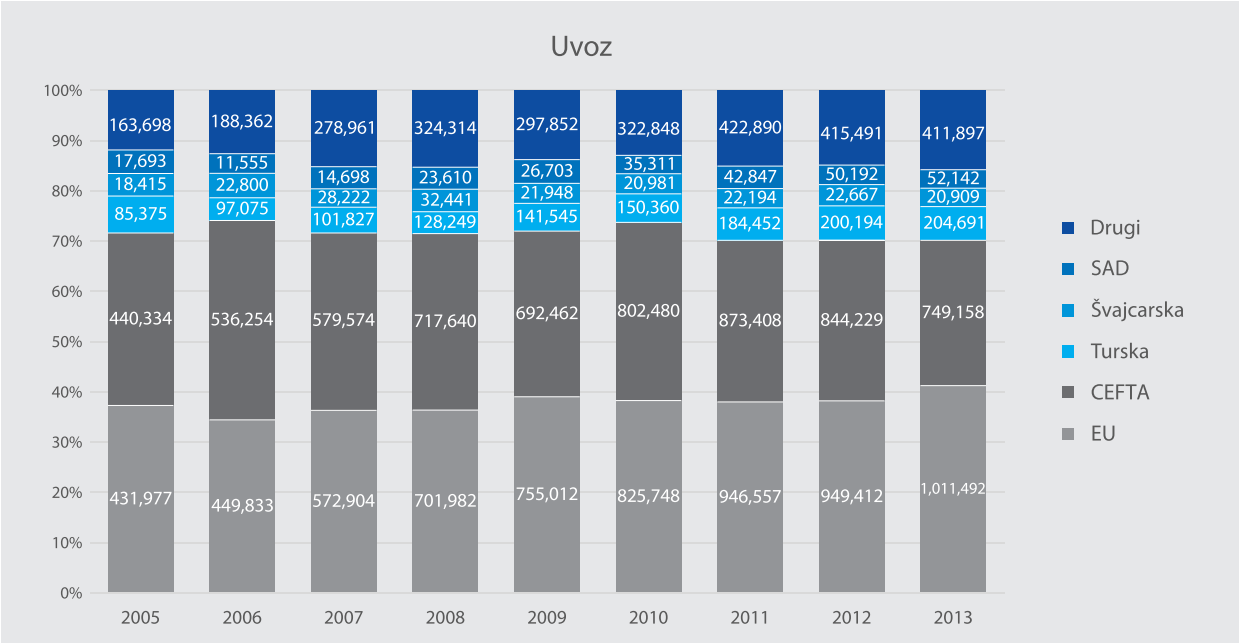

Izvor: Kosovska Agencija za Statistiku, 2014

Slično uvozu, kosovski izvoz je takođe usmeren ka zemljama regiona, kao i zemljama EU, uglavnom zbog sporazuma o trgovini koji su na snazi. U proseku 80% robe "made in Kosovo" se izvozi u zemlje članice EU i CEFTA. Švajcarska je šesto, po veličini, izvozno tržište Kosova; u proseku 5% od ukupnog izvoza Kosova u periodu od 2005 do 2013 god. je bilo namenjeno švajcarskom tržištu. Ovo se može prepisati velikoj koncentraciji kosovske dijaspore u ovoj zemlji. Procenjuje se da oko 25% od ukupne kosovske dijaspore (preko 700 hiljada) živi u Švajcarskoj)[2]. Postoji rastući trend kosovskog izvoza prema Turskoj, dostigavši najviši nivo u 2012 god. sa ukupnom vrednošću od € 11,3 miliona ili 4 % od ukupnog izvoza.

Slika 3. Izvoz Kosova u skladu sa trgovackim partnerima

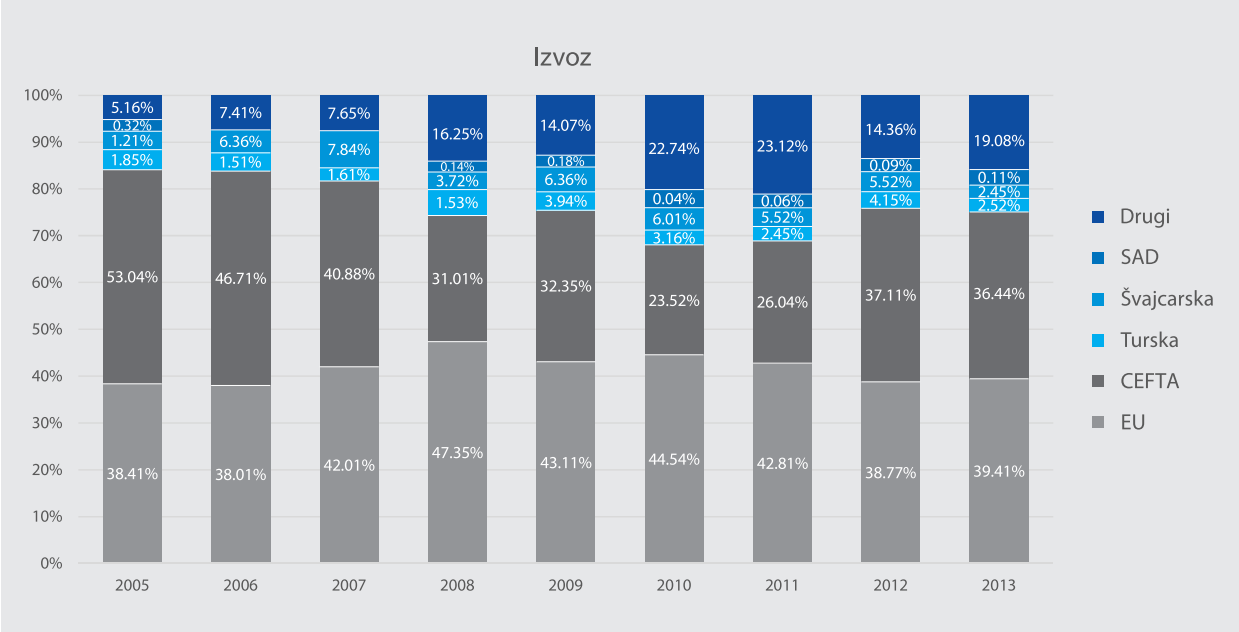

Izvor: Kosovska agencija za statistiku, 2014

[2]Izveštaj o humanom razvoju Kosova (2014), UNDP

3. TRGOVINSKI REŽIM

Kosovo je usvojilo široku strategiju trgovinske politike koja se zasniva na promociji izvoza i konkurentskoj supstituciji uvoza. Kako bi se ovi ciljevi ispunili, nekoliko političkih ciljeva su uzeta u obzir. Oni uključuju integraciju Kosova u regionalnim i EU tržištima i carinskom režimu i dužnostima koje nastoje da olakšaju domaću proizvodnju i izvoz. Pored toga, projekti za promovisanje konkurentnosti kosovskih proizvoda su takođe uzeti u obzir.

Carinske tarife su relativno niske i pogodne za razvoj domaće proizvodnje. Usvajanje jednostavne ravne carinske stope od 10% za većinu roba čini implementaciju jednostavnom i dostižnom. Da bi se olakšala domaća proizvodnja, jedan broj sirovina i kapitalnih dobara koja se koriste u industrijskoj i poljoprivrednoj proizvodnji su izuzeta od carinskih dažbina. Ova mera služi kao instrument da bi se povećala konkurentnost domaće industrije u povoju. Osim toga, uvedena su oslobađanja od carine i poreza na dodatu vrednost (PDV) za uvoz osnovnih sirovina i kapitalnih dobara. Konačno, novi carinski zakon pruža dovoljno instrumenata za smanjenje administrativnih troškova vezanih za spoljnu trgovinu.

Carinski zakon Kosova je uspostavio nekoliko instrumenata za olakšanje trgovine koji je u potpunosti usklađen sa EU i Svetskom carinskom organizacijom u svim aspektima (što se tiče oporezivanja, procedura i prekršaja). U delu koji se bavi carinskim ovlašćenjima i prekršajima, zakon je takođe u skladu sa standardima ljudskih prava. Carinski sistem je zasnovan na EU modelu moderne Carinske Uprave, gde su porezi, ovlašćenja, krivična dela, garancije i procedure sa ekonomskim uticajem utvrđene zakonom (Carinski zakon), dok Carinska služba ima zadatak da ga sprovodi i primenjuje svakodnevno.

Zakon uspostavlja nekoliko novih instrumenata za olakšavanje trgovine, i stoga predstavlja kamen temeljac za buduću trgovinsku politiku:

- *Carinsko skladištenje*, pruža mogućnost skladištenja uvezene robe pod carinskom kontrolom bez plaćanja bilo kakvih carinskih dažbina sve dok se roba pusti u prodaju na domaćem tržištu ili se ponovo izvozi na druga tržišta.
- *Aktivno oplemenjivanje*, pruža mogućnost uvoza strane robe sa oslobađanjem od ukupnih carinskih dažbina i poreza, radi obrade i ponovnog izvoza.
- *Obrada pod carinskom kontrolom* pruža mogućnost uvoza strane robe i obrade pod carinskom kontrolom, i potom stavljanja obrađene robe u slobodan promet dodeljivanjem drugačijeg tretmana odobrenog od strane carine.
- Drugi važni instrumenti, kao što *su tranzit, privremeni upis, i obavezujuće informacije.*

Trenutno, Kosovo ima koristi od ne-uzajamne bescarinske trgovine na tržište EU, u okviru EU sporazuma Autonomne trgovinske povlastice (ATP). Prema ovom sporazumu, kvantitativna i kvalitativna ograničenja ostaju na snazi za veoma ograničen broj proizvoda. Štaviše, Kosovo ima sporazum o slobodnoj trgovini sa zemljama jugoistočne Evrope, u okviru CEFTA, koji pruža kosovskim izvoznicima bescarinski pristup ka više od 520 miliona potrošača. Osim toga, oko 3.500 različitih proizvoda sa Kosova su podobna za ulazak u bescarinsku trgovinu sa SAD-a u okviru programa Generalnog sistema povlastica. Međutim, s obzirom na geografsku udaljenost dveju zemalja, vrednost kosovskog izvoza prema američkom tržištu je i dalje simboličan. Još jedan sporazum o slobodnoj trgovini koji otvara veliko tržište za kosovske izvoznike je sporazum sa Turskom. O ovim trgovinskim sporazumima će biti više reči u sledećim pod-odeljcima.

3.1. Sporazum o slobodnoj trgovini centralne Evrope (CEFTA)

Nakon potpisivanja Memoranduma o razumevanju (MoU), Pakta za stabilnost krajem 2002 god., Kosovo je počelo da učestvuje na sastancima Radne grupe Pakta stabilnosti o liberalizaciji i fasilitaciji. Osnovni cilj učešća Kosova u ovoj inicijativi je potpisivanje sporazuma o slobodnoj trgovini (FTA) sa potpisnicima Memoranduma, uklanjanje ne-carinskih barijera u trgovini (NTBs) i uz to i poboljšanje trgovinskih odnosa sa strankama. Između 2003 i 2007 god. Kosovo je pregovaralo i zaključilo bilateralne sporazume o slobodnoj trgovini (FTAs) sa Albanijom, bivšom Jugoslovenskom Republikom Makedonije (FYRoM), Bosnom i Hercegovinom (BiH) i Hrvatskom. Krajem 2006 god, Kosovo se pridružilo uvećanom CEFTA i svi bilateralni sporazumi o slobodnoj trgovini (FTAs) su sklopljeni po osnovu ovog ugovora.

CEFTA je najvažniji sporazum o slobodnoj trgovini koji je Kosovo dogovorilo i potpisalo do sada. To otvara za trgovinu regionalno tržište koje se sastoji od Albanije, BiH, BJRM, Crne Gore, Moldavije i Srbije. Neke od karakteristika sporazuma CEFTA su:

- Zasniva se na prethodnoj mreži bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini (FTAs) u regionu (Kosovo je imalo bilateralne sporazume o slobodnoj trgovini sa Albanijom, BJRM, BiH i Hrvatskom).
- Potpuno je u skladu sa propisima i procedurama Svetske Trgovinske Organizacije (WTO).
- Održava i postepeno proširuje stepen liberalizacije i saradnje.
- Usaglašava suštinu trgovinske politike da bi se povećala transparentnost, povećala predvidljivost i smanjila birokratija.
- Usaglašava procedure vezano za Sanitarne i fitosanitarne standarde i Tehničke barijere za trgovinu i obezbeđuje njihovu pravilnu primenu.
- Uključuje propise o kreiranju politika za modernu trgovinu, posebno u pogledu pravila i regulacione konvergencije u robi i uslugama i drugim pitanjima vezano za trgovinu.
- Pruža okvir da bi se omogućila kontinuirana saradnja i postepena liberalizacija, posebno u pogledu novih pitanja kao što su usluge, [i okvir koji omogućava zajednička pravila o ulaganju.]
- Uključuje jasne i efektivne procedure za rešavanje sporova i mehanizam da bi se poboljšala usklađenost svih stranaka sa sporazumom i pravilima WTO, uključujući usaglašenost stranaka koje još uvek nisu članice WTO.
- Obezbeđuje pogodan institucionalni okvir za upravljanje sporazumom i razmatranje njegovog efikasnog sprovođenja [pokrivajući npr. ulogu Skladišta, Zajedničke Komisije, ekspertskih i drugih tela, buduću ulogu trgovinske radne grupe, itd.].

Glavne očekivane prednosti učešća Kosova u CEFTA sporazumu su:

- Povećanje trgovine i direktnih ulaganja, smanjivanjem trgovinskih prepreka i poboljšanjem transparentnosti za biznise.
- Fasilitacija trgovinske administracije i režima vezano za trgovinu, čime se omogućava bolje korišćenje limitiranih resursa.
- Poboljšano pridržavanje svih stranaka odredbi trgovinske liberalizacije sadržanim u relevantnim pravilima i procedurama WTO.
- Efikasan mehanizam za rešavanje trgovinskih sporova između stranaka.
- Dalji razvoj odnosa sa EU i poboljšana integracija u trgovinskom međunarodnom sistemu (pored WTO).

3.2. EU Autonomna Trgovinska Povlastica (ATP)

Trenutno, Kosovo uživa ne-uzajamni bescarinski pristup EU tržištu, kao što je predviđeno EU režimom za Autonomnu trgovinsku povlasticu. Za mali asortiman robe, kao što su vino i govedina, kvantitativna ograničenja ostaju na snazi. Iako EU nudi velike tržišne mogućnosti, kosovski proizvođači trenutno ne koriste u potpunosti ovu mogućnost. Imajući u vidu ovu mogućnost, trebalo bi da bude više lokalnih proizvoda koji su u skladu sa EU standardima i zahtevima koji bi zatim mogli uspešno da se takmiče na EU tržištu. Kosovo je okončalo pregovore sa EU o Sporazumu o Stabilizaciji i Pridruživanju (SAA), koji predstavlja važnu prekretnicu u procesu evropske integracije Kosova. Sprovođenjem ovog sporazuma, EU i Kosovo će postepeno uspostaviti bilateralnu zonu slobodne trgovine u kojoj je slobodno kretanje roba, usluga i kapitala uzajamno zagarantovano. Kosovo će uskladiti svoje zakonodavstvo sa EU pravilima o konkurenciji, javnim nabavkama, intelektualnim i industrijskim pravima svojine, zaštite potrošača i uslova. Iako će glavne prednosti sporazuma biti političke prirode, sklapanje Sporazuma o Stabilizaciji i Pridruživanju će dalje konsolidovati poziciju Kosova na EU tržištu i povećati mogućnosti za izvoz i ulaganje.

3.3. Sporazum o slobodnoj trgovini sa Turskom

U 2013 god., Kosovo je zaključilo Sporazum o slobodnoj trgovini sa Turskom koji u velikoj meri otvara tursko tržište za industrijske i poljoprivredne proizvode poreklom sa Kosova, uglavnom kao rezultat postepenog ukidanja carinskih dažbina za većinu kategorija, ali takođe nakon uklanjanja ne-tarifnih barijera, posebno u sektoru poljoprivrede.

3.4. Generalizovani sistem povlastica (GPS) SAD-a

Od 2008 god., Kosovo je bilo uključeno u Generalizovani sistem povlastica SAD. To je program koji ukida tarife SAD za mnoge uvoze iz zemalja u razvoju, sa naglaskom na laku industriju, mineralima, građevinskom materijalu, i određenim poljoprivrednim proizvodima. U 2012 god., SAD je obnovio svoj GPS za Kosovo, koji omogućava znatnom broju kosovskih proizvoda da se izvoze u SAD bez uvoznih dažbina.

4. POTENCIJALNA IZVOZNA TRŽIŠTA

4.1. Evropska Unija

4.1.1. Perspektiva

EU je najveća privreda na svetu sa BDP-om od preko €13 triliona u 2013 god. Štaviše, EU je najveći izvoznik i uvoznik robe i usluga, predstavljajući ogromne trgovinske mogućnosti za izvoznike sa Kosova koji su u stanju da zadovolje želje potrošača i ispune standarde i zahteve EU proizvoda.

EU je jedinstveno tržište, što znači da se roba, kapital, usluge i ljudi mogu slobodno kretati među zemaljama članica. Jedinstveno tržište EU je podržano od strane Carinske unije gde 28 zemalja članica formiraju jedinstvenu teritoriju za svrhe carine. To znači da:

- Carinske dažbine se ne plaćaju za kretanje robe između EU zemalja;
- Svi primenjuju zajedničku carinsku tarifu za robu koja se uvozi iz zemalja izvan EU;
- Roba koja je legalno uvezena može se slobodno kretati širom EU bez daljih carinskih provera.

Osamnaest, od 28 zemalja članica EU, koristi evro kao svoju valutu. Danska, Švedska i Velika Britanija su odlučile da ostanu izvan evro zone, dok ostale nedavno priznate članice EU, moraju ispuniti određene ekonomske kriterijume pre nego što mogu da usvoje jedinstvenu evropsku valutu. U evro zoni, trgovina je potpomognuta time da ne postoje razlike u valuti među većinom članica.

Ključne činjenice

- ***EU je najveća privreda na svetu.*** Iako je rast projektovan da bude spor, EU ostaje najveća privreda na svetu, sa BDP po stanovniku od €25,000 za njenih 500 miliona potrošača.
- EU je najveći svetski trgovinski blok. EU je najveći svetski trgovac industrijskih dobara i usluga.
- EU je prva i u ulaznim i izlaznim međunarodnim investicijama.
- EU je glavni trgovinski partner za 80 zemalja. Radi poređenja, SAD je glavni trgovinski partner za nešto više od 20 zemalja.
- EU ima 500 miliona potrošača u potrazi za kvalitetnom robom.
- EU je najveće svetsko jedinstveno tržište sa transparentnim pravilima i propisima.
- EU ima sigurni pravni investicioni okvir koji je među najotvorenijima na svetu.
- Konkurencija među izvoznicima na EU tržište je žestoka jer je EU najotvorenije tržište na svetu za zemlje u razvoju.
- Prosečna primenjena tarifa za robu uvezenu u EU je veoma niska. Više od 70% uvoza ulazi u EU bez ili uz smanjenu tarifu.
- Tržišta usluga EU su visoko otvorena i EU ima najotvoreniji investicioni režim na svetu.

4.1.2. Odnosi sa Kosovom

EU je najvažniji partner Kosova, i politički i ekonomski. Kosovo teži pridruživanju EU i u više navrata je potvrdila svoju odlučnost da postigne napredak na svom evropskom dnevnom redu. Integracija u EU je pokretačka snaga za reforme na Kosovu. Kosovo učestvuje u procesu EU o stabilizaciji i pridruživanju za zapadni Balkan.

EU - i njene države članice i njene institucije, posebno Evropska Komisija - igra istaknutu ulogu u obnovi i razvoju Kosova.

- 23 od 28 zemalja članica EU priznaju Kosovo kao nezavisnu državu
- EU je prisutna na Kosovu preko:
  - » Kancelarije EU na Kosovu
  - » EULEX-a
- Ambasade zemalja članica EU i kancelarija za vezu.
- 18 zemalja članica EU imaju predstavništva na Kosovu i brojne nevladine organizacije iz zemalja članica EU su aktivne na Kosovu.
- Kosovo ima diplomatske misije u 13 zemalja članica EU.

Kao što je ranije napomenuto, Kosovo uživa ne-recipročni, bescarinski pristup tržištu EU kao što je predviđeno EU ATP režimom od 2000 god.

Kosovski izvoz u EU je porastao za više od 5 puta, od oko €20 miliona u 2005 god. na €115 miliona u 2013 god. Istovremeno, uvoz je više nego udvostručen od oko € 400 miliona na više od €1 milijardu. S obzirom na malu izvoznu bazu, trgovinski deficit tokom ovog perioda se proširio i sada iznosi oko € 900 miliona (vidi sliku 4). Ovaj zapanjujući trgovinski deficit je odraz nedostatka konkurentnosti domaćih proizvoda koji imaju konkurentskih poteškoća na tržištu EU uprkos povoljnim uslovima trgovine koje je EU dodelio Kosovu kroz ATP režim.

Slika 4. Trgovinska razmena sa 2005-2013 ('000 u Evrima)

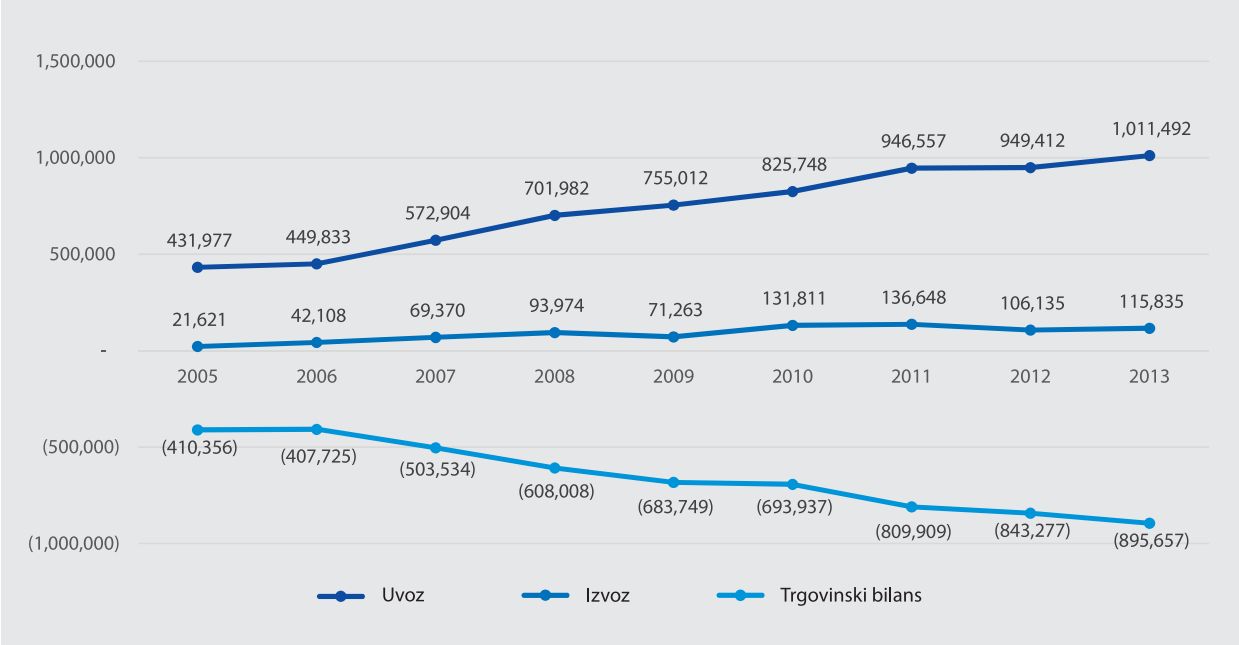

Izvor: Kosovska agencija za statistiku, 2014

Kosovo je okončalo pregovore sa EU o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju, koji predstavlja važnu prekretnicu u procesu evropskih integracija Kosova. Kroz implementaciju ovog sporazuma, EU i Kosovo će postepeno uspostaviti bilateralnu zonu slobodne trgovine u kojoj je slobodno kretanje roba, usluga i kapitala međusobno zagarantovano. Kosovo će uskladiti svoje zakonodavstvo sa pravilima EU o konkurenciji, javnim nabavkama, intelektualnim i industrijskim pravima svojine, zaštiti potrošača, i uslovima rada.

4.1.3. Pregled tržišta

4.1.3.1. Prerada hrane

EU je daleko najveći svetski akter u uvozu i izvozu hrane i pića. U 2011 god. EU je izvezla oko €76 milijardi i uvezla približno €63 milijardi vrednih proizvoda hrane i pića, što je rezultiralo pozitivnim trgovinskim bilansom od €13 milijardi. U 2012 god., izvoz EU porastao je za 13 % u odnosu na 2011 god., dok je uvoz ostao gotovo nepromenjen. 'Povrće i voće' i 'ribe i rakovi' su dve najveće grupe proizvoda uvoza hrane. Povrće i voće čini više od četvrtine uvoza. Više od polovine ovog uvoza čini sveže ili sušeno voće i orah, sa svežim i smrznutim povrćem koje čine oko jedne šestine. Turska je glavno poreklo za voće i orahe, zatim SAD, Brazil i Južna Afrika. Turska, SAD i Južna Afrika uglavnom izvoze sveže voće i orahe u EU, dok su najveća kategorija Brazila sokovi od voća i povrća. Sledeća najveća grupa uvoznih proizvoda je riba i rakovi. Polovinu ove vrednosti čine sveže i smrznute ribe, dok rakovi čine jednu četvrtinu. Najveći rast uvoza u poslednjoj deceniji je uočen kod žitarica i preparata od žitarica. U oblasti hrane i pića, Holandija, Velika Britanija i Nemačka su tri najveće uvoznice u EU, dok su najveći izvoznici u EU Brazil, Argentina i SAD.

4.1.3.2. Poljoprivreda

EU je drugi najveći proizvođač agro-hrane u svetu i proizvodi veliki broj različitih proizvoda koji se sastoje uglavnom od pšenice, grubog zrna, krompira, šećera, vina, govedine, svinjetine, živine, voća i mlečnih proizvoda. Vodeći proizvođači hrane su Francuska, Italija, Španija, Nemačka, Holandija i Velika Britanija. EU koristi Zajedničku poljoprivrednu politiku (CAP) za povećanje produktivnosti, obezbeđivanje razumnog životnog standarda u poljoprivrednim zajednicama, stabilizaciju tržišta, obezbeđivanje zaliha, i pružanje razumnih cena za potrošače u zemljama EU.

Sa prosečnim kombinovanim uvozom i izvozom na godišnjem nivou od oko €170 milijardi, EU je najvažniji svetski trgovac poljoprivrednih proizvoda, i zaista, najveći svetski izvoznik svih roba i usluga, kao i najveće tržište za više od stotinu zemalja. EU je najveći uvoznik poljoprivrednih proizvoda u svetu. U 2011 god. vrednost EU uvoza poljoprivrednih proizvoda povećao se na oko € 98 milijardi. Poljoprivredna trgovina EU je skoro u ravnoteži: deficit od 1 % ukupne trgovine je zabeležen tokom tri godina, od 2008 do 2010 god. EU je vodeći uvoznik u svetu, sa širokim raznovrsnim uvozom: 54% uvoza su konačni proizvodi, 27% su poluproizvodi i 19% su artikli. Po poreklu, Brazil je ubedljivo najveći snabdevač EU poljoprivrednim dobrima (14% ukupnog udela), zatim SAD (9 %), Argentina (7%), a zatim Kina (4,6 %), Švajcarska (4,4 %) i Turska (4%). EU je takođe najveći uvoznik poljoprivrednih proizvoda iz zemalja u razvoju. *S obzirom na stepen dužnosti i bescarinskog pristupa koji je EU omogućio Kosovu, tržište EU predstavlja velike mogućnosti za kosovske poljoprivredne izvoznike.*

4.1.3.3. Prerada drveta

Evropska proizvodnja nameštaja predstavlja velike mogućnosti za Kosovo. Unutar Evrope, Nemačka je zemlja sa najvećom proizvodnjom nameštaja, što predstavlja preko 27% ukupnog EU tržišta, slede Italija (22%), Francuska (14%) i Velika Britanija (10%). Od novih EU zemalja u istočnoj Evropi, Poljska je najveći proizvođač nameštaja, zatim Češka i Rumunija. Pritisak troškova za proizvodnju nameštaja u Zapadnoj Evropi je visok, a cena drveta je kritičan faktor. *Kompanije iz EU su usmerene ka istočnoj Evropi zbog materijala od sirovog drveta po nižim cenama. Nemački proizvođači imaju tendenciju da se prebace u Poljsku, dok su se mnogi italijanski proizvođači odlučili za Sloveniju.* Druga strategija za smanjenje troškova je angažovanje spoljnih proizvođača/dobavljača poluproizvoda i gotovih komponenti nameštaja. Troškovi prevoza igraju ključnu ulogu s obzirom na geografsku blizinu Kosova tržištu EU. U oba slučaja mogućnosti za izvoz u EU su dobre za Kosovo. Jedna posebna oblast u kojoj bi kosovske kompanije mogle dobiti nišu je angažovanje spoljnih proizvođača/dobavljača komponenti nameštaja ili poluproizvoda.

Komponente nameštaja bi trebalo razviti u bliskoj saradnji sa proizvođačima nameštaja u Evropi. Osim toga, Evropa ima potencijal da bude važno tržište za izvoz kosovskog tvrdog drveta, kao što su stepeništa, podovi, vrata i okviri.

4.1.3.4. Građevinski materijal

Građevinski sektor stvara 10% BDP u EU i omogućava 20 miliona radnih mesta. Francuska i Velika Britanija imaju najveće građevinske sektore u EU, prema ranijem obračunu sa udelom na tržištu EU od 17 %, dok je udeo Velike Britanije 16 %.

Građevinska industrija u EU je u svojoj trinaestoj godini kontinuiranog i neprekidnog rasta. Prema vodećim tržišnim sektorima, kontinuirana velika potražnja u stambenom sektoru građevinarstva, kao i građevinski sektor, dovešće do stope rasta od 3% u ukupnom građevinskom izvozu među zemljama Evropske unije. EU politike za građevine imaju za cilj integrisani pristup, koji pokriva održivost, u smislu efikasnosti energije i resursa, zdravlja i pitanja bezbednosti. Tržište koje treba pokriti je veliko, uključujući i novoizgrađene zgrade i renoviranje postojećih zgrada.

S obzirom na dinamiku i rast građevinskog sektora i geografsku blizinu, EU predstavlja velike mogućnosti za kosovske kompanije da prošire svoj obim aktivnosti ulaskom u tržište EU građevinarstva u segmentu građevinskog materijala.

4.1.4. EU opšte procedure uvoza

EU ima veoma složene uvozne propise i procedure koje odražavaju raznolikost politike svih njenih zemalja članica. Najbolji izvor informacija o uvoznom režimu i propisima EU je Export Helpdesk (Pomoćni sto) koji se može naći na: http://exporthelp.europa.eu/thdapp/index.htm. Ovaj izvor sadrži detaljne i sveobuhvatne informacije o raznim aspektima vezanim za proces izvoza na EU tržište. Sledeći deo sadrži odabrane informacije koje se smatraju najbitnijim za izvoznike.

EU Zakon o Carini

EU Zakon o Carini je skup svih pravila koji pokriva carinska pitanja u trgovini sa zemljama koje nisu članice EU. Ovi propisi obezbeđuju da carinske prakse u svim zemljama EU budu iste i transparentne.

Registrovanje kao ekonomski operater (EORI broj)

Registracioni i identifikacioni broj ekonomskog Operatera (EORI) je jedinstveni identifikator, dodeljen od strane Carinskog organa u nekoj od EU zemalja svim ekonomskim operaterima (kompanijama i pojedincima) koji su angažovani u aktivnostima koje pokriva EU carinsko zakonodavstvo. Izvoznicima koji su osnovani van EU biće dodeljen EORI čim podnesu:

- carinsku deklaraciju
- ulaznu sažetu deklaraciju (ENS)
- izlaznu sažetu deklaraciju (EXS)

Operatori koriste ovaj broj u svakoj komunikaciji sa EU carinskim službama gde je EU identifikacioni broj potreban, na primer u carinskim deklaracijama (http://exporthelp.europa.eu).

Ulazna sažeta deklaracija (ENS)

Ulazna sažeta deklaracija sadrži kargo informacije o pošiljkama koje ulaze u EU. Ona se mora podneti carinskom organu pri prvom ulasku u od strane prevoznika robe (iako se u nekim slučajevima može podneti od strane uvoznika-primaoca robe, ili predstavnika uvoznika, odnosno uvoznika) – čak iako se roba neće uvesti od strane EU. Rok za podnošenje ENS zavisi od načina transporta robe:

- Pomorski kargo kontejner: najmanje 24 sata pre početka utovara u stranoj luci.
- Pomorski prevoz rasutog tereta: najmanje četiri sata pre prispeća.
- Priobalna plovidba: najmanje 2 sata pre prispeća.
- Letovi na kratkim razdaljinama (manje od 4 sata): najmanje po stvarnom vremenu poletanja aviona.
- Letovi na dugim razdaljinama (4 sata i više): najmanje 4 sata pre dolaska na prvi aerodrom u carinsko područje.

ENS zahteva informacije sadržane u dokumentima koji potiču od izvoznika (tovarni list, komercijalne fakture itd.). Izvoznici treba da se pobrinu da ovi dokumenti stignu do stranke odgovorne za podnošenje deklaracije na vreme.

Dokumenta za prolazak kroz carinu

Dokumenta koja će vam trebati da bi ste prošli carinu su:

- Komercijalna faktura
- Deklaracija o carinskoj vrednosti
- Teretni dokumenti
- Teretno osiguranje
- Lista tovara.

Odobreni carinski postupci

Kada roba stigne na carinarnici ulaska u EU, ona se smešta u privremeno skladište pod carinskim nadzorom (ne duže od 45 dana u slučaju robe prevezene preko mora, ili 20 dana u drugim slučajevima) dok se ne dodeli jedan od sledećih odobrenih carinskih postupaka:

1. *Stavljanje u slobodan promet – roba se oslobađa za potrošnju kada se svi uslovi uvoza ispune i to kada su:*
   - sve važeće dažbine, PDV i akcize plaćene
   - sva važeća ovlašćenja i sertifikati (npr. za kvote, zdravstveni zahtevi, itd.) prikazani.
2. *Tranzitni postupak* – kada se roba kreće između carinskih službi u različitim zemljama EU, formalnosti za puštanje kroz carinu se mogu preneti carinarnici destinacije.
3. *Postupak carinskog skladištenja* – Uvozna roba se može uskladištiti u posebno označenim objektima, dok se dažbine, porezi i formalnosti obustavljaju sve dok se robi ne dodeli drugi odobreni carinski postupak.
4. *Postupak aktivnog oplemenjivanja* – roba se može uvesti u EU bez izlaganja dažbinama, porezima i formalnostima za obradu pod carinskom kontrolom i zatim se ponovo izvesti iz EU. Ako se proizvodi konačno ne izvoze, oni postanu predmet važećih dažbina i formalnosti.
5. *Postupak privremenog uvoza* – Roba može ući u EU bez plaćanja uvoznih dažbina, pod uslovom da je namenjena za ponovni izvoz bez ikakve promene. Maksimalni period za privremeni uvoz je dve godine.
6. *Postupak ulaska u slobodnu zonu ili skladište* – Slobodne zone su posebne oblasti unutar carinske teritorije EU gde roba može ući bez plaćanja carinski dažbina, PVD-a i akciza i bez drugih uvoznih formalnosti sve dok se ne odbori drugi carinski postupak ili se ponovo ne izveze. Pod ovim postupkom, roba može podleći jednostavnim operacijama kao što je obrada ili ponovno pakovanje.

Carinska deklaracija – Jedinstveni administrativni dokument

Roba se stavlja u odobreni carinski postupak ili se koristi Jedinstveni administrativni dokument koji se može prikazati carinskim organima od strane izvoznika ili predstavnika, elektronskim putem (svaka zemlja EU ima svoj sopstveni sistem) ili direktnom isporukom u prostorijama carinarnice.

Jedinstveni administrativni dokument pokriva plasiranje bilo koje robe u neki od carinskih postupaka (izvoz, uvoz, tranzit gde novi kompjuterizovani tranzitni sistem (NCTS) još uvek nije korišćen, skladišta, privremeni uvoz, unutrašnja i spoljašnja obrada, itd.) bez obzira na vid korišćenog transporta. Jedinstveni administrativni dokument ima za cilj da osigura otvorenost u nacionalnim administrativnim zahtevima, racionalizuje i smanji administrativnu dokumentaciju, smanji iznos traženih informacija, standardizuje i uskladi podatke.

Vrednost za carinske svrhe

Većina carinskih dažbina i PDV su izražena kao procenat vrednosti robe koja se uvozi. Carinske vlasti definišu vrednost robe za carinske svrhe na osnovu njene komercijalne vrednosti u trenutku ulaska u EU: nabavna cena plus troškovi dostave do tačke gde roba ulazi u carinsko područje. Ova vrednost ne mora uvek da bude kao i cena navedena na kupoprodajnom ugovoru i može biti predmet posebnih podešavanja.

4.1.5. Tarife, dažbine, kvote i pravila o poreklu

Porez na dodatu vrednost (PDV)

PDV je usklađen porez unutar EU i sastoji se od zajedničke strukture, jedinstvene osnove za procenu i minimalnih stopa utvrđenih od strane EU zemalja. Primenjuje se na uvoz robe i obično se naplaćuje pri sprovođenju carinskih postupaka u cilju puštanja robe u promet. Međutim, kada se roba izvozi u jednoj zemlji EU, ali je namenjena za upotrebu ili potrošnju u drugoj, onda se može staviti pod aranžmanom PDV odlaganja, kroz koji se PDV naplaćuje u zemlji odredišta u EU, a ne na ulazu. Plaćanje uvoznog

PDV se vrši na isti način kao i carinske dažbine. Poreski obveznici treba da popune i dostave carini jedinstveni administrativni dokument koji mora da sadrži vrednost robe, mesto porekla, primaoca, destinaciju, cenu, težinu, itd.

Suspenzivni aranžmani i slobodne zone

Uvezena roba se može staviti u jednom od dole prikazanih carinskih aranžmana. PDV se neće naplaćivati sve dok se roba ne prenese za kućnu upotrebu.

- Roba stavljena u privremenom skladištu;
- Roba pod olakšicom aktivnog oplemenjivanja (sistem suspenzije dužnosti);
- Roba smeštena u carinsko skladište ili slobodnu zonu;
- Privremeni uvoz;
- Tranzit procedure;
- Slobodne zone u kojima je roba oslobođena od PDV, uvoznih dažbina i taksi.

Oporezivi iznos

Oporezivi iznos je ukupni iznos stvarno plaćen ili plativ za snabdevanje. Oporezivi iznos je fakturisana cena, uključujući poreze, carinske dužnosti, dažbine i takse, isključujući sam PDV, i sporedne troškovi kao što je provizija, pakovanje, transport i troškovi osiguranja koje naplaćuje dobavljač kupcu ili potrošaču. Oporezive transakcije podležu stopama i propisima odobrenih od strane EU zemlje u kojoj se roba ili usluge isporučuju. Svaka zemlja EU može odrediti svoje stope ali one ne mogu biti manje od 15%. Zemlje takođe primenjuju smanjene stope ne niže od 12% ("stopa parkiranja") za neke robe i usluge.

Akcize

Zemlje EU primenjuju akcize na mineralna ulja, duvan, alkohol i alkoholna pića. Stope koje je odredila EU su minimalne stope. Države članice EU mogu postaviti poreske stope koje ne mogu biti manje od minimalnih nivoa oporezivanja propisanih EU direktivama. Oporezivi proizvodi **podležu plaćanju akciza** *na njihovu proizvodnju* (gde god u EU) *ili pri uvozu* (iz zemalja koje nisu članice EU). Međutim, akciza **se plaća samo** po puštanju u potrošnji. Ako se proizvod uvozi od neke EU zemlje, ali se transportuje i isporučuje u drugu zemlju EU, akcize se plaćaju u zemlji EU u kojoj će se proizvod potrošiti ili koristiti. Na plaćanje akcize na alkoholna pića može se tražiti povraćaj uplate, pod određenim uslovima i u specifičnim slučajevima, kao u slučajevima kada se roba konačno izvozi u zemlje koje nisu članice EU.

Tarife i kvote

Pod ATP, Kosovo može izvoziti u EU do dva miliona litara vina godišnje, bez carine i po principu „prvi je došao, prvi je uslužen". Ako kosovski izvoznici izvoze više od dva miliona litara vina u EU u jednoj godini, onda Kosovo može imati pristup zajedničkoj kvoti zapadnog Balkana, koja je tri miliona litara. Sve zemlje zapadnog Balkana imaju individualne kvote za izvoz vina. Junetina takođe - na osnovu ovog sporazuma - podleže tarifnim kvotama.

Pravila o poreklu za Kosovo

Postoje dve vrste pravila o poreklu: povlašćena i ne-povlašćena. Pravila o poreklu se koriste da bi se utvrdilo da li se proizvod koji se izvozi sa Kosova može smatrati da ima poreklo sa Kosova, sa ciljem dobijanja tarifne povlasti od EU dodeljene Kosovu.

Pored posebnog pravila o poreklu pripisanim proizvodu, proizvođač mora da potvrdi da operacija koja je izvedena na Kosovu, prevazilazi minimalne operacije navedene u konkretnom skupu pravila o poreklu koja se odnose na Kosovo (tj. pakovanje, jednostavno rezanje, jednostavno sastavljanje, jednostavno mešanje, itd.). Ako je proizvodnja izvedena na Kosovu jedna od navedenih u listi i ako ništa drugo nije tamo napravljeno (tj. nije proizveden materijal ili transformisan), onda se proizvod ne može smatrati poreklom sa Kosova, čak i ako je pravilo o poreklu pripisano proizvodu ispunjeno.

ATP uspostavlja sledeća pravila za Kosovske izvoznike u EU:

- *Tolerancija* je fiksirana na 10% ex-rada cene proizvoda za sve proizvode, osim za tekstil i odeću, za koje će se primeniti specifična tolerancija.
- *Kumulacija* – primenjuje se bilateralna kumulacija, što znači da se materijali poreklom iz EU mogu upotrebiti kao materijali poreklom sa Kosova.
- *Direktni transport* – dokaz o direktnom transportu mora se predati carinskim organima zemlje uvoznice.
- *Povraćaj carine* – povraćaj carine je odobren.

Dokazi o poreklu sa Kosova

Prema pravilima o poreklu koja važe za Kosovo, da bi se iskoristila prednost povlašćenih carinskih stopa, proizvodi poreklom sa Kosova moraju da sadrže:

- Uverenje o kretanju robe EUR1 izdatu od strane Kosovske carine
- Izjavu na fakturi od izvoznika.

Za pošiljke proizvoda poreklom sa Kosova u vrednosti od €6,000 ili manje, bilo koji izvoznik može popuniti deklaraciju. Dokaz o poreklu važi 4 meseca.

4.1.6 . Tehnički i ekološki zahtevi

4.1.6.1. Tehnički zahtevi

Roba koja je izvezena u EU mora ispuniti EU tehničke zahteve za zaštitu potrošača. Glavni zahtevi se tiču bezbednosti, tehničke standardizacije, pakovanja i označavanja.

Bezbednost proizvoda

Proizvođači i distributeri moraju da:

- Isporuče proizvode koji su u skladu sa opštim zahtevima bezbednosti;
- Informišu potrošače o rizicima koje proizvod može predstavljati i svim merama predostrožnosti koje treba preduzeti;
- Obaveste relevantne nacionalne vlasti ukoliko otkriju da je proizvod opasan i sarađuju sa njima na preduzetim merama za zaštitu potrošača.

Tehnička standardizacija

EU podstiče svoje zemlje članice da usvoje usaglašene tehničke standarde, sastavljenih od strane tri tela:

- Evropskog komiteta za standardizaciju (CEN)
- Evropskog komiteta za elektrotehničku standardizaciju (CENELEC)
- Evropskog instituta za telekomunikacione standarde (ETSI).

Procedure za procenu usaglašenosti proizvoda prema osnovnim zahtevima *(ocenjivanje usaglašenosti)* se sprovode od strane proizvođača ili trećeg lica. Obaveštena tela u svakoj zemlji EU su odgovorna za ocenjivanje usaglašenosti kada je treća strana potrebna.

"CE" oznaka ukazuje da je proizvod u skladu sa svim važećim osnovnim zahtevima i da je prošao relevantnu proceduru procene usklađenosti. Državne vlasti u zemljama EU su odgovorne za tržišni nadzor da bi se osiguralo da proizvodi ispunjavaju zahteve kako bi se mogli plasirati na EU tržište. Nadzor obuhvata proveru dokumenata i/ili fizičke inspekcije. Kosovski proizvođači koji žele da prodaju svoje proizvode u EU mogu imenovati ovlašćenog predstavnika na teritoriji EU da deluje u njihovo ime. Oni su odgovorni za projektovanje i proizvodnju proizvoda koji su u skladu sa svim važećim propisima i za vršenje potrebne procedure za ocenjivanje usklađenosti.

Pakovanje

Pakovanje za tržište EU mora ispuniti i ekološke i zdravstvene zahteve. Posebno, drvena ambalaža (omoti, kutije, gajbe, itd.) moraju proći kroz jedan od odobrenih postupaka i nositi odgovarajuću oznaku.

Označavanje

Izvoz mora biti u skladu sa zahtevima označavanja EU, namenjenoj zaštiti zdravlja potrošača, bezbednosti i interesa i obezbeđivanju informacija o proizvodu - sadržaj, sastav, sigurno korišćenje i posebne mere opreza, itd. EU oznake Ecolabel ili 'Cvetni logo' se mogu dodeliti proizvodima koji pomažu poboljšanje životnog okruženja i pružaju smernice potrošačima o njihovom uticaju na životnu sredinu. Izvoznici

mogu da konkurišu za Ecolabel kod nadležnog organa u zemlji EU u kojoj će proizvod biti plasiran na tržište.

4.1.6.2. Ekološki zahtevi

Roba izvezena u EU mora da zadovolji ekološke standarde EU za zaštitu potrošača i životne sredine. Glavni zahtevi se odnose na hemikalije, supstance koje oštećuju ozonski omotač, fluorisani gasovi sa efektom staklenih bašti, ugrožene vrste i otpad.

Hemikalije

Izvoz određenih opasnih hemikalija u EU podležu kontroli za određene opasne hemikalije i pesticide. Takođe, politika EU ima za cilj da eliminiše ili minimizira korišćenje dugotrajnih organskih zagađivača (POP). Sistem za registraciju, evaluaciju, autorizaciju i ograničavanje hemikalija (REACH) postavlja uslove za izvoz hemikalija i proizvoda koji sadrže hemikalije. REACH postavlja ograničenja upotrebe opasnih materija ili materija koje mogu biti pušteni iz artikala (npr. kancelarijski i školski pribor, tekstil ili elektronske komponente).

Određene grupe proizvoda kao što su sastojci hrane ili farmaceutski proizvodi su izuzeti od REACH. Pre nego što se hemikalije mogu staviti na tržište EU, moraju se klasifikovati, označiti i upakovati.

Sredstva za zaštitu bilja i biocidi

U EU, sredstva za zaštitu bilja moraju biti odobrena pre nego što se mogu staviti na tržište, kao i mnoge njihove komponente sastojaka. Biocidi (tj. sredstva za dezinfekciju, konzervansi, ne-poljoprivredni pesticidi, nautički anti-vegetativni proizvodi, itd.) moraju da ispune određene uslove. Ako želite da izvozite boje za zaštitu drveta ili anti-vegetativne proizvode u EU, morate biti sigurni da su vaši proizvodi dozvoljeni na tržištu u skladu sa zakonodavstvom EU o biocidima. Glavni zahtevi uključuju listu dozvoljenih supstanci i odobrenje proizvoda. Imajte na umu da, u praksi, uslovi za stavljanje u promet biocidnih proizvoda nisu još uvek u potpunosti usaglašen u svim zemljama EU.

Ugrožene vrste

Trgovina uzorcima pojedinih (ugroženih) navedenih životinja, biljaka ili proizvoda koji sadrže materijal od ovih vrsta (npr. predmete od kože, rukotvorine, nakit, cveće, biljke, nameštaj, i antikvitete) je zabranjena ili ograničena. Za uzorke drugih vrsta, uvoz je, pod određenim okolnostima, dozvoljen, ali samo ako je pošiljka praćena zvaničnom dokumentacijom: dozvolom (ponovnog) izvoza, dozvolom uvoza, ili obaveštenjem o uvozu. Uzorci ugroženih vrsta (i delovi ili one koji potiču od njih) koji ulaze u EU moraju imati dozvole i sertifikate.

Otpad

Politika EU zahteva da sav otpad koji ulazi u EU bude unapred odobren i da se vlasti o tome obaveste. Sva ambalaža koje se stavlja na EU tržište mora da ispuni osnovne zahteve u pogledu sastava i naplativosti. Ovi zahtevi imaju za cilj da spreče proizvodnju ambalažnog otpada, da promovišu ponovno korišćenje ambalaže (reciklažu ili druge oblike ponovnog korišćenja ambalažnog otpada), da bi se smanjilo konačno odlaganje takvog otpada. Naročito je važno da pakovanje bude minimalne vrednosti i težine, sadrži minimalne količine opasnih materija (posebno teških metala), bude pogodno za ponovno korišćenje, obnovu i recikliranje i označeno da ukaže na njen sastav (da bi se olakšalo prikupljanje, ponovna upotreba i oporavak).

4.1.7. Zahtevi sektora

4.1.7.1. Prerada hrane i poljoprivreda

Opšti zahtevi

Zakonodavstvo EU o hrani definiše sledeće principe:

- Nije dozvoljeno staviti na tržište proizvod koji je opasan, a to znači, ako predstavlja rizik po zdravlje ili nije pogodan za ljudsku ili životinjsku upotrebu.
- U okviru svih faza lanca agro-hrane, poslovni operateri moraju biti sigurni da su svi proizvodi hrane i stočne hrane u skladu sa zahtevima utvrđenim u odgovarajućem zakonodavstvu.
- Praćenje hrane, stočne hrane, ili životinja koje su namenjene za ljudsku ishranu, i bilo koja supstanca koja se dodaje hrani, treba da se uspostavi za sve faze proizvodnje, transformaciju, i distribuciju.
- Ako operater posumnja da hrana ili stočna hrana koja je uvezena, proizvedena, transformisana, ili distribuirana predstavlja opasnost za zdravlje ljudi i životinja, on mora odmah da je povuče sa tržišta i obavesti nadležne organe i korisnike.

Maksimalni nivo ostatka (MRL) za pesticide

Hiljade kombinacija maksimalnog nivoa ostataka (MRL) za pesticide/robu su uspostavljene na nivou zajednice. Tamo gde nije uspostavljen MRL za zajednicu, svaka zemlja članica ima prvenstvo da odredi maksimalni limit ako smatraju da ovi proizvodi predstavljaju rizik.

Propisi marketinga

Standardi marketinga su norme koje služe kao pravni instrumenti koji definišu zajednički kriterijum za klasifikaciju voća i povrća sa raznim komercijalnim vrstama u EU.

Prehrambeni aditivi

Aditivi se definišu kao "svaka supstanca koja se normalno ne konzumira kao hrana sama po sebi i ne koriste se normalno kao karakterističan sastojak hrane bez obzira da li ima hranljivu vrednost ili ne". Aditivi se namerno dodaju hrani iz tehnoloških razloga u proizvodnji, preradi, pripremi, tretmanu, pakovanju, transportu i skladištenju. Direktiva 89/107/CE definiše sve aditive koji se mogu koristiti u proizvodnji hrane i definiše kategorije aditiva koji se mogu koristiti u proizvodnji ili pripremi prehrambenih proizvoda. Ona takođe definiše zahteve označavanja prehrambenih aditiva.

Zagađivači

Zagađivači su supstance koje se nisu namerno dodale hrani i prisutni su kao rezultat bilo proizvodnje, prerade, pripreme, obrade, pakovanja, stavljanja u ambalažu, transporta, faza skladištenja ili kontaminacije životne sredine. EU ima mere koje smanjuju zagađivače u hrani kroz zabranu prodaje proizvoda koji sadrže zagađivače u neprihvatljivim količinama, a posebno na toksičnom nivou. To zahteva da se zagađivači moraju držati na najnižem razumnom nivou koristeći ispravne prakse tokom svih faza proizvodnje, transformacije, pripreme, tretmana, kondicioniranja, pakovanja, transporta i skladištenja otpada. Takođe je uspostavljena lista Zajednice o tolerisanim granicama, analitičkim granicama detekcije, referentnim uzorcima, i analitičkim metodama.

Organski proizvodi

Uredba Saveta EEC 2092/1991 definiše uslove o organskoj proizvodnji poljoprivrednih proizvoda i naznake. To se odnosi na proizvode koji nose ili će nositi naznake koje se odnose na metode organske proizvodnje. Po ovoj uredbi, proizvod se smatra organskim ako nosi naznake koje se odnose na metode organske proizvodnje, gde se na etiketi, reklami, ili komercijalnim dokumentima, proizvod ili njegovi sastojci opisuju na način koji sugeriše kupcu da je proizvod ili njegovi sastojci dobijeni u skladu sa pravilima proizvodnje.

Posebna hrana i sastojci hrane

Proizvodi ili sastojci koji se za ljudsku ishranu ne koriste značajno, unutar EC moraju biti odobreni pre nego što se stave na tržište. Za kategorije hrane i sastojke koji se ne smatraju posebnim, izvoznici su dužni da zatraže dozvolu za izvoz.

Označavanje

Direktiva EC/13/2000 definiše uslove označavanja utvrđene od strane zemalja članica EU. Ova direktiva zahteva opšte označavanje svih proizvoda. Pored toga, EU je uspostavila posebne propise u zavisnosti od vrste proizvoda ili za pojedine proizvode.

- ***Opšte označavanje*** - Informacije na oznaci trebaju biti predstavljene na jeziku države članice u kojoj će se proizvod prodavati. Zakonodavstvo obuhvata mogućnost da se uključe više jezika kako bi se omogućilo da se proizvod proda u različite zemlje. Kada je reč o mernim jedinicama, upotreba metričkog sistema je obavezna.
- ***Zdravstvena potraživanja*** – sva potraživanja koja određuju određena svojstva hrane u odnosu na prevenciju ili lečenje bolesti su izričito zabranjena u tekućoj EU normi označavanja. Zbog ove obaveze, nekoliko zemalja članica su sprovela sopstvene zakone.
- ***Označavanje hranljivih sastojaka na prehrambenim proizvodima*** – Direktiva saveta 90/496/EEC o označavanju nutritivne vrednosti hrane, izmenjena i dopunjena Direktivom Komisije 2003/120/EC, definiše "označavanje nutritivne vrednosti" kao bilo koju informaciju koja se pojavljuje na oznaci a koja se odnosi na energetsku vrednost i sledića hranljive materije: proteine, ugljeni hidrate, masti, vlakna, natrijum, vitamini i minerali navedeni u Aneksu Direktive Saveta 90/496/EEC.
- ***Ostali uslovi označavanja*** – Pored normi za opšte označavanje, zdravstvena potraživanja i nutritivni sastav, EU je definisala niz dodatnih zahteva koji se odnose na posebne vrste proizvoda.

4.1.7.2. Uslovi izvoza za preradu hrane i poljoprivredu

IZVOZNICI SVEŽE HRANE	IZVOZNICI PRERAĐENE HRANE
Izvoznici svežih poljoprivrednih proizvoda moraju se pridržavati sledećih normi:	Izvoznici prerađene hrane moraju se pridržavati sledećih normi:
Garantovati da su proizvodi u skladu sa svim zahtevima za bezbednost hrane.	Garantovati nivoe bezbednosti hrane sprovođenjem HACCP procedura.
Primeniti sisteme i procedure koje dozvoljavaju praćenje.	Primeniti sisteme i procedure koje omogućuju praćenje sastojaka i proizvoda hrane.
Osigurati da proizvodi ispunjavaju sve EU fitosanitarne zahteve.	Pridržavati se svih zahteva označavanja.
Osigurati da su proizvodi u skladu sa maksimalnim dozvoljenim granicama ostatka pesticida u hrani.	Pridržavati se opštim direktivama što se tiče materijala i objekata koji mogu doći u kontaktu sa hranom.
Pridržavati se marketinških normi.	Pridržavati se normativi za aditive hrane.
Osigurati da je sva drvena ambalaža u skladu sa međunarodnim standardima fitosanitarnih mera br. 15.	Pridržavati se normativi za zagađivače hrane.
Utvrditi poreze koji se treba platiti u trenutku uvoza proizvoda.	Osigurati da je sva drvena ambalaža u skladu sa međunarodnim standardima fitosanitarnih mera br. 15.
Utvrditi postojanje uvoznih kvota u EU koji mogu da utiču na uvoz njihovih proizvoda.	Pridržavati se uslova za organske proizvode da bi se proizvodi mogli prodati pod ovim nazivom.
Registrovati svoju robnu marku, u slučaju da postoji interesovanje za prodaju proizvoda pod svojim brendom.	Utvrditi poreze koji se treba platiti u trenutku uvoza proizvoda.
Pridržavati se uslova za organske proizvode da bi se proizvodi mogli prodati pod ovim nazivom.	Utvrditi postojanje uvoznih kvota u EU koji mogu da utiču na uvoz njihovih proizvoda.
	Registrovati svoju robnu marku, u slučaju da postoji interesovanje za prodaju proizvoda pod svojim brendom.

4.1.8. Prerada drveta

Postoje mere u zemljama članica EU za tvrdu ambalažu od drveta koji se koristi za uvoz svih vrsta objekata iz svih zemalja. Relevantne odredbe Direktive za Zdravlje Bilja EU zasnivaju se na FAO Međunarodnom Standardu za Fitosanitarne Mere i smernicama za regulisanje panjeva, drveta za građu (rezano drvo i iver) i materijala za drvenu ambalažu u međunarodnoj trgovini. Materijal za drvenu ambalažu koji je predmet ovih mera uključuje sanduke za pakovanje, predmete, kutije, gajbe, bubnjeve i sličnu ambalažu, palete, pogonske kutije i druge utovarne table i palete sa ramovima. Drveni materijal za pakovanje koji u stvari nije u upotrebi već uvezen kao pošiljka mora da ispuni ista pravila koja važe za rezano drvo istog roda ili vrste.

Izvoznici proizvoda koji izvoze drvo, papir ili drvene niti u EU treba da budu svesni nove Uredbe EU o drvetu. Slično inicijativama u SAD i Australiji, EU sada primenjuje pravne instrumente za suzbijanje nelegalne seče, što najviše utiče na klimatske promene i takođe može ozbiljno uticati na lokalne zajednice. Uredba, koja je na snazi od marta 2013 god., zahteva da preduzeća imaju sistem koji efikasno sprečava ilegalni proizvoda od drveta ulaze u EU.

Detalji EU od drvu tek treba da se definišu. Međutim, neki od ključnih zahteva su jasni. Izvozne kompanije treba da:

- Imaju sistem "provere" kako bi procenili i smanjili rizik od ilegalnog ulaska drveta u njihov lanac snabdevanja
- Imaju pristup adekvatnim informacijama o njihovim dobavljačima i proizvodima
- Sprovode procenu rizika radi određivanja rizika od nelegalnog ulaska drveta u bilo kom trenutku u njihovom lancu snabdevanja
- Preduzimaju odgovarajuće mere za ublažavanje identifikovanih rizika

Proizvodi koji su pokriveni Uredbom EU o drvetu su sledeći:

- Rezano drvo
- Strugotine
- Šperploča
- Lesonit i iverica
- Industrijski proizvodi od drveta
- Pakovanje
- Karton i papir.

Postoje nacionalni standardi kvaliteta za nameštaj koji se ne treba zanemariti. Na primer, standardi izdržljivosti su uspostavljeni u vezi sa otporom proizvoda - površinska otpornost na suvu toplotu, hladne tečnosti i skupljanje.

Materijali za pakovanje od drveta moraju se tretirati i označiti prema smernicama Organizacije za hranu i poljoprivredu, Međunarodne konvencije o zaštiti bilja, Standarda za fitosanitarne mere (ISPM) 15 "Smernice za regulisanje drvene ambalaže u međunarodnoj trgovini". Pod ISPM 15 obrada može biti ili toplotom (HT) ili dezinfekcija metil bromidom (MB). Obrađeno drvo mora biti označeno i ta oznaka treba da sadrži ISO kod zemlje od dva slova, kod koji identifikuje proizvođača drvene ambalaže, i kod obrade.

Isporuke iz zemalja u razvoju generalno treba da prođu veliku razdaljinu da bi stigle na svoje odredište; Stoga, veoma je važno posvetiti posebnu pažnju vodootpornom i čvrstom pakovanju. Delovi nameštaja se mogu lako oštetiti u tranzitu od vlage ili pogrešnog rukovanja i stoga se moraju pažljivo i bezbedno upakovati.

4.1.9. Građevinski materijal

Evropski građevinski sektor je predmet različitih nacionalnih i evropskih regulatornih zahteva i standarda koji se odnose na potrošnju energije, ekološke rizike i uticaj, zdravlje i bezbednost, kvalitet proizvoda, itd. Ovi zahtevi i standardi su skupi za kompanije u sektoru u pogledu administracije.

Uredba o građevinskim proizvodima (CPR) pokriva sedam osnovih zahteva u vezi sa standardizacijom proizvoda za građevinske radove, kao što sledi:

- Mehanička otpornost i stabilnost
- Higijena, zdravlje, životna sredina
- Bezbednost i pristupačnost u upotrebi
- Zaštita od buke

- Energetska efikasnost i zadržavanje toplote
- Održivo korišćenje prirodnih resursa.

Proizvodi koji su u skladu sa evropskim zakonodavstvom su slobodni da cirkulišu na tržištu. CE oznaka je deklaracija da je proizvod u skladu sa svim važećim propisima i da su odgovarajuće procedure za ocenjivanje usklađenosti završene.

Metode procene navedene su u harmonizovanim evropskim standardima za proizvode. One se treba primeniti od strane proizvođača prilikom proglašenja performansi proizvoda i nacionalnih vlasti kada specifikuju uslove. Označavanje i uvedene vrste u standardima pomažu korisnicima da izaberu najpogodnije proizvode za njihovo namensko korišćenje u građevinskim radovima. Evropska tehnička procena se izdaje za građevinske proizvode koji nisu obuhvaćeni ili nisu u potpunosti u pokriveni harmonizovanim standardom. To uključuje učinak koji treba biti deklarisan i sve tehničke detalje neophodne za verifikaciju postojanosti učinka.

Energetski - proizvodi koji se koriste u sektoru, kao što su prozori, grejalice i sistemi ventilacije, čine veliki deo potrošnje energije u EU. Eko-dizajn direktiva daje koherentan okvir uslova prilikom uzimanja u obzir svih ekoloških uticaja proizvoda. Kao takove, eko - dizajn mere poboljšaju kvalitet proizvoda i zaštitu životne sredine i olakšavaju slobodno kretanje robe.

EU Eko-oznaka pomaže identifikovanje proizvoda i usluga koje imaju smanjeni uticaj na životnu sredinu tokom životnog ciklusa, od vađenja sirovina preko proizvodnje i upotrebe. Zeleniji, prijateljski naklonjeniji ekološki proizvodi visokog kvaliteta dostupni širom sveta su navedeni u katalogu ECOLABEL-EKOOZNAKA. Uredba o registraciji, ocenjivanju, odobravanju i ograničavanju Hemikalija (REACH) je relevantna za građevinske proizvode koji koriste obnovljene supstance, kao što su metali, agregati i stakla.

Glavni ciljevi ove direktive su zaštita ljudskog zdravlja i životne sredine od rizika koji predstavljaju hemikalije, slobodan protok supstanci na unutrašnjem tržištu i jačanje konkurentnosti i inovativnosti.

4.2. CEFTA Zemlje

4.2.1. Albanija

4.2.1.1. Politički i ekonomski pregled

Albanija je dobila status kandidata za EU 24. juna, 2014 god. Njena prijava za članstvo u EU, 28. aprila, 2009 god. je bila važan orijentir za zemlju koja je pre 20 godina izašla iz komunističke vladavine kao jedna od najsiromašnijih, najizolovanijih, najrepresivnijih i najnedokučivijih u Evropi. Štaviše, tranzicija Albanije u demokratiji i tržišnoj ekonomiji je pokrenuta pod teškim okolnostima tokom perioda ekstremne nestabilnosti na zapadnom Balkanu. Zaključivanje sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU u 2006 god. pokazalo je da je Albanija spremna da krene napred u procesu integracije, a od tada napredak je postignut na mnogim poljima.

Albanskim građanima je takođe dodeljen bez-vizni režim u Šengenske zemlje na kraju 2010 god. Međutim, ogromne barijere tek predstoje za Albaniju na njenom putu ka punopravnom članstvu u EU. Ova zemlja pokazuje neke ozbiljne unutrašnje probleme koji mogu usporiti proces modernizacije. Korupcija i dalje ostaje veliki izazov koji oštećuje ekonomski potencijal zemlje. Ipak, pre svetske finansijske krize, Albanija je bila jedna od najbržih što se tiče ekonomskog rasta u Evropi, uživajući prosečnu godišnju realnu stopu rasta od 6%, što je uticalo na brzo smanjenje siromaštva. Međutim, posle 2008 god., prosečna stopa rasta je prepolovljena i pojavile su se makroekonomske neravnoteže u javnom i spoljnim sektorima. Tempo rasta se takođe ogleda u siromaštvu i nezaposlenosti: između 2002 i 2008 god., siromaštvo u zemlji je prepolovljeno (na oko 12.4 %), ali u 2012 god. je ponovo poraslo na 14,3%. Nezaposlenost je porasla sa 12,5% u 2008. god. na 16,9% u 2013 god., sa nezaposlenošću mladih koja je dostigla 26,9%.[3]

Oporavak na stope rasta iznad 3% u 2011 god. ubeležene u 2012 i 2013 god., odražava pogoršanje situacije u evro-zoni i tešku situaciju u energetskom sektoru. Realni Bruto domaći proizvod (BDP) je pao na nisku tačku od -2,3% u trećem kvartalu 2013 god. Očekuje se oporavak u 2014 god., ali se takođe očekuje da rast ostane ispod potencijala zemlje na srednji nivo.

4.2.1.2. Odnosi s Kosovom

Albanija je jedna od najvećih trgovinskih partnera, posebno kada je u pitanju izvoz. Trgovinska razmena između dve zemlje se konstantno povećava od kada se Kosovo pridružilo CEFTA.

Pored CEFTA, Kosovo i Albanija su potpisale i druge bilateralne trgovinske sporazume olakšica kako bi eliminisale ne- trgovinske barijere i dalje povećale trgovinsku razmenu između njih. Kao rezultat ove saradnje, 42 % od ukupnog kosovskog izvoza prema zemljama CEFTA je izvezeno u Albaniju tokom poslednje tri godine, dok 14 % ukupnog uvoza iz članica CEFTA tokom istog perioda je dolazilo iz Albanije[4].

[3]Svetska banka http://www.worldbank.org/en/country/albania
[4]Kosovska agencija za statistiku – Statistika spoljne trgovine 2011 - 2013

Slika 5. Trgovinska razmena sa Albanijom 2005-2013 ('000 u Evrima)

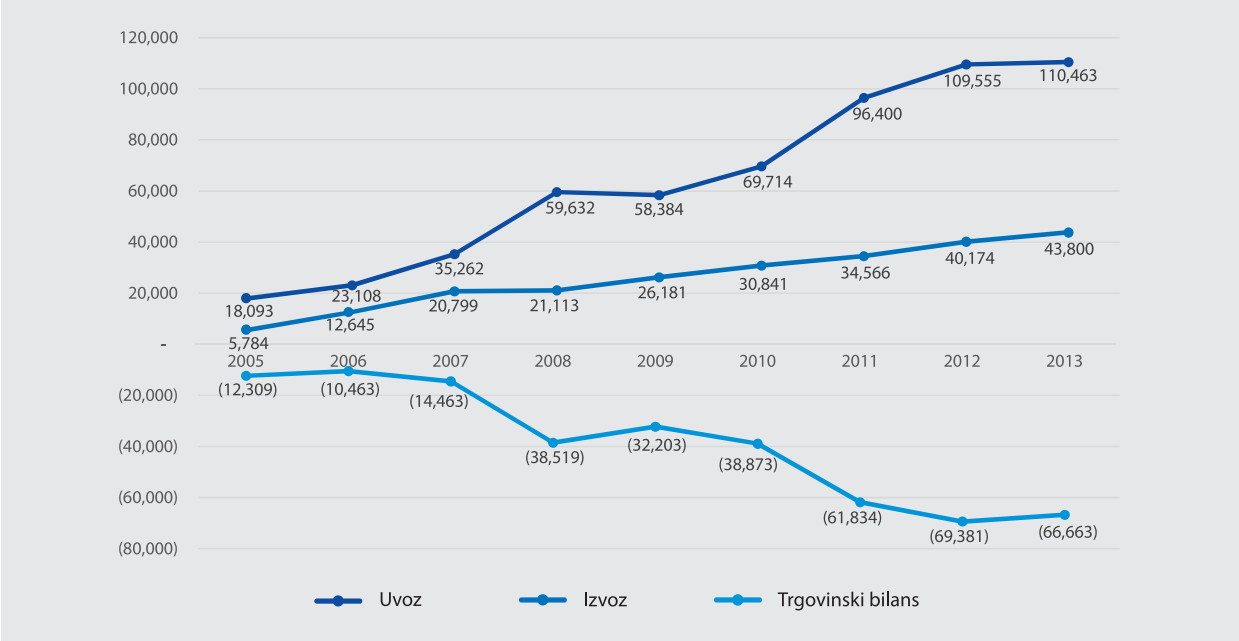

Izvor: Kosovska agencija za statistiku, 2014

U periodu od 2011 do 2013 god., kosovski izvoz u Albaniju dostigao je skoro €120 miliona ili 40% svog ukupnog izvoza. Samo prošle godine (2013) Kosovo je izvezlo €43,8 miliona ili oko 40 % ukupnog broja prošlogodišnjih izvoza u Albaniju. Najviše izvezena roba (8-cifreni SITC) u 2013. uključuje staro gvožđe ili 40% izvoza u 2013 god., pšenično brašno 17 % , gvožđe ili čelik i ne-legirani čelik oko 8%, i krompir, voda i piće, u ukupnom iznosu od 9% prošlogodišnjeg izvoza.[5]

Slično, uvoz iz Albanije ima manje-više istu strukturu. Otprilike 65% ukupno uvoza prošle godine bili su otpaci metala i cement, u iznosu od €71,5 miliona. Ostatak najvećeg uvoza uključuje bitumen, cigle, sveže povrće, itd.

U proseku, 38 % uvoza iz Albanije je bilo pokriveno izvozom u poslednje tri godine, zadržavajući trgovinski deficit sa Albanijom između € 60 i 70 miliona.

4.2.1.3. Pregled tržišta

Prerada hrane

Prehrambena industrija u Albaniji je postigla izuzetan i održivi razvoj u poslednjih nekoliko godina, i sada je važna grana privrede, iako i dalje ne čini suštinski deo.

U 2009 god., industrija hrane i pića je generisala oko €223 miliona, što predstavlja oko 20% industrijske proizvodnje ili 1,1% BDP-a. Ovaj sektor je doživeo brzi rast, u proseku oko 24,8% godišnje, počevši od 2000 god. Uprkos značajnom povećanju prometa od 6,6 puta u 2009 god. u odnosu na 2000 god., ubeležen je pad od 10% u odnosu na 2008 god. U 2009 god., industriju hrane i pića su činila 2.547 preduzeća (33,6% svih proizvodnih preduzeća), od kojih 78% rade u industriji hleba i brašna; 11% u sektoru mlekarstva, 6 % pića i 5 % mesa, ribe, voća i povrća. Većina ovih preduzeća su u privatnom vlasništvu, mala ili srednja i nalaze se u glavnom gradu, Tirani. U 2009 god., u industriji hrane i pića bilo je zaposleno oko 7 hiljada ljudi (ili 14% proizvodne radne snage) i produktivnost radne snage raste

[5]SITC qëndron për Klasifikimi Standard i Tregtisë Ndërkombëtare i cili është klasifikim statistikor i mallrave që futen në tregti të jashtme.

tokom vremena. Nivo zaposlenosti i broj preduzeća u ovom sektoru povećan je za 1,7 i 2,1 puta između 2000 i 2010 god. Razvoj različitih sektora varira i investicije u fiksni kapital su nestabilne iz godine u godinu. Napravljene su velike investicije u mlekarstvo i preradi mesa da bi se osigurala usklađenost sa standardima.

Prema podacima Ministarstva poljoprivrede, prehrane i zaštite potrošača Albanije[6], agro- prerađivačku industriju čini 24,4% ukupne procenjene proizvodnje (cene iz 2006) poljoprivrede i agro-industrije. Najveći rast uočen je u preduzećima za proizvodnju konzerviranog voća i povrća, rafinisanog ulja, mlečnih proizvoda, hleba, slatkiša, keksa i vina. Samo mali obim poljoprivrednih sirovina je prodat agro- prerađivačima, mnogi od kojih preferiraju da koriste kvalitetnije uvozne sirovina od pouzdanog lanca snabdevanja i sa dovoljnim obimom proizvoda. Ovo uključuje biljno ulje za flaširanje, grožđe za proizvodnju vina, meso i povrće za konzerviranje.

Poljoprivreda

Albanija ima strukturni deficit u svim većim poljoprivrednim proizvodima kao što su žitarice, voće, uljarice, živina, meso i šećer. Ovi sektori su tipično organizovani kroz tradicionalni sistem porodične poljoprivrede, i u nekim slučajevima zahtevaju široku preradu. Ukupni rashodi potrošača za hranu i bezalkoholna pića su veći od polovine ukupnih porodičnih izdataka. Od 2005 god., proizvodnja organske hrane je od 0.11% na 0,05% ukupnog poljoprivrednog zemljišta i pored činjenice da su organski proizvodi postali popularni i skupi proizvodi u razvijenim zemljama.

Poljoprivredni sektor u Albaniji se i dalje suočava sa brojnim izazovima, zbog malih farmi i fragmentacije zemljišta, loše infrastrukture, ograničenja na tržištu, ograničenog pristupa kreditima i grantovima, i neadekvatnih ruralnih institucija.

Niska produktivnost, u kombinaciji sa lošom unutrašnjom saobraćajnom infrastrukturom, nedostatak kontrole kvaliteta ulaza i izlaza, nerazvijeni kanali marketinga (zbog nedostatka "znam kako" marketinga i siromašnih tržišnih informacija) i nedovoljno razvijena prehrambena industrija, vodi ka tome da albanska poljoprivreda bude ne-konkurentna. Međutim, poljoprivreda ostaje jedan od najvećih i najznačajnijih sektora u Albaniji. Poljoprivreda je glavni izvor zapošljavanja i dohotka - posebno u ruralnim oblastima zemlje - i predstavlja oko 20% BDP-a i čini oko polovine ukupne zaposlenosti.

Prerada drveta

Tokom komunističkog perioda, prerada drveta je bila jedna od najuspešnijih industrija u Albaniji. Danas, ova industrija, kao i mnoge druge, suočavaju se sa nizom problema, i zavise od različitih faktora koji utiču na tehničke i ekonomske pokazatelje industrije na mnogo različitih načina.

Industrija prerade drveta u Albaniji se sastoji od nekoliko desetina velikih kompanija i stotine malih i srednjih preduzeća raspoređenih širom zemlje. Skoro 70% tih kompanija se bavi proizvodnjom nameštaja, 18% njih se bavi proizvodnjom sečene drvne građe, a ostali se bave proizvodnjom vrata, prozora i ostalih proizvoda.

Proizvodnja nameštaja uglavnom se zasniva na korišćenju drvenih ploča i medijapana srednje gustine.[7]

Građevinski materijal

U period od 1990 do 2000 god., sektor građevine u Albaniji je bio najprofitabilniji poslovni sektor. Ova industrija je procenjena da doprinosi do 16% ukupnom BDP-u zemlje u 2000 god[8]. Ova situacija

[6]Ministarstvo poljoprivrede, prehrane i zaštite potrošača Albanije, Opis poljoprivrede Albanije (2011)
[7]Çaushi i Marku (2013)
[8]Albanija – Studija sektora visokogradnje i razvoj cevovoda (2002)

nastavila se i tokom poslednje decenije u kojoj se ova aktivnost u albanskom građevinskom sektoru pokazala kao jedna od najvažnijih izvora ekonomskog rasta, koji obuhvata 13-14 % svog BDP-a .

Međutim, troškovi uvoznih građevinskih materijala, uglavnom čelične konstrukcije, otežali su građevinsku aktivnost u Albaniji, zemlji na pragu pozitivne ekonomske promene. Propusti u domaćoj industrije čelika su jasno otežali poboljšanje saobraćajne infrastrukture. Nove poslovno-stambene promene su ograničene. U poslednjih nekoliko godina, situacija se menja, i vodeći nacionalni domaći dobavljač, "Konstruksione Metalike", povećava svoje proizvodne kapacitete i nadograđuje svoje tehnološke mogućnosti uz pomoć Međunarodne finansijske korporacije (IFC). Kompanija Konstruksione Metalike je jedini domaći proizvođač koji se može takmičiti sa uvoznim proizvodima, i to sečenjem, zavarivanjem, farbanjem i završnim radovima[9]. Proizvodnja cementa je takođe važan segment u građevinskoj industriji. Ukupni proizvodni kapaciteti cementa se stalno povećavaju zbog nedavnih investicija u svim većim cementarama u Albaniji.

4.2.1.4. Opšte procedure uvoza

Svaki uvezeni proizvod mora imati opis proizvoda na albanskom jeziku za prehrambene proizvod i na grčkom, italijanskom ili engleskom jeziku za ne-prehrambene proizvode. Sertifikacija proizvoda nije mnogo regulisana. Obavezno je opisati sanitarne karakteristike hrane ili medicinskih proizvoda. Albanska Direkcija za Akreditaciju je Institucija koja je zadužena za izdavanje i verifikaciju sertifikata. Takođe, imajte na umu da od 1990 god., Albanija prati pravila EU i WTO.

Dokumentacija koju treba prikazati obuhvata: sertifikat kvaliteta, sertifikat o analizi, sertifikat o poreklu i fakturu kupovine ili kupovni ugovor.

Nakon prolaska kroz carinu, mora se popuniti deklaracija robe. Carinski zastupnik kontroliše robu i izračunava carinske dažbine.

Albanski carinski režim

Stavljanje u režimu slobodne cirkulacije. Roba stavljena u slobodan promet, sa smanjenim nivoom ili nula uvoznim dažbinama, zbog njihove specifične/posebne namene, ostaće pod carinskim nadzorom. Ovaj nadzor prestaje kada uslovi za smanjeni nivo ili nula stopu dažbina prestaju da postoje, kada se roba izvozi ili je uništena, ili kada se roba koristi u druge svrhe osim onih predvođenih za realizaciju smanjenja nivoa ili nula carinske stope, pod uslovom da su relevantne dažbine plaćene.

Privremeni režim dozvola omogućava ulazak u carinsko područje Albanije, potpuno ili delimično izuzeće od plaćanja uvoznih dažbina i bez izlaganja merama komercijalne politike nealbanske robe, namenjene za ponovni izvoz, ako roba nije pretrpela bilo kakve promene osim obezvređenja zbog njenog korišćenja.

*Aktivno oplemenjivanje s*e odnosi na carinski postupak gde roba uvezena u Albaniju, ili albanskog porekla, je proizvedena ili prerađena i onda ponovo izvezena iz Albanije u obliku dobijenog proizvoda. Režimi aktivnog oplemenjivanja, omogućavanju proizvođačima da uvezu sirovinu ili polu-obrađene proizvode, potpuno ili delimično izuzetih od carinskih dažbina, i da proizvedu/prerade i ponovo izvoze gotove finalne dobijene proizvode. Originalni uvozni proizvod se može ili ne može razlikovati od gotovog proizvoda.

Režim pasivnog oplemenjivanja se odnosi na albansku robu privremeno izvezenu iz zemlje, za preradu izvan zemlje, i ponovo uvezenu u obliku dobijenog proizvoda, na teritoriji Albanije. Ponovno uvezeni

[9]IFC i građevinski materijal: Pomoć u proširenju infrastrukture (2008)

dobijeni proizvodi će biti pušteni u slobodan promet u potpunosti ili delimično izuzeti od plaćanja uvoznih dažbina.

Režim skladištenja omogućava skladištenje u carinsko skladište:

- Ne-albansku robu koja nije predmet carinskih dažbina,
- Albansku robu, kada važeći propisi, u slučajevima njenog skladištenja u carini, zahtevaju primenu mera koja se odnose na izvoz ove robe.

Carinsko skladište može biti javno ili privatno:

- Javna skladišta se koriste da čuvanje robe svakog zainteresovanog lica;
- Privatna skladišta se koriste za čuvanje robe samo od strane skladišnih operatera.

Tranzitni režim se odnosi na promet robe iz jedne carinske tačke na drugu, na teritoriji Albanije:

- Ne-albanska roba koja nije predmet carinskih dažbina i uvoznih dažbina,
- Albanska roba koja je predmet izvoznih postupaka.

Ovaj režim se takođe može primeniti za promet robe na drugoj teritoriji u slučajevima:

- Potpisanog međunarodnog sporazuma,
- Kada je praćena prevoznim dokumentom izdatom na teritoriji Albanije.

Režim prerade robe pod carinskim nadzorom dozvoljava uvoz nealbanske robe izuzete od plaćanja carinskih dažbina; njihovo korišćenje u operacijama koje uzrokuju promenu njihove prirode, a zatim stavljanje u slobodan promet proizvoda dobijenih kao rezultat ovih operacija, kada su sve relevantne uvozne dažbine ispunjene.

Privremeni uvoz se primenjuje za robu koja neće biti puštena u promet odmah i koja će se privremeno držati u skladištu dok se ne stavi u drugi carinski režim. Skladišta su prostorije koja su odobrena od strane carinskih organa. Vreme skladištenja u ovim oblastima neće biti duže od 5 dana za robu drumskog i železničkog saobraćaja i ne duže od 10 dana za robu iz pomorskog saobraćaja.

4.2.1.5. Tarife, dažbine, kvote i pravila o poreklu

Albanija je članica WTO od septembra 2000 god. Ulaskom u WTO, Albanija je morala da uskladi svoje zakonodavstvo sa međunarodnim i STO pravilima. Carinske dažbine primenjuju Kombinovanu nomenklaturu klasifikacije robe. Ovo klasifikacija je u skladu sa EU Kombinovanom nomenklaturom klasifikacije robe. Tarifni sistem je vrlo jednostavan. Najpovlašćeniji primenljivi tarifni sistem je: 0%, 2%, 5%, 6%, 10% i 15%. Albanija naplaćuje carinu na CIF (troškovi, osiguranje i vozarina) vrednost uvoza. Uvoz u Albaniji je predmet poreza od 20% na dodatu vrednost (VAT) koji se ocenjuje na osnovu CIF (troškovi, osiguranje i tovar) vrednosti uvezene pošiljke plus primenljive dažbine.

Pod FTA, Albanija primenjuje povlašćene uvozne tarife za CEFTA potpisnice, EFTA potpisnice, EU članice i Tursku. U slučaju industrijskih proizvoda (poglavlje 25-97, Kombinovane nomenklature klasifikacije roba), tarifa je 0%, dok za poljoprivredne proizvode, one ostaju kako je navedeno u relevantnim sporazumima.

4.2.1.6. Tehnički i ekološki zahtevi

Standardi

Albanija je, u velikoj meri, usvojila standardne režime razvijene u drugim zapadnim zemljama. Primena albanskih standarda je uglavnom dobrovoljna, osim ako su izričito drugačija u zakonu. Generalna direkcija za standardizaciju - DPS je odgovorna za razvoj i administriranje albanskih standarda. Odobreni tehnički propisi se objavljuju u Službenom glasniku.

Telo za ocenjivanje usaglašenosti je Generalna direkcija za metrologiju (GDM), dok je Albanska Direkcija za akreditaciju (AAD) jedino nacionalno telo za akreditaciju u skladu a međunarodno usaglašenim standardima.[10,11]

Pravila o poreklu

Povlašćeno i ne-povlašćeno poreklo se primenjuje za robu iz određene zemlje. Povlašćeno poreklo se određuje za robu poreklom iz zemalja koje su ispunile određene kriterijume da bi iskoristile povlašćeni tarifni tretman. Povlašćene tarife uključuju: nula carinu, nula tarifu, ili smanjene tarife unutar kvota. Povlašćeni tarifni tretman imaju sve zemlje članice CEFTA[12]. Kriterijumi za utvrđivanje porekla proizvoda zahteva da roba bude u potpunosti dobijena ili dovoljno prerađena, izvan minimalnih operacija.
Potpuno dobijenom robom se smatraju mineralni proizvodi, voće i povrće, žive životinje itd.

Roba koja nije u potpunosti dobijena se smatra dovoljno prerađenom ako su određeni kriterijumi za robu bez porekla ispunjeni. Posebna pravila su data u svakom trgovinskom sporazumu koji obično određuje iznos prerađene robe bez porekla da bi se dobilo poreklo.

Dokumenti koji dokazuju poreklo robe su:

- EUR1, EUR1 (CEFTA), EUR-MED
- Deklaracija o poreklu, Deklaracija fakture (CEFTA)
- Sertifikat o poreklu, obrazac A
- Sertifikat o poreklu.

Označavanje

Oznake moraju da sadrže informacije koje su u skladu sa međunarodnim standardima. Oznake se moraju odštampati na jeziku koji većina Albanaca može da razume, kao što su albanski, italijanski, ili engleski.

Zabrane i ograničenja

Uvoz, izvoz i transport radioaktivnih i nuklearnih materijala podležu strogim pravilima. Carina proverava da li su uvoz, izvoz i prevoz u skladu sa ovim pravilima. Ovo se odnosi uglavnom na praćenju dozvola za uvoz, izvoz ili tranzit koje izdaje Komisija za zaštitu od zračenja.[13]

[10]GDM webstrana http://www.dpm.gov.al
[11]AAD webstrana http://www.dpa.gov.al
[12]Lista povlašćenih tarifa u Albaniji je dostupna na
http://www.dogana.gov.al/sites/default/files/origjina/Tarifa_Preferenciale_2014.pdf
[13]Webstrana Carine Albanije www.dogana.gov.al

4.2.1.7. Zahtevi sektora

Prerada hrane i poljoprivreda

Uredba o bezbednosti hrane - Albanija je članica Codex Alimentarius Komisije i referentna članica Međunarodne organizacije za standardizaciju (ISO).

Novi Zakon o hrani (2008), određuje uslove za proizvodnju, preradu, distribuciju, očuvanje, kontrolu i marketing prehrambenih proizvoda koji se koriste za potrošače. Albanija je postigla napredak u usklađivanju svog zakonodavstva, politika i kapaciteta sa evropskim standardima u većini oblasti, ali još uvek ne u poljoprivredi i veterinarskoj/fitosanitarnoj kontroli.

Kontrola kvaliteta – U 2009 god., osnovan je Nacionalni organ hrane da bi doveo proizvodne standarde na nivou EU. Veterinarski i fitosanitarni propisi obuhvataju sanitarne kontrole koje su nametnute čiji monitoring obavlja Ministarstvo poljoprivrede (MoA). Za uvezenu hranu i poljoprivredne proizvode, licenca se mora dobiti od strane Direkcije za kvalitet hrane i inspekciju u MoA. U okviru Instrumenta za pre-pristupnu pomoć (IPA) Evropske unije, Albanija je finansijski podržana u implementaciji standarda za bezbednost hrane, kao što su GMP, HACCP ili ISO. ALBINVEST, vladino telo, igra važnu ulogu i ima program od €5 miliona za davanje grantove u vrednosti do 50% troškova ustanovama, koje su spremne da sprovedu takve sisteme.

Tarifna kvota za poljoprivredne proizvode poreklom iz EU i Turske se primenjuje[14]. Pošto takva kvota ne važi za proizvode koji potiču sa Kosova, to bi za kosovske firme moglo da znači relativnu prednost u odnosu na ove zemlje.

Industrija prerade drveta

Uvoz određenih ugroženih vrsta životinja i biljaka (ili delova ili derivata napravljenih od istog) u razvijenim zemljama su predmet usklađivanja sa propisnim mera za divlje životinje. Ovakve mere se takođe primenjuju u zemljama EU. Međutim, Albanija ne nameće nikakve slične mere za preradu proizvoda od drveta. Pored toga, Albanija ne nameće ISPM15 propis za materijal za pakovanje od drveta.

[14]Kompletna lista proizvoda je dosuptna na
http://www.dogana.gov.al/sites/default/files/origjina/Tariff_quota_agricultural_products.pdf

4.2.2. Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija (FYRoM)

4.2.2.1. Politički i ekonomski pregled

Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija (FYRoM) je zemlja sa gornje-srednjim-prihodima koja je napravila velike korake u reformi ekonomije u poslednjoj deceniji. Ova zemlja je ostvarila značajna razvojna dostignuća, ali više napora su i dalje potrebna u nizu oblasti da bi se ostvario ekonomski rast koji omogućava ljudima da rade u zemlji i da bi se poboljšao životni standard za sve.

Sa 2,3% u 2011 god., realni BDP FYRoM opao je na 1,8% u 2012 god., a porastao na 2,7% u 2013 god. zahvaljujući izgradnji i izvozu. Prema podacima Svetske banke, realni rast BDP-a u FYRoM je procenjen da je dostigao 3,3% u 2014 god.[15]

Dug centralne vlade i javnog sektora u pogledu BDP je ostao umeren, na 35,8% BDP-a i 43,2%, odnosno, u 2013 god. Dok je dug centralna vlade projektovan da ostane stabilan, dug javnog sektora će brzo rasti - i postići 49% do 2016 pošto državna preduzeća čine značajan deo duga.

Vlada je objavila srednjoročni fiskalni okvir u septembru 2013 god. koji predviđa smanjenje vladinog deficita u srednjem roku od 4,1% u 2013 god. na 3,5% u 2014 god., 3,2% u 2015 god. i 2,6% u 2016 god. U 2013 god.,FYRoM je ponovo rangirana među top reformatorima u svetu prema Izveštajima o Poslovanju i pristupanja EU i nastavlja da bude sidro za reformu u skoro svakoj oblasti vlade. Vlasti usklađuju nacionalno zakonodavstva sa *acquis communautaire* EU i imaju konkretna dostignuća u nabavci, politici prevoza, carinskoj uniji, oporezivanju, i statistikama.

Generalno, zakonodavstvo usklađuje politiku zemlje bliže sa EU, ali dalji rad je od suštinskog značaja za jačanje administrativnih kapaciteta za sprovođenje zakonodavstva i njegovo jačanje.

FYRoM ima potpisan FTA sa Albanijom, BiH, Bugarskom, Hrvatskom, Kosovom, Moldavijom, Rumunijom, Srbijom, Crnom Gorom, Slovenijom, Turskom i Ukrajinom. Da bi se podstakla trgovina, carinske dažbine su postavljene na minimalne stope od 1 do 2 odsto. U februaru 2001 god., FYRoM je potpisala sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SAA) sa EU. Kritična komponenta SAA je povlašćeni trgovinski sporazum, koji omogućava proizvodima ulazak iz FYRoM u EU bez carinskih dažbina. Sporazum takođe predviđa postepeno (10 do 12 god.) smanjenje carinskih stopa za proizvode iz EU. Zemlja takođe ima ugovor sa Evropskim udruženjem za slobodnu trgovinu (EFTA).

4.2.2.2. Odnosi sa Kosovom

Kosovo i FYRoM potpisali su Sporazum o slobodnoj trgovini u 2005 god., da bi se olakšale trgovinske mogućnosti[16]. Obe zemlje su doprinele intenzivnom spoljnotrgovinskom međusobnom odnosu. Podaci iz 2009 god. pokazuju da FYRoM izvozi nešto više u Srbiji nego na Kosovu ili drugim susednim zemljama, oko €246 miliona u Srbiji i €219 miliona na Kosovu. Od 2010 god., Kosovo je glavno odredište FYRoM izvoza u odnosu na druge zemlje u regionu, kao što su Albanija, Srbija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Crna Gora.

Na osnovu podataka Državne kancelarije za statistiku FYRoM, 2013 god. predstavlja najnižu vrednost izvoza na Kosovo (oko €208 miliona), dok je najveća vrednost iskazana u 2011 god. (oko €396 mil.). Što se tiče izvoznih partnera, Kosovo je četvrto (posle Nemačke, Bugarske i Italije), dok kao uvozni partner, Kosovo ostaje na dnu liste izvora odakle se uvozi.

[15]Informacije dostupne na sledećem linku, p.7:
http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/GEP/GEP2015a/pdfs/GEP2015a_chapter2_regionaloutlook_ECA.pdf

[16]FYRoM je jedina zemlja do danas koja ima bilateralni sporazum sa Kosovom da bi se priznalo Osiguranje vlasnika motornih vozila od odgovornosti za štetu pričinjenu trećim licima (poput pojednostavljenog oblika aranžmana zelene karte) što je pomoglo stanovništvu Kosova da poveća svoje slobodno kretanje motornim vozilima unutar područija, s obzirom da do danas, Kosovo ostaje izvan Biroa zelene karte Brisela.

Slika 6. Trgovinska razmena sa FYRoM 2005-2013 ('000 u Evrima)

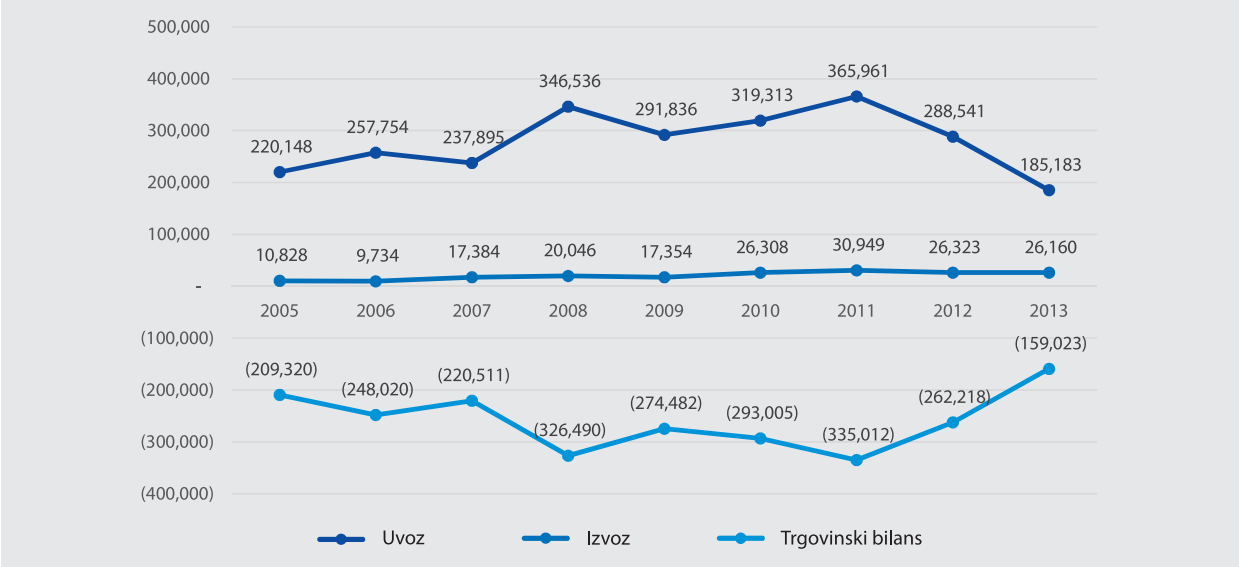

Izvor: Kosovska agencija za statistiku, 2014

S druge strane, kosovski izvoz u FYRoM Makedonija nikada nije premašio €26 miliona. Izvoz je dostigao vrhunac u 2011 god., od €25,8 miliona, sa najnižim vrednostima od €6,7 miliona u 2009. god., što pokazuje ogroman trgovinski deficit između dve godine.[17]

4.2.2.3. Pregled tržišta

Prerada hrane

Uprkos nedostatku javno dostupnih podataka vezano za nominalne vrednosti proizvodnje hrane i pića, na osnovu FYRoM[18]. Statističke godišnje publikacije iz 2014 god., proizvodnja hrane i pića je konstantno rasla od 2010 god.

U odnosu na 2010 god., proizvodnja hrane je porasla za 5%, 22% i 20% u 2011 god., odnosno 2012 i 2013 god. Različiti trend se posmatra u smislu pića gde proizvodnja zaostaje za 14% i 6% u 2011 i 2012 god. i tek u 2013 god. porasla za 1% u odnosu na 2010 god.

U pogledu mogućnosti za kosovska preduzeća, to može da se tumači kao znak da u pogledu proizvodnje hrane, možda postoji neka marža za istraživanje, ali tržište pokazuje znake zasićenja, dok za pića verovatno postoji neki tržišni prostor koju treba identifikovati.

Poljoprivreda

Poljoprivreda je važan sektor ekonomije FYRoM. Bruto dodata vrednost na primarne poljoprivredne proizvodnje iznosila je 8,9% BDP-a za 2008 god., postižući stopu rasta od 7,1% u odnosu na prethodnu godinu. Proizvodnja svežih i kvalitetnih sirovina poljoprivrednih proizvoda u zemlji je dobra osnova za razvoj sektora za preradu hrane kao i izgradnju prehrambenih objekata. Ova industrija ima jaku reputaciju za kvalitet prehrambenih proizvoda i odličan pristup regionalnim i širim tržištima. Glavni proizvodi su: voće, povrće, vino, koziji i ovčiji sir. Učešće prerađivačke industrije je 6% BDP-a, koja pokriva oko 12.000 zaposlenih i doprinosi sa 11% ukupne zaposlenosti u proizvodnom sektoru.

[17]Podaci o razmeni robe FYRoM prema ekonomskim grupama zemalja, dostupno na: http://makstat.stat.gov.mk/pxweb2007bazi/Dialog/varval.asp?ma=02Nt_mk_2013_12_ZemjiEkgr_2013_ang&ti=Commodity+exchange+of+the+Republic+of+-Macedonia+by+economic+groups+of+the+countries+for+the+period+01%2D12%2E+2013+preliminary+data&path=../Database/Statistics%20by%20subject/Foreign%20Trade/Commodity%20exchange%20trade%20by%20countries/&lang=1

[18]Statistička godišnja publikacija FYRom dostupna na: http://www.stat.gov.mk/PrikaziPublikacija_1_en.aspx?rbr=485

Prema "FYRoM u brojkama" izveštaju,[19] proizvodni pogon u periodu između 2003 i 2013 god. karakteriše smanjenje pod-sektora žitarica, dok je rast zabeležen u broju rodnih stabala, kao što je stablo jabuke.

Prerada drveta

Situacija u vezi sa javno dostupnim podacima u vezi prerade drveta je slična sektoru hrane i prerade hrane. Jedina stvar koja se može utvrditi iz Statističke godišnje publikacije 2014 god. FYRoM, je da je ova industrija prilično daleko od postizanja nivoa proizvodnje iz 2010 god. U odnosu na 2010 i 2011 god., zaostaje za 15%, 2012 god. za 14% i 2013 god. za 36%. Ovo skupljanje sektora u smislu nivoa izlaza može da znači da je tržište prezasićeno.

To znači da preduzeća za preradu drveta sa Kosova verovatno treba tražiti druga tržišta za svoje robe i usluga, a ne one u FYRoM.

Građevinski materijal

Izgradnja najviše doprinosi stvaranju BDP-a u FYRoM. Prema pomenutom izveštaju "FYRoM u brojkama", vrednosti građevinskih radova u FYRoM, kao što je izveštavano za godine 2003, 2008 i 2013., pokazuju zapanjujući porast (23% povećanje za prvi period i 143% za poslednji period) koji u nominalnoj vrednosti znači da od oko € 97 miliona uloženih u 2003 god., cifra dostigla €290 miliona u 2013 god. Glavno ekonomsko područje koje je primilo ovu investiciju je saobraćajna infrastruktura i druga po veličini je izgradnja stambenih blokova. S obzirom da Kosovo ima kapacitete da ispuni zahteve iz ova dva pojedina aspekta, možda se može pokazati korisnim za kosovske preduzetnike da ciljaju saobraćajnu infrastrukturu i firme za izgradnju stanova kao potencijalne partnere za izvoz.

4.2.2.4. Generalne uvozne procedure[20]

Carinsko procenjivanje

Primarna osnova za carinsko procenjivanje je zvanična lista koju vodi Uprava carina. Svaka stavka se procenjuje na osnovu svoje "odgovarajuće" cene, a porezi se naplaćuju na osnovu fer tržišne cene utvrđene od strane vlade, bez obzira na stvarnu plaćenu cenu. Carinska vrednost se procenjuje na CIF. Sledeći dažbine, takse i druge obaveze, kao što je prikazano u sledećem delu, treba da se plate da bi proizvod prošao kroz FYRoM carinu.

Uvozna dokumentacija

Pružaoci usluga ne podležu carinskim propisima, ali spoljnotrgovinske transakcije podležu naknadi za dokumentaciju od 1%. Sertifikat o poreklu, komercijalna faktura, otpremnica i izvozne deklaracije pošiljaoca su potrebne za sve uvozne proizvode.

Uvozne licence

Ministarstvo ekonomije je odgovorno za izdavanje licence za uvoz. Uredba, za potrebe licenciranja, deli stavke proizvoda u nekoliko kategorija. Dok je dobijanje licence za većinu proizvoda formalnost, za drugu robu, kao što su farmaceutski proizvodi i vojna opreme, licence je teže dobiti. Ministarstvo zdravlja je odgovorno za izdavanje licence za uvoz medicinske opreme. Komisija Ministarstva zdravlja za uvoz farmaceutskih proizvoda je odgovorna za izdavanje licenci za farmaceutsku granu.

[19] Makedonija u brojevima (2014). Dostupno na: http://www.stat.gov.mk/Publikacii/MakBrojki2014_en.pdf
[20] Više informacija dosputno na: http://countrycodes.boomja.com/index.php?ITEM=10720

Privremeni uvoz

Proizvodi se mogu izvoziti u FYRoM na privremenoj osnovi. Pravila o privremenom uvozu navedena su u Uredbi za primenu novog Zakona o carinama (Službeni glasnik br. 21/1998). Generalno, kompanija mora da položi obveznicu za robu nakon ulaska; ovo obveznica se refundira kada roba izađe iz zemlje.

Pojedini privremeno uvozni proizvodi su izuzeti od plaćanja carine: sirovine prerađene u FYRoM i ponovo izvezene; infrastrukturna oprema proizvedena od stranih izvođača; i kancelarijska oprema za strane firme.

4.2.2.5. Tarife, Dažbine, Kvote i Pravila o poreklu

Dažbine

Dažbine zavise od robe koja se izvozi. Generalno, carinske dažbine važe za skoro sve proizvode izvezene u FYRoM. Tarife se kreću od 0 do 60 %; prosek je 10%. Najniži carinska stopa od 0% primenjuje se na proizvode kao što su materijali za tekstilnu industriju. Prehrambeni proizvodi, kao što su voće i povrće, žitarice i pića, zahtevaju čak veću stopu od 60%. Duvan je takođe uključen u ovu kategoriju. Dažbina se procenjuje na CIF robe.

Uvozna taksa

Postoji uvozna taksa za kafu, cigarete, benzin i alkoholna pića.

Porez na dodatu vrednost (PDV)

PDV je evropska vrsta poreza na promet koji se primenjuje u svim fazama proizvodnje robe, uključujući transakcije od izvoza/uvoza. PDV za FYRoM je 18%, sa 5% na većini maloprodajnih prehrambenih proizvoda i proizvodne opreme. VAT se takođe procenjuje na CIF plus iznos plaćen na dažbinama.

Akciza, potrošnja i posebni porezi

Pored carinske tarife, postoji akciza na nekoliko luksuznih roba, uključujući alkohol, automobile, kafa, duvana i mineralna ulja. Postoji specijalno zakonodavstvo koje se odnosi automobile koje zahteva primenu akcizu od 7,5%, bez obzira na sposobnosti motora automobile.

Kvote

U FYRoM, primenjuje se kvote na robu kao što je duvan, vino i razno voće; ukupno 130 artikala podležu sistemu kvota. Kvote se dodeljuju uvoznicima preko javnih tendera. Automobili stariji od šest godina se ne mogu uvoziti.

Zahtevi označavanja

Oznake moraju sadržati sledeće podatke: kvalitet, sastojke, količinu, način skladištenja, transport, korišćenje, održavanje, zemlju porekla i datum isteka roka. Navedene informacije moraju biti na makedonskom jeziku.

Pravila o poreklu

Sva roba izvezena u FYRoM mora da ispuni elemente: tolerancije, kumulacije, direktnog transporta, povraćaja carinske dužnosti, uslova plovila, i specifična pravila proizvoda kako se primenjuje.[21]

4.2.2.6. Tehnički i ekološki zahtevi

Zakoni i propisi

Zakon FYRoM predviđa osnivanje i primenu adekvatnih i pouzdanih procedura u vezi sa zahtevima za opštu sigurnost proizvoda, načinima propisivanja tehničkih zahteva, kao i principima uzajamnog priznavanja radi usaglašavanja sa stranim dokumentima i oznakama.

Ključno zakonodavstvo sadrži sledeće zakone: Zakon o bezbednosti proizvoda, Zakon o metrologiji, Zakon o kontroli predmeta od plemenitih metala i Zakona o akreditaciji.

Tehnički zahtevi standard

Uredba predviđa određene zahteve za specifične proizvode, koji se odnose na:

- Minimalne značajne zahteve koji proizvodi treba da ispune;
- Procedure, način i uslove za ocenjivanje proizvoda u skladu sa propisanim zahtevima;
- Uslovima koje treba ispuniti od strane vlasti u postupku ocenjivanja usaglašenosti;
- Vrstu prateće dokumentacije za puštanje proizvoda na tržište ili promet;
- Obavezu i način označavanja proizvoda;
- Pozivanje na standarde i druge tehničke specifikacije;
- Oblik i sadržaj tehničke dokumentacije, kao i period načina evidencije; i
- Zaštitnu klauzulu i proceduru izveštavanja.

Opis procedura

Tehnički propisi se usvajaju od strane Ministra ekonomije ili Ministra ovlašćenog zakonom kao nadležni organ za poslove vezano za proizvodnju, tržište i puštanje određenih proizvoda ili grupe proizvoda u slobodan promet. Prilikom uvoza proizvoda koji je predmet ove uredbe, uvoznik mora da obezbedi usklađenost proizvoda sa propisanim tehničkim zahtevima.

Evaluacija usklađenosti sa tehničkim zahtevima bi mogla da se obavi od strane ovlašćenih pravnih lica. Ministar ekonomije, takvo ovlašćenje izdaje na osnovu kriterijuma za akreditaciju u skladu sa Zakonom o akreditaciji. Ovlašćena pravna lica imaju moć da izdaju sertifikate o usaglašenosti na osnovu pisanog zahteva od strane zainteresovanih pravnih ili fizičkih lica.

FYRoM priznaje usaglašenost stranih dokumenata i oznake izdate u skladu sa međunarodnim sporazumima potpisanih i ratifikovanih od strane FYRoM.

Organi za monitoring i kontrolu

Monitoring i kontrolu nad sprovođenjem odredaba iz Zakona o bezbednosti proizvoda vrši Državni tržišni inspektorat, Državni sanitarni i zdravstveni inspektorat, kao i neki drugi službeni inspekcijski organi.

[21] Više informacija dostupno na:
http://exporthelp.europa.eu/thdapp/display.htm?page=cd%2fcd_RulesOfOriginMacedonia.html&docType=main&languageId=en

Monitoring i kontrolu akreditovanih organa za ocenjivanje usaglašenosti vrši Institut za akreditaciju FYRoM (IARM). IARM odlučuje o organima ocenjivanja, kao i kontrolu nad usklađivanjem sa zahtevima za akreditaciju, kao i kontrolu usaglašenosti za zahtevima akreditacije.

Zavod za metrologiju je organ pri Ministarstvu ekonomije, zadužen za sprovođenje Zakona o metrologiji i Zakona o kontroli predmeta od plemenitih metala. Zavod za metrologiju vrši kontrolu poštovanja standarda metrologije od strane vozila i druge vrste robe i izdaje izvozne/ uvozne licence za ovu vrstu robe.

4.2.2.7. Zahtevi sektora

Prerada hrane i poljoprivreda

Bezbednost hrane u FYRoM je regulisano u skladu sa dva zakona:

1. Zakon o bezbednosti hrane i namirnica i proizvoda i materijala u dodiru sa namirnicama (2002) ažuriran je:
    a. Amandmanom Zakona o bezbednosti namirnica, proizvoda i materijala u dodiru sa namirnicama (2007); i
2. Zakon o bezbednosti hrane br. 157/10 (2010).

Svrha zakona o bezbednosti hrane (2010) je da se osigura visok nivo zaštite zdravlja ljudi i zaštite interesa kupaca kada su u pitanju prehrambeni proizvodi.

Ovaj zakon, i njegovi amandmani 53/2011 i 1/2012, predstavljaju zakonodavni okvir nacionalne bezbednosti hrane i pružaju sveobuhvatnu pravnu osnovu za pravila higijene hrane, posebna pravila za proizvode životinjskog porijekla, pravila kontrole i posebna pravila za kontrolu proizvoda životinjskog porekla. Svi zajedno postavljaju pravni osnov za sprovođenje kategorizacije ili restrukturiranja pravnih lica - poslovnih subjekata koji se bave hranom životinjskog porijekla u skladu sa kriterijumima i zahtevima Evropske unije.

Nadležni organi za nadzor nad sprovođenjem zakona su:

- Ministarstvo zdravlja – Uprava za hranu;
- Ministarstvo poljoprivrede – Agencija za hranu i veterinu; i
- Laboratorije – Fakultet veterinarske medicine (Skoplje); Laboratorije instituta za javno zdravlje (sa mrežom od 10 regionalnih laboratorija); Državne fitosanitarne laboratorije.

Agencija za hranu i veterinu je ovlašćena da sprovedi zvanične kontrole hrane za ljude i životinje. Da bi se izvozili bilo koji prehrambeni proizvodi, bilo životinjskog ili ne-životinjskog porekla, mora da se dobije odobrenje Agencije za hranu i veterinu.

Obeležavanje i pakovanje - članovi 29 i 30. Zakona 157/10 propisuju da hrana za ljude i/ili životinje mora biti pravilno upakovana i oznake treba jasno da ukazuju sadržaj hrane. Ovaj zakon izričito zabranjuje bilo kakve insinuacije na pakovanju da sadržaj (hrana) može da leči bolesti.

Građevinski materijal

Građevinski sektor u FYRoM regulisan je Zakonom u prostornom i urbanističkom planiranju koji je imao niz amandmana kao što je naznačeno brojevima zakona: 51/05, 137/07, 91/09, 124/10, 18/11, 53/11, 144/12 i 55/13. Zakon ograničava učešće stranih građevinskih kompanija u građevinskim aktivnostima tako što obavezuje pravna lica da se registruju unutar zemlje, koje zatim postanu domaće kompanije uprkos činjenici što je osnivač stran.

Na osnovu Zakona o građevinskom materijalu (br. 39/06, 86/08, 47/11 i 136/11), građevinski materijal mora da ispuni sledeće zahteve: obezbedi mehaničku stabilnost; obezbedi zaštitu od požara; obezbedi higijensko i zdravstvenu zaštitu za životnu sredinu; sigurnost za rad; ima zvučnu izolaciju; i uštedi energiju u smislu očuvanja temperature.

Zakon ne reguliše materijal koji će se koristiti, i možda je ovo prilika koja treba da se istraži od strane kosovskih biznisa koji su uključeni u proizvodnju građevinskog materijala.

4.2.3. Crna Gora

4.2.3.1. Politički i ekonomski pregled

Crna Gora je mala zemlja sa ekonomijom koja zavisi od turizma i obrade metala. Nedostatak ekonomske diversifikacije i zavisnost od spoljnog finansiranja stvaraju ugroženosti koje mogu dovesti do ozbiljnih kolapsa proizvodnje i BDP-a tokom recesije, kao što je bio slučaj u 2009 godini.

Crnogorska ekonomija polako prelazi u tržišnom sistemu, ali državni sektor ostaje veliki i dodatne institucionalne promene su potrebne. Neprofitabilna državna preduzeća, posebno "Aluminijumski kombinat Podgorice", najveći izvoznik u zemlji, značajno utiču na javne finansije.

Crna Gora je zadržala svoju centralnu banku, uvela Nemačku Marku, i prešla na Evro - umesto Jugoslovenski dinar – kao zvaničnu valutu, prikuplja carinske tarife, i upravlja sopstvenim budžetom.

Raspad labave političke unije između Srbije i Crne Gore u 2006 god. dovelo je do odvojenog članstva u nekoliko međunarodnih finansijskih institucija, kao što je Evropska banka za obnovu i razvoj. U januaru 2007 god., Crna Gora se pridružila Svetskoj Banci i Međunarodnom monetarnom fondu (IMF). Crna Gora je postala 156-ta Svetske trgovinske organizacije u decembru 2011 god. Evropski savet (EC) je priznao status zemlje kandidata Crnoj Gori na sednici održanoj decembra 2010 god. Crna Gora je počela pregovore o pridruživanju EC u junu 2012 god., nakon ispunjenja uslova koje je postavio Evropski savet, koji je pozvao Crnu Goru da preduzme korake u borbi protiv korupcije i organizovanog kriminala.

Nezaposlenost i razlike u regionalnom razvoju, posebno na severu, ostaju ključni politički i ekonomski problemi. Globalna finansijska kriza imala je značajan negativan uticaj na ekonomiju, zbog kreditne krize, pada u sektoru nekretnina, i pada u izvozu aluminijuma. Vlada Crne Gore je povećala porez na dodatu vrednost (VAT) sa 17% u 2012 god. na 19% u 2013 god. i povećala stope poreza na prihod od 9% na 15% za one koji zarađuju više od €480 mesečno. U 2013 god., vlada je takođe smanjila troškove zamrzavanjem penzija i ograničavanjem povećanja plata javnih preduzeća i članova parlamenta.

4.2.3.2. Odnosi sa Kosovom

Kosovo i Crna Gora su negovale dobre odnose. To podržavaju trgovinske cifre koje pokazuju da je Kosovski izvoz u Crnu Goru u konstantnom rastu tokom perioda 2005-2013 god. Osim toga, Kosovo je uspelo da ostvari pozitivan trgovinski bilans sa Crnom Gorom do kraja 2011 god. i povećala taj pozitivni jaz u dve naredne godine. Crnogorski izvoz na Kosovo je bio oko €10 miliona u 2012 god. i povećao se na oko €11.3 miliona u 2013 god., dok Kosovski izvoz u Crnu Goru za isti period ostaje sa viškom od €17 miliona u 2013 god., čime se stvara pozitivan trgovinski bilans.

Još jedna činjenica vredna pomena, posebno imajući u vidu da je turizam glavni u stvaranju BDP Crne Gore, je da ne postoje podaci o turističkom prometu za Kosovo.

Slika 7. Trgovinska razmena sa Crnom Gorom 2005-2013 ('000 u Evrima)

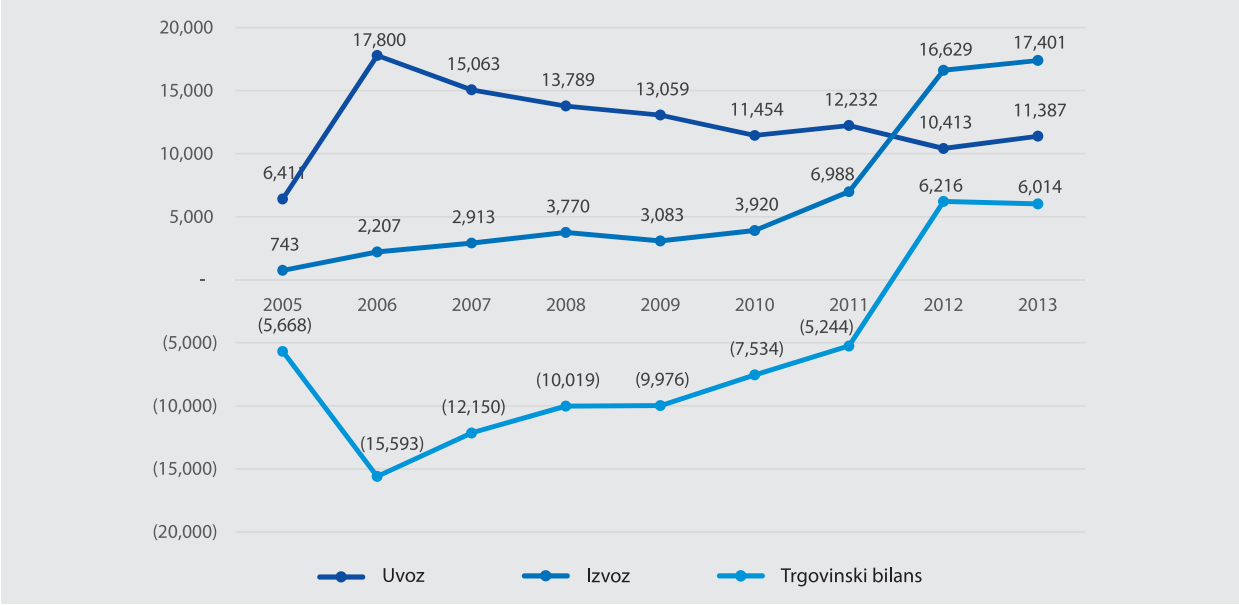

Izvor: Agencija Kosova za statistiku, 2014

4.2.3.3. Pregled tržišta

Prerada hrane

Na osnovu Godišnje statističke publikacije za 2013 god. Crne Gore, proizvodnja hrana i pića je u konstantnom padu od 2010 god.[22]

Proizvodnja hrane se smanjuje neprekidno: za 10% između 2009 i 2010 god.; 5% između 2010 i 2011 god.; i nešto manje od 1% između 2011 i 2012 god. Što se tiče pića, situacija izgleda stabilnija sa naznakama blagog porasta trenda, za period (2010-2013) pošto je potrošnja u 2011 god. bila veća (€20 miliona) u odnosu na 2010 god. (€18 miliona), ponovo se povećala u 2012 god (€21 miliona) pre blagog pada u 2013 god. (€20 miliona) u poređenju sa 2012 god.

Poljoprivreda

S obzirom na geografski raspored i pejzaž Crne Gore, može se reći da ne postoji komparativna prednost koju ova zemlja uživa u pogledu poljoprivrede. Bruto dodata vrednost primarne poljoprivrede, šumarstva i ribarstva iznosi 7.9% BDP u 2011 god. i 7.4% u 2012 god. (ali može se pretpostaviti da je taj doprinos više od ribarstva i šumarstva nego poljoprivrede).

Prodaja poljoprivrednih proizvoda (osim ribe) za godine 2010, 2011 i 2012 je iznosila otprilike €6.5 miliona godišnje, dok kupovina istih artikala za ovaj period je oko €9 miliona, odnosno, €16 miliona i €19 miliona.[23]

Ove brojke pokazuju da postoji mogućnost za kosovske poljoprivrednike da izvoze na crnogorskim tržištima, zbog blizine, koja je značajna.

[22]Dostupno na: http://www.monstat.org/eng/publikacije_page.php?id=103
[23]Dostupno na: http://www.monstat.org/eng/publikacije_page.php?id=1159

Prerada drveta

Situacija u vezi javno dostupnih podataka o preradi drveta je slična sektoru hrane i pića. Jedina stvar koja se može zaključiti iz Godišnje statističke publikacije za 2013 god. Crne Gore je da je ova industrija imala nestabilnosti u proizvodnji u periodu 2008-2012 god. To je u osnovi smanjilo ceo period, osim vrha u 2010 i 2011, kada je porastao (4.5% u 2010 god., u odnosu na 2009 god., i 34.6 % u 2011 god., u odnosu na 2010 god.). U 2012 god., industrija se smanjila za 35.4% u odnosu na 2011 god.

To znači da preduzeća za preradu drveta sa Kosova verovatno treba tražiti druga tržišta za svoje robe i usluga, pre nego u Crnoj Gori.

Građevinski materijal

Građevinski sektor u Crnoj Gori je u konstantnom padu od 2008 god. Vrednost okončanih građevinskih radova je oko €412 miliona u 2008 god., dok je u 2012 god. vrednost dostigla €257 miliona. Ove cifre se mogu tumačiti kao indikacija zasićenja građevinskog tržišta u Crnoj Gori, prema tome kosovski preduzetnici možda mogu pronaći neke tržišne prostore, ali osim toga, izgleda da ima malo prostora za izvoz građevinskog materijala i usluga u Crnoj Gori.

4.2.3.4. Opšte procedure uvoza

Za robu uvezenu iz inostranstva, za koje oslobađanje od plaćanja uvoznih dažbina se ne dobija, carinjenje se obavlja u redovnom carinskom postupku. Stranka u carinskom postupku ne mora da učestvuje direktno, umesto toga, ona može da ovlasti predstavnika, ili carinskog zastupnika koji će predstaviti stranku pred carinskim organima.

Granični prelazi mogu poslati robu tranzitne deklaracije carinskim kancelarija u unutrašnjosti, gde redovni carinski postupci treba da se sprovode. Sledeća dokumenta dostavljaju se carinarnici gde se vrši carinjenje robe: uvozna carinska deklaracija; faktura i drugi komercijalni dokumenti; dokumenti prevoza; sertifikat izdat od strane nadležnih organa, ili odobrenje (licenca) za uvoz, ako je utvrđena za određeni tip robe.

Uvozna deklaracija – Roba koja se uvozi mora da bude praćena uvoznom deklaracijom. Carinske deklaracije se podnose: u pisanoj firmi; prenosom podataka elektronskim putem (za šta su date tehničke mogućnosti i kada je korišćenje takvih sredstava ovlašćeno od strane carinske službe); ili usmeno.

Jedinstveni Administrativni Dokument (SAD) je uređena forma i koristi kao pisana carinska deklaracija. Mora da bude potpisana i da sadrži sve informacije potrebne za primenu propisa koji regulišu uvoz robe. Generalno, popunjava se od strane ovlašćenog lica za zastupanje unosom podataka o: kupcu robe, režimu uvoza, zemlji porekla robe i zemlji plaćanja, datumu prenosa robe preko granice, sredstvima prevoza, ceni, bruto i neto težini u kilogramima, itd.

Carinsku deklaraciju može podneti samo ovlašćeno lice koje može da postavi robu na inspekciju ili da obezbedi uvid u robu nadležnom carinskom organu, zajedno sa svim potrebnim dokumentima, u cilju primene pravila koja regulišu proces za koji je roba proglašena. Lice koje traži carinsku deklaraciju mora da ima sedište ili prebivalište u Crnoj Gori.

Carinarnica, u cilju kontrolisanja carinske deklaracije koju prima, može:

- pregledati dokumente uključene u carinskoj deklaraciji i priložena dokumenta u deklaraciji;
- tražiti od lica koje se prijavljuje za carinsku deklaraciju da dostavi i druge dokumente u cilju provere tačnosti pojedinosti u deklaraciji;
- pregledati robu i uzeti uzorke za analizu robe ili za dalje ispitivanje.

Prevoz robe do mesta inspekcije i uzrokovanja, kao i postupanje sa robom neophodnom za inspekciju ili uzimanje uzoraka obavlja lica koje se prijavilo za carinsku deklaraciju ili se sprovodi na njegovu/njenu odgovornost. Troškovi koji nastanu iz ovog snosi lice koje se prijavilo za deklaraciju.

4.2.3.5. Tarife, dažbine, kvote i pravila o poreklu

Dažbine

Dažbine zavise od robe koja se izvozi. Generalno, carinske dažbine se primenjuju za sve proizvode koji se izvoze u Crnu Goru. Tarife se kreću od 0 do 30%, ali se mogu povećati na osnovu €/kg, što će povećati i originalne dažbine iako su one obično ograničene[24]. Najniža carinska stopa od 0% se primenjuje na proizvode kao što su materijali za tekstilnu industriju. Prehrambeni proizvodi, kao što su voće i povrće, žitarice i pića, zahtevaju još veću stopu od 60%. Duvan je takođe uključen u ovu kategoriju. Dažbina se procenjuje na osnovu Troška, osiguranja i tereta (CIF) robe.

Granična stopa Svetske trgovinske organizacije WTO za poljoprivredne proizvode je 14.79%, a 4.44% za industrijske proizvode. Prosečna stopa po principu Najpovlašćenije nacije (MFN) koja je primenjena je 5.79% u 2013 god., dok je za poljoprivredne proizvode bilo 14.09%, i za industrijske proizvode 3.35 %.

Uvozna taksa

Postoji uvozna taksa na cigarete, alkoholna pića i vozila i njihove delove. Akcizna taksa za cigarete u Crnoj Gori ima specifičnu akciznu komponentu koja je određena kao iznos za 1.000 komada, i ad valorem akcizna taksa utvrđena kao procenat od maloprodajne cene kategorije cigareta sa najpopularnijom cenom. Što se tiče minimalnog oporezivanja cigareta, crnogorsko akcizno zakonodavstvo zahteva da akcizne takse budu najmanje 110% od ukupne akcize (specifična i ad valorem) cigareta sa najpopularnijom cenom. Akcizne stope na alkohol i alkoholna pića su sledeće: za pivo: €5 po sadržaju alkohola na hektolitar (hl) piva; za stona vina: €0 po hl vina; za penušava vina: €35 po hl; za ne-penušava fermentisana pića: €0 po hl, za penušava fermentisana pića: €35 po hl, za srednje alkoholnih pića[25]. Vozila podležu porezu od €10/ccm3 do €50/ccm3 u zavisnosti od veličine. Iznos koji treba platiti zavisi od vrednosti, modela, godine, kubnih centimetara i pribora.[26]

Porez na dodatu vrednost (PDV)

PDV za Crnu Goru je 19%, sa smanjenom stopom od 7% na neke od najosnovnijih namirnica (hleb, vodu za piće), udžbenike i novine i nekoliko drugih stavki[27]. PDV se procenjuje na CIF plus iznos plaćen na dažbinama. Postoji paušal poljoprivrednika od 5%, i postoji spisak stavki izuzetih od plaćanja PDV (npr. službene poštanske usluge, obrazovanje, zdravlje i blagostanje, itd.).

Zahtevi označavanja i obeležavanja

S obzirom da je Crna Gora u procesu pridruživanja EU, zahtevi označavanja i obeležavanja, većine zakona i propisa u zemlji su u skladu ili se usklađuju sa zakonima i propisima EU. Kao primer, zahtevi

[24] Primer, Lampant maslinovo ulje ima sledeću strukturu 30% + 1€/kg, maksimum 51%.
[25] Dostupno na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/montenegro/screening_reports/screening_report_montenegro_ch16.pdf
[26] Uvoz lične imovine. Dostupno iz: http://webportal.atlasintl.com/Customs%20Docs/montenegro.pdf
[27] Za detaljniju listu stavki: http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/vat-gst-essentials/Pages/montenegro.aspx#1

označavanja i obeležavanja prehrambenih proizvoda su definisani uredbom EC178/2002.

Pravila o poreklu

Sva roba izvezena u Crnu Goru mora da ispuni elemente: tolerancije, kumulacije, direktnog transporta, povraćaja dažbina, uslova plovila, specifična pravila proizvoda kao što se primenjuju.[28]

4.2.3.6. Tehnički i ekološki zahtevi

Zakoni i propisi

Zakon o tehničkim zahtevima za proizvode i ocenjivanje usaglašenosti, Zakon o standardizaciji, Zakon o metrologiji, Zakon o akreditaciji i Zakon o opštoj bezbednosti proizvoda i pod-zakonski akti doneseni na osnovu njih čine zakonski osnov za usvajanje i implementaciju tehničkog zakonodavstva. Tako zakonodavstvo prenosi sve evropske principe u horizontalnom smislu, dok vertikalno zakonodavstvo koje se odnosi na određene grupe proizvoda biće postepeno usklađivano sa nadležnim ministarstvima.

Standard tehničkih zahteva

U skladu sa članom 30. Zakona o spoljnoj trgovini, usklađenost sa tehničkim propisima koji se primenjuju u Crnoj Gori može se propisati kao uslov za uvoz robe. Tehnički propis u tom smislu određuje potrebne kriterijume za marketing robe u cilju zaštite sigurnosti, života, zdravlja i bezbednost ljudi, biljaka i životinja i životne sredine.

Tehnički propisi se primenjuju bez obzira na poreklo robe i mogu obuhvatiti najmanje jedan od sledećih elemenata:

- Tehničke propise koje proizvodi koji se isporučuju na tržište moraju da ispune;
- Zahteve za bezbednost proizvoda u upotrebi;
- Redovne i vanredne kontrole proizvoda u upotrebi;
- Zahteve za pakovanje i označavanje;
- Obaveze dobavljača proizvoda na tržištu;
- Procedure ocenjivanja usklađenosti;
- Zahtevi koje treba ispuniti od strane tela za ocenjivanje usklađenosti;
- Sertifikat usklađenosti i tehnička dokumentacija potrebna za dokazivanje usklađenosti proizvoda koji moraju biti dostupni nadležnim organima (instrukcije, podaci, itd.);
- Označavanje i način označavanja proizvoda.

Opis procedura

Proizvodi se mogu dostaviti ili staviti na tržište za upotrebu samo ako je, u skladu sa propisanim tehničkim zahtevima, njihova usaglašenost ocenjena prema propisanoj proceduri, i ako su označeni u skladu sa propisima.

Ako organ za ocenjivanje usaglašenosti utvrdi da proizvod ispunjava tehničke propise, on izdaje licencu usaglašenosti sa propisanim tehničkim zahtevima. Dokumenti koji potvrđuju usaglašenost proizvoda sa propisanim tehničkim zahtevima su: potvrda, izveštaj o testiranju proizvoda i izjava o usaglašenosti. Sertifikat i izveštaj o testiranju proizvoda izdaje organ za ocenjivanje usaglašenosti. Izjavu o usaglašenosti obezbeđuje proizvođač ili dobavljač proizvoda potvrđujući sledeće:

[28] Više informacija dostupno na: http://ec.europa.eu/taxation_customs/customs/customs_duties/rules_origin/article_784_en.htm#albania

- Proizvođač, ili dobavljač proizvoda vrši kontrolu svih aktivnosti koja se odnosi na bezbednost proizvoda;
- Proizvod poseduje odgovarajuću dokumentaciju o testiranju koja nesumnjivo garantuje usaglašenost sa tehničkim propisima; i
- Proizvođač ili dobavljač preuzima odgovornost za bezbednost proizvoda.

Tehnički propis određuje proizvode za koje je dobavljač, pre njihovog stavljanja u promet ili korišćenja, dužan da uradi sledeće:

- Obezbedi primenu postupaka za ocenjivanje usaglašenosti;
- Izdaje, obezbedi adekvatni dokument o usaglašenosti;
- Razviti i obezbediti održavanje tehničke dokumentacije u propisanom obimu, formi i rokovima;
- Obezbediti označavanje proizvoda sa propisanim oznakama usaglašenosti.

Pre stavljanja u promet ili korišćenja proizvoda koji je u skladu sa tehničkim propisima, treba ga označiti oznakama usaglašenosti prema sledećem:

- 'CE' oznaka;
- 'E' oznaka za podudarnost delova proizvoda;
- Druge oznake u skladu sa tehničkim propisima.

Organi monitoringa i kontrole

Crna Gora ne vrši inspekcijski nadzor na granici. Carina odlaže puštanje proizvoda u promet na tri dana i obaveštava nadležni inspekcijski organ o ovoj odluci. Puštanje se odlaže ako carinski organ u carinskom postupku utvrdi da pojedini proizvodi, ili grupa/serija proizvoda, ima određene karakteristike koje povećavaju opravdanu sumnju da postoji ozbiljni zdravstveni i sigurnosni rizik za potrošače, ili da proizvodi nisu u saglasnosti sa propisanim dokumentima ili da nisu pravilno označeni.

Što se tiče nadzora tržišta, u zavisnosti od procene rizika, tržišni inspektori uzimaju uzorke proizvoda i šalju na testiranje organima za ocenjivanje usaglašenosti. Takođe, inspektori mogu zahtevati uklanjanje neregularnih oznaka na proizvodu, zabraniti ili ograničiti stavljanje na tržište ili narediti povlačenje neusaglašenih proizvoda sa tržišta i preduzeti druge mere.

Ako se u toku inspekcijskog nadzora utvrdi da proizvodi usaglašeni sa tehničkim propisima ipak mogu ugroziti javni interes, posebno sigurnost života, zdravlje ljudi, životinja i biljaka, životne sredine i imovine, nadležni inspekcijski organ će preduzeti mere za povlačenje tih proizvoda sa tržišta, ili zabraniti ili ograničiti njihovu isporuku na tržište.

4.2.3.7. Zahtevi sektora

Prerada hrane i poljoprivreda

Pravni okvir - glavni zakon koji uređuje ispravnost namirnica u Crnoj Gori je Zakon o bezbednosti hrane Br. 40/11 objavljen 2011 god. Kao što ime zakona nalaže, ovaj zakon reguliše osnovu i principe za obezbeđivanje visokog nivoa zaštite života i zdravlja i interesa potrošača, zahteve za proizvodnju i promet bezbedne hrane i hrane za životinje.

Prilikom utvrđivanja da li je hrana bezbedna, sledeće, kao što je navedeno u članu 23. Zakona, treba uzeti u obzir:

- Ispunjavanje propisanih uslova u svakoj fazi proizvodnje i prometa, i zahteva za rukovanje, čuvanje i izlaganje hrane do prodaje potrošaču, kao i zahteva za pripremanje i konzumiranje hrane u skladu sa njenom namenom;
- Informacije obeležene potrošaču, uključujući informacije o oznaci i njene usaglašenosti sa specifikacijom proizvođača, ili druge informacije koje su dostupne potrošaču u vezi sprečavanja štetnih uticaja na zdravlje ljudi iz određene vrste hrane.

Organi odgovorni za sprovođenje zakona su:

- Ministarstvo nadležno za poljoprivredne poslove (u daljem tekstu: Ministarstvo poljoprivrede);
- Ministarstvo nadležno za zdravstvena pitanja (u daljem tekstu: Ministarstvo zdravlja);
- Državni upravni organ odgovoran za poslove veterinarstva;
- Državni upravni organ odgovoran za fitosanitarne poslove.

Označavanje i obeležavanje – Hrana ili ishrana za životinje mora biti označena i obeležena u proizvodnji i prometu. Podaci sadržani u deklaraciji i oznakama moraju odgovarati podacima navedenim u specifikaciji i zahtevima utvrđenim ovim zakonom i propisima donetim na osnovu ovog zakona.

Deklaracija ili oznaka mora da sadrži podatke koji omogućavaju praćenje hrane i ishrane za životinje, sirovina, materijala i supstanci koja se ubacuju u hrani ili ishrani za životinje, i finalnim proizvodima, u svim fazama proizvodnje i prometa. Deklaracija ne sme da sadrži podatke određivanja medicinskih karakteristika na hrani ili ishrani za životinje.

Deklaracija odnosno podaci prikazani na deklaraciji za hranu ili ishranu za životinje koja se stavlja u promet mora biti napisana na jeziku u službenoj upotrebi u Crnoj Gori.

Detaljni zahtevi za sadržaj, vrsta podataka i način njihovog predstavljanja u deklaraciji, kao i način označavanja hrane biljnog porijekla na nivou primarne proizvodnje, hrana životinjskog porijekla, kombinovana hrana i ishrana za životinje biće propisana u uredbi izdate od Ministarstva poljoprivrede, ili u slučaju hrane biljnog porijekla nakon primarne proizvodnje, kombinovane hrane i ostale hrane u uredbi izdate od strane Ministarstva zdravlja.

Prerada drveta

Crna Gora je počela da sprovodi Međunarodne standarde za fitosanitarne mere br. 15 (ISPM 15) od 2010 god. Opis oznake za pakovanje od drvenog materijala (WPM) je propisan " Pravilnikom o fitosanitarnim merama za pakovanje od drvenog materijala u međunarodnoj trgovini"[29]. Zvanična oznaka sadrži: IPPC - simbol Međunarodne konvencije za zaštitu bilja; ME - ISO kod države; jedinstveni broj od tri cifara utvrđenih od strane Fitosanitarne uprave privrednom subjektu, pravno lice ili preduzetnik upisan u Registar; skraćenicu postupka primenjenog za preradu drvenog pakovanja (HT). Oznaka iz stava 1. ovog Člana je pravougaonog oblika, mora biti čitljiva, dosledna i neprenosiva, postavljana na vidno mesto, kada je to moguće, na dve suprotne strane i može biti crvene ili narandžaste boje.

[29] Pravilnik se može dobiti sa sledećeg sajta:
https://www.ippc.int/countries/montenegro/ispm15/implementation-ispm15-montenegro
[30]Në dispozicion në linkun: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/montenegro/screening_reports/20131002_screening_report_montenegro_ch01.pdf

Građevinski materijal

Građevinski materijal u Crnoj Gori regulisan je Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata. Cilj ovog zakona je regulisanje izgradnje objekata koji će stvoriti uslove za objekte koji će se graditi skladu sa zakonom i drugim propisima, standardima, tehničkim normativnom i kvalitetom normi u oblasti izgradnje objekata.

Prema izveštaju EC provere[30], Crna Gora namerava da uskladi svoje zakonodavstvo sa Uredbom o građevinskim proizvodima (EC) br.305/2011. Ministarstvo održivog razvoja i turizma Crne Gore je nadležno ministarstvo. Ministarstvo je pripremilo neophodne zakone za usklađivanje sektora sa Uredbom o građevinskim proizvodima br. 305/2011.

Crna Gora predviđa da će sprovođenje zakona biti usvojeno godinu dana nakon stupanja na snagu ovog propisa. Sprovođenje će sprovesti uprava za inspekcijske poslove, u saradnji sa koordinacionim telom za nadzor tržišta. Crna Gora trenutno nema planove da se osnuje tela za ocenjivanje usaglašenosti u ovoj oblasti.

[30]Dostupno iz: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/montenegro/screening_reports/20131002_screening_report_montenegro_ch01.pdf

4.2.4. Srbija

4.2.4.1. Politički i ekonomski pregled

Srbija je prošla kroz period dramatične promene u prethodnih petnaestak godina. Uticaj međunarodne finansijske krize i brojnih krugova izbora su usporili neophodne strukturne reforme u zemlji. Međutim, noviji trendovi ukazuju na kretanje ka većoj fiskalnoj odgovornosti i ponovnom angažovanju na kritičnim pitanjima kao što su reforma državnog preduzeća, reforma finansijskog sektora, i efikasnost javnog sektora.

Srbija je počela pregovore o članstvu sa EU u januaru 2014 god., nakon postignutog napretka u političkoj i ekonomskoj reformi.

Srbija je nastavila sa ovim reformama dok se borila da se oporavi od uticaja međunarodne finansijske krize koja je dovela do 50% povećanja u siromaštvu i sličan skok nezaposlenosti u zemlji. Kao i u mnogim zemljama, izazov u Srbiji predstavlja prelaz slabog ekonomskog oporavka u zapošljavanje i smanjenje siromaštva u tesnom fiskalnom okruženju. Kao rezultat toga, Srbija mora da postane konkurentnija i povećati produktivnost.[31]

Prema podacima Svetske banke, rast u Srbiji za 2013 god. je bio 2.6%, i očekuje se da će pasti na samo 1% u 2014 god., što odražava uticaj fiskalnog zatezanja, nižeg priliva investicija i tekuće krhke situacije u domaćem i međunarodnom finansijskom sektoru. Čvršće stope rasta oko 2-3% se prognoziraju na srednji rok.

Glavni izvoz Srbije su automobili i drugi proizvodi iz automobilskog sektora. Izvoz automobila je postao najvažniji sektor zbog značajne investicije italijanskog proizvođača automobila FIAT. Skoro 90% celokupnog srpskog izvoza ide u Evropu - 55% u EU i oko 33% u zemlje potpisnice CEFTA sporazuma. Izvoz usluga takođe dobija na značaju, dostigavši 10% BDP-a u 2013 god.

Privreda se oslanja na proizvodnju i izvoz, uglavnom zbog stranih investicija. Nakon obnove svog članstva u IMF u decembru 2000 god., Srbija je nastavila da se ponovo integriše u međunarodnu zajednicu ponovnim pridruživanjem Međunarodnoj banci za obnovu i razvoj (IBRD) i Evropskoj banci za obnovu i razvoj (EBRD). Srbija je ostvarila napredak u liberalizaciji trgovine i privatizacije, ali mnoga velika preduzeća - uključujući elektroprivredu, telekomunikacije, prirodni gas , nacionalnog avio prevoznika, i drugih - ostaju u rukama države.

Srbija ima sporazume o slobodnoj trgovini sa EU (pod SAA), Ruskom Federacijom, Turskom, zemlje EFTA, zemlje CEFTA, Belorusijom i Kazahstanom.

4.2.4.2. Odnosi sa Kosovom

Trgovinska razmena između Srbije i Kosova je u stalnom porastu, posebno nakon 2007 god., kada se Kosovo pridružilo CEFTA. Od svih članica CEFTA, Srbija je drugi najveći izvoznik na Kosovu posle FYRoM. Tokom poslednje tri godine, uvoz iz Srbije čini 36% ukupnog uvoza iz zemalja CEFTA, odnosno 11% ukupnog kosovsko uvoza dostigavši ukupan iznos od blizu €820 miliona uvezene robe. Situacija je drugačija kada je u pitanju kosovski izvoz. U istom periodu kosovski izvoz na srpskom tržištu je bio otprilike €36 miliona.

[31]Svetska Banka http://www.worldbank.org/en/country/serbia/overview

Slika 8. Trgovinska razmena za Srbijom 2005-2013 ('000 u Evrima)

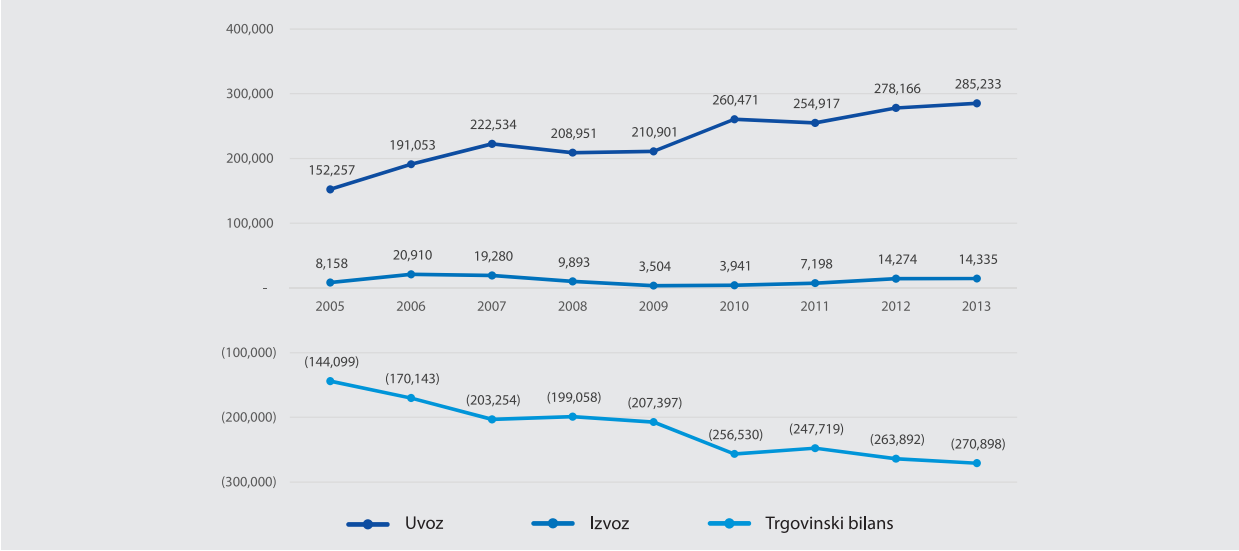

Izvir: Agencija Kosova za statistiku, 2014

Glavni proizvodi uvezeni sa Kosova uključuju: pića, poslastičarske proizvode, pšenicu, brašno, građevinski materijal, itd. S druge strane, kosovski izvoz uglavnom uključuje građevinski materijal (samo cement) i metalni otpad.

Važno je napomenuti da se u 2012 god., u odnosu na 2011 god., kosovski izvoz u Srbiju udvostručio (od €7 miliona na € 14 miliona). Vrednost izvezene robe se takođe blago povećao u 2013 god. Zbog geografske blizine, kao i sporazuma o slobodnoj trgovini koji je na snazi, trgovinska razmena između Kosova i Srbije se očekuje da dalje napreduje.

4.2.4.3. Pregled tržišta

Prerada hrane i poljoprivreda

Prehrambena industrija u Srbiji se razvila i pokazala snažan rast tokom godina tranzicije. Jedan trend u prehrambenoj industriji je ekspanzija konglomerata, koji su aktivni u nekoliko sektora. Hrana proizvedena u Srbiji je prisutna širom sveta.[32]

Od 1. januara 2014 god., u okviru SAA, tarife sa većinu poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda uvoza iz EU na srpsko tržište su smanjena sa oko 23% na 0%. Samo nekoliko strateških poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda će i dalje imati dažbine (u proseku oko 3,2%).

Poljoprivreda je i dalje jedan od najznačajnijih grana srpske privrede. Prema podacima Ministarstva poljoprivrede Srbije, ova industrija zapošljava 10% ukupne radne snage i čini 21% srpskog BDP. Štaviše, poljoprivredni proizvodi čine 26% ukupnog izvoza Srbije. Od 5.2 miliona hektara poljoprivrednog zemljišta, 85% je u privatnom vlasništvu i 15 % pripada javnim zadrugama ili vladi. Prema srpskoj vladi, 83% srpskog poljoprivrednog zemljišta je obradivo zemljište.

Žetva prinosa iznosi 57% ukupne poljoprivredne proizvodnje, dok stočarstvo iznosi 33%. Vinograd i voćnjaci čine 5% i 4%.

[32]Kratak prikaz razvoja agro-industrije istočne Evrope i centralne Azije– Srbija, FAO, 2012

Oko 60% žetvenih proizvoda se sastoje od žitarica i samo 18% se sastoji od povrća. Pšenica je najvažnija žitarica sa protokom od 2 do 2.5 miliona tona godišnje, i površinom kultivacije od preko 650.000 hektara zemlje sa prosečnim prinosom od 3.5 tona/hektaru. Kukuruz je druga žitarica koja se gaji sa prosečno 2 miliona tona godišnje i prinosom od 4.5 tona/hektar. Šećerna repa sa ukupnom proizvodnjom od 35 tona/hektar je još jedan važan usev Srbije. Područja uzgoja suncokreta prostiru se na 170.000 hektara zemlje, sa prinosom od 300.000 tona/god. i 1.7 tona/ hektar.

Značajni prinosi takođe dolaze iz sektora voća, posebno jabuke i šljive, iako je nedavno bilo smanjenje i u domaćoj potrošnji i u izvozu. Vinogradarstvo je prilično rasprostranjeno u celoj zemlji sa prosečnom proizvodnjom od 380,000 tona stonog grožđa i vinskog grožđa. Gajenje pasulja zauzima površinu od 50.000 hektara zemljišta, što daje 1.1 tona/hektar za ukupnu proizvodnju od 60,000 tona godišnje. Gajenje krompira se prostire na površini od oko 100.000 hektara za ukupnu proizvodnje od 800,000 t/ god.

U izvozu poljoprivrednih proizvoda dominiraju voće, žitarice, slatka pića, proizvodi od voća i povrća, proizvodi na bazi žitarica, razni voćni proizvodi i povrće.

Prerada drveta

Šumarstvo i drvna industrija tradicionalno zauzimaju značajno mesto u srpskoj privredi. Ukupna površina pod šumom u Srbiji od 2.25 miliona hektara ili 29% teritorije, rangira Srbiju kao srednje pošumljeno zemljišta. Ukupan obim šuma je 363 miliona m3, dok je godišnji rast 9 miliona m^3. Po vlasništvu, 53% šuma je u državnom vlasništvu, a ostalo je u privatnom.

Prema Privrednoj komori i industriji Srbije, više od 2,000 preduzeća je trenutno angažovano u ovoj industriji koja zapošljava više od 20 hiljada zaposlenih.

Drvna industrija je izvozno orijentisana i kontinuirano beleži višak u spoljnotrgovinskom prometu. Ukupan izvoz u 2012 god. je iznosio oko €348 miliona, dok je uvoz dostigao €273 miliona. Proizvodi primarnih faza prerade iznose 50% izvoza i nameštaja za 50% .

Građevinski materijal

Povećanje lokalnog tržišta nekretnina, zajedno sa sporazumima o slobodnoj trgovini, uglavnom sa Ruskom Federacijom, proizveli su dinamičan razvoj domaće građevinske industrije. Mogućnost izvoza građevinskog materijala iz Srbije na rusko tržište oslobođenog od plaćanja carina, čini zemlju atraktivnom za strane investitore. Ova prilika je već priznata od strane vodećih multinacionalnih građevinskih kompanija i proizvođača koji su osnovali svoje proizvodne pogone u Srbiji kako bi izvozili u carinskoj uniji Rusije, Belorusije i Kazahstana. Tokom poslednje decenije, više od 25 globalnih kompanija je uložilo oko €900 miliona u srpskoj građevinskoj industriji, što je znatno smanjilo stopu nezaposlenosti. Više od 40% ovih investicija potiče iz Austrije, a zatim slede Nemačka, Francuska i Grčka. Pošto je svetska kriza negativno uticala na građevinska industrija, u 2010 god., Vlada Srbije je pripremila nekoliko podsticaja za investicije kako bi doprinela oporavku ovog sektora. Kao rezultat toga, građevinska industrija u Srbiji u 2011 god. zabeležila je rast od 17%.

4.2.4.4. Generalne procedure uvoza

Strana roba se može uvesti u carinsko područje Srbije kroz carinske granične prelaze u vreme kada su otvoreni za cirkulaciju.

Promet robe koji je predmet fitosanitarne, veterinarske ili druge propisane kontrole je dozvoljen samo preko graničnih prelaza, koji su, u skladu sa odgovarajućim pravilima, namenjeni za ulaz i izlaz takve robe.[33]

Roba koja se uvozi u carinsko područje Srbije je, od momenta ulaska, predmet carinskog nadzora i može biti predmet carinske kontrole od strane carinskog organa.
Roba ostaje pod carinskim nadzorom onoliko dugo koliko je potrebno da se utvrdi njen carinski status.

U drumskom saobraćaju, roba se prikazuje graničnom carinskom organu odmah nakon što je uneta u carinsko područje. Osoba koja dovodi robu u carinsko područje Srbije, ili lice odgovorno za prevoz robe, potrebno je da izjavi robu i prenese je putem koji određuje Carinski organ u skladu sa njegovim instrukcijama do:

- Carinarnice ili drugom mestu odobrenom od strane carinskog organa; ili
- Slobodne zone, ako roba treba da se prenese u tu slobodnu zonu direktno: vodenim putem ili vazduhom, ili kopnom bez prolaska kroz neki drugi deo carinskog područja gde se slobodna zona graniči sa dalekim područjima između Srbije i treće zemlje.

Sva roba koja treba da se uključi u carinski postupak mora da bude pokrivena deklaracijom za taj carinski postupak. Domaća roba prijavljena za izvoz, pasivnu obradu, tranzit ili postupak carinskog skladištenja podleže carinskom nadzoru od trenutka prihvatanja deklaracije do trenutka napuštanja carinske teritorije, je uništena, ili je deklaracija poništena.

Deklaracija mora biti:

- U pisanoj formi;
- Elektronska, ako je to tehnički izvodljivo i ako je predmet odobrenja od strane Direktora Carinske uprave; ili
- Usmena ili uz pomoć nekog drugog akta kojim nosilac robe izražava svoju želju da prepusti robu u carinski postupak, gde je takva mogućnost omogućena propisom koji je na snazi.

Carinske deklaracije u pisanoj formi se daju na formularu koji odgovara zvaničnom modelu propisanom za tu svrhu, tj. na jedinstvenom administrativnom dokumentu (SAD) koji se podnosi od strane davaoca deklaracije.[34]

4.2.4.5. Tarife, dažbine, kvote i pravila o poreklu

Srbija je zvanično ukinula barijere za uvoz i izvoz. Međutim, neki porezi se i dalje primenjuju. Ne-tarifne barijere u vidu uvoznih kvota su osnovane sa ciljem zaštite nacionalne industrije. Vlada je usvojila Uredbu o usklađivanju nomenklature carinske tarife za 2014 god. Carinske tarife primenjuju se na ovoj nomenklaturi i usklađene su sa nomenklaturom EU. Carina se kreće od 1% do 30% u zavisnosti od robe, kao i njeno poreklo zbog sporazuma o trgovini koji su na snazi. Kompletna lista robe od deset cifara i odgovarajuća dažbina objavljuje na internet stranici Uprave carina Srbije.[35]

[33]Uprava carina Srbije, 2014. Uprava Carina, web strana.
http://www.upravacarina.rs/en/BusinessComunity/CustomsProcedures/Pages/default.aspx [Posećena 31 avgust 2014]
[34]Davaoc deklaracije je bilo koja osoba koja daje carinsku deklaraciju bilo u svoje ime ili u ime druge osobe.
[35]http://www.carina.rs/en/Zakoni%20engleski/Regulation%20CT2014%20107%20119%202013%20%2064%2073%202014%20(2).pdf

Srbija se zaštitnički postavlja mnogo više prema njenim poljoprivrednim proizvodima u poređenju sa nepoljoprivrednim proizvodima. Poreklo robe je jedan od carinskih instrumenata koji utiče na carinski tretman uvezene robe. Preferencijalno poreklo preporučuje prioritetni postupak za robu koja se uvozi, što dovodi do smanjenja ili ukidanja uvoznih dažbina.

Dokazi o poreklu

Prema pravilima o poreklu koja se primenjuju u Srbiji, da bi se iskoristila prednost preferencijalnih carinskih stopa, proizvodi sa poreklom moraju biti ispraćeni:

- Uverenje o kretanju "EUR1" – koju izdaje Uprava carina Srbije. Izvoznik koji podnosi zahtev za uverenje treba da bude spreman da podnese dokumenta koji dokazuju poreklo proizvoda o kojima je reč;
- Deklaraciju na fakturi izvoznika.

4.2.4.6. Tehnički i ekološki zahtevi

Standardi

Institut za standardizaciju Srbije je priznat Zakonom o standardizaciji, kao jedino nacionalno telo za standarde u Srbiji. Ovaj Institut je odgovoran za izradu i usvajanje standarda (koji se smatraju dobrovoljnim po zakonu). Pojedini standardi sa obaveznom primenom koji su usvojeni pre 1996 god. postali su dobrovoljni 2009 god. ili su preobraženi gde je to moguće, u tehničke propise. Specifični zakonski okvir za dobrovoljnu standardizacije je na snazi i potpuno operativan.

Sertifikacija proizvoda

U Srbiji, proizvod se može staviti na tržište samo ako je:

- Usklađen sa propisanim tehničkim zahtevima,
- Usklađenost ocenjena prema propisanim zahtevima;
- Označen je u skladu sa propisima; i
- Ispraćen je propisanim dokumentima usklađenosti i drugom propisanom dokumentacijom.

Označavanje

Pravilnik o "Deklaraciji i označavanju upakovane hrane", reguliše uslove označavanja upakovane hrane namenjenoj za potrošače ili javnu prehrambenu potrošnju u Srbiji. Prema ovoj uredbi, deklaracija mora biti prisutna na pakovanjima hrane malo prodaje i velikoprodaje i mora da zadrži sledeće informacije: datum isteka roka, vrstu i sadržaj aditiva u hrani, tip i sadržaj dodatih vitamina, minerala, a drugih sastojaka koji se dodaju da bi se obogatila hranljiva vrednost proizvoda. Sve namirnice moraju da imaju oznaku na srpskom jeziku.

Ekološki propisi

Zakon o „zaštiti životne sredine" uređuje zahteve uvoza i izvoza svih uvoznih proizvoda i/ili materijala koji mogu prouzrokovati bilo kakav rizik po zdravlje ljudi i životnu sredinu uopšte.

Srbija je takođe usvojila Zakon o Genetički modifikovanim organizmima (GMO) koji ograničava proizvodnju, uvoz i komercijalni uzgoj GMO useva u Srbiji. Zakon reguliše samo osnovne uslove za upotrebu GMO u zatvorenim sistemima i namerno puštanje u životnu sredinu.

4.2.4.7. Zahtevi sektora

Prerada hrane i poljoprivreda

Uredba o bezbednosti hrane - Zakon o bezbednosti hrane predstavlja jedan od glavnih poljoprivrednih zakona u Srbiji. Njime se uređuju svi aspekti proizvodnje, prometa, kontrole i potrošnje hrane, opštih uslova za obezbeđivanje bezbednosti hrane i ishrane za životinje, prava i odgovornosti lica koja sa bave poslovima proizvodnje hrane i ishrane za životinje, sistema ranog upozoravanja, higijene i kvaliteta hrane. Svrha zakona je da se obezbedi visok nivo zaštite života i zdravlja potrošača, i interesi potrošača osiguravajući istovremeno efikasno funkcionisanje trgovine hranom.

Kontrola kvaliteta - Ministarstvo poljoprivrede proverava kvalitet hrane do trenutka kada se hrana distribuira maloprodajnim objektima. Vizuelna provera proizvoda (skoro svega što se smatra hranom) i dodatna sigurnosna provera se vrši koristeći laboratorijsko ispitivanje osnovnih sastojaka. Vizuelna provera uključuje identifikaciju proizvoda (poreklo, vrstu, količinu), utvrđivanje da li su ispunjeni zahtevi označavanja i pakovanja, proveru neophodne izjave koja sadrži ime uvoznika i adresu, opšti izgled samog proizvoda, ukus, aroma, prisustvo ostataka, boja, struktura i provera da li su ispunjeni uslovi transporta. Kontrola kvaliteta uvoznih proizvoda može da se uradi nakon završetka postupka uvoza i pre maloprodajne distribucije na tržištu. Inspekcija može da se uradi i nakon maloprodajne distribucije u prodavnici.

Prerada drveta

Srbija postupa u skladu sa ISPM15 za uvoz materijala za drvenu ambalažu. ISPM15 je Međunarodni standard za fitosanitarne mere, broj publikacije 15 – standard regulisanja drvene ambalaže (WPM) u međunarodnoj trgovini.

Ovaj standard opisuje fitosanitarne mere koje smanjuju rizik od unošenja i širenja karantinski štetočina u vezi sa kretanjem drvene ambalaže napravljene od sirovog drveta u međunarodnoj trgovini. Materijal za drvenu ambalažu obuhvaćen ovim standardom uključuje drvo za zaštitu tereta, ali isključuje drvenu ambalažu napravljenu od drveta obrađenog na takav način da je slobodan od štetočina.

Građevinski materijal

Pravilnik o "Kontroli radioaktivnosti roba tokom uvoza, izvoza i tranzita" reguliše načine i postupak kontrole radioaktivnosti tokom uvoza, izvoza i tranzita građevinskog materijala u Srbiji. Merenja doze su potrebna za građevinski materijal[36]. Prema članu 10. gorepomenutog pravilnika, identifikacija radionuklida gama spektrometrijom je takođe potrebna za građevinski materijal.

[36]Mera doze je doza absorbovana u jedinici vremena koja ukazuje iznos radioaktvine doze.

4.2.5. Bosna i Hercegovina (BiH)

4.2.5.1. Politički i ekonomski pregled

Danas, BiH je potencijalna zemlja kandidat za EU koja kreće ka usklađivanju sa zahtevima EU acquis. Između 1998 i 2008 god. BiH je doživela snažan rast sa BDP porastom za više od dve trećine realno i smanjenjem siromaštva sa skoro 20%, na oko 14%[37]. Bankarska reforma se ubrzala u 2001 god. i sve isplate biroa iz doba komunizma su zatvorena; strane banke, pre svega iz zapadne Evrope sada kontrolišu najveći deo bankarskog sektora.

Uprkos ovih snažnih ekonomskih rezultata, početak globalne finansijske krize krajem 2008 god. ima tekući negativni uticaj na ekonomiju zemlje. Ekonomija je odskočila u 2011 god. - rastom od 1%, nakon duboke recesije u 2009 god. što je prouzrokovalo da se BDP smanji za 2.9% - pre povratka u recesiju u 2012 god.

Jačanje javnih finansija, unapređenje poslovnog ambijenta u zemlji, i unapređenje institucionalne reforme i reforme tržišta rada su neke od oblasti gde bi BiH mogla učiniti značajan napredak u podsticanju otvaranja novih radnih mesta i rasta na srednjem roku.

U protekle četiri godine, BiH je bila "izmešana zemlja" - koristeći resurse iz Međunarodnog udruženja za razvoj (IDA) i Međunarodne banke za obnovu i razvoj (IBRD), kao i Globalnog fonda za životnu sredinu.

Konvertibilna marka - nacionalna valuta uvedena 1998 god. - je vezana za evro, i poverenje u valuti i bankarskom sektoru je povećano. Privatni sektor BiH raste i strane investicije polako rastu, ali državna potrošnja je i dalje visoka zbog viška kancelarija vlade na državnom, entitetskom i opštinskom nivou.

Proces privatizacije bio je spor, posebno u Federaciji, gde politička podela između etnički zasnovanih političkih stranaka čini dogovor o ekonomskoj politici težim. Značajan deficit tekućeg računa i visoka stopa nezaposlenosti i dalje su dva najteža makroekonomska problema. BiH je postala punopravna članica CEFTA u septembru 2007 god. Značajan napredak u sprovođenju strukturnih reformi biće potreban ako zemlja želi da ostvari brži ekonomski rast nego što je to trenutno predviđeno.

4.2.5.2. Odnosi sa Kosovom

Trgovinska razmena između BiH i Kosova je u stalnom porastu. Kosovski izvoz ka bosanskom tržištu se udvostručio u 2013 god. u odnosu na prethodnu godinu. U 2013 god., kosovski izvoz u BiH dostigao je €2.8 miliona u poređenju sa € 83.5 miliona uvoza (vidi sliku 9) .

[37] Svetska Banka, 2014. Web stranica Svetske Banke
http://www.worldbank.org/en/country/bosniaandherzegovina/overview [pristup 3. septembar 3, 2014]

Slika 9. Trgovinska razmena sa Bosnom i Hercegovinom 2005-2013 ('000 u Evrima)

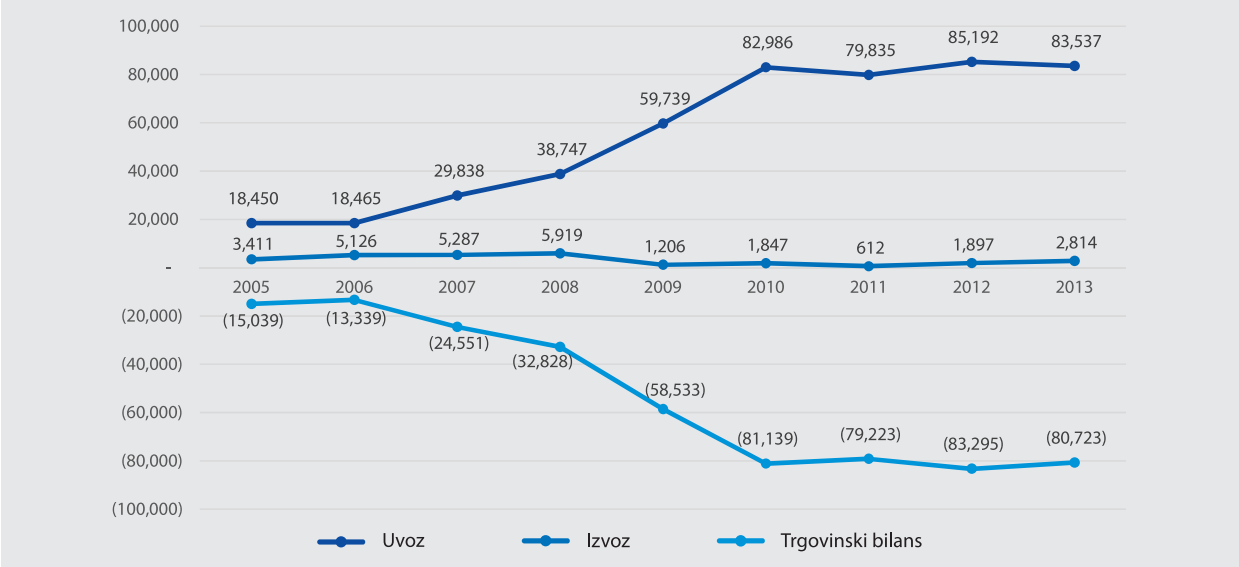

Izvor: Agencija Kosova za statistiku, 2014

Glavni kosovska roba izvezena na bosanskom tržištu uključuje gume i pića. S druge strane, Kosovo iz BiH uvozi uglavnom meso, mleko i mlečne proizvode, petrolej, bitumen, lekove itd.

4.2.5.3. Pregled tržišta

Prerada hrane

Prehrambena industrija je važan sektor u privredi BiH, kako za osiguravanje bezbednosti hrane za zemlju, tako i za sprečavanje daljeg povećanja trgovinskog deficita. Prehrambena industrija koristi samo oko 10% svog kapaciteta. Trenutno, prehrambena industrija u BiH obuhvata ona preduzeća koja se bave proizvodnjom i preradom hrane i pića za ljudsku ishranu, uključujući meso, mleko, voće, povrće, šećer, ulje i duvan, kao i gotovu hranu za životinje i živinu. Svi prethodno pomenuti proizvodni kapaciteti su još uvek ograničeni i ne mogu da zadovolje zahteve čak i lokalne potrošnje. U svetlu toga, još uvek ima prostora za dalji razvoj i proširenje pod-sektora proizvodnje hrane, nakon uvećanja i razvoja primarne proizvodnje.

Industrija hrane i pića u BiH čini veliki deo privrede, sa 2.7% svog BDP-a . U 2009 god., hrana i piće su generisala €21 miliona ili oko 23.6% ukupne vrednosti dodate od strane proizvođačke industrije, sa godišnjim rastom od 13.2 %. Industrija hrane i pića zapošljava gotovo 15.000 ljudi (ili oko 16% ukupne proizvodne radne snage). Od 2006 god., zaposlenost u sektoru raste u proseku za 1.7% na godišnjem nivou. Trenutno, postoji oko 1.200 preduzeća koja posluju u industriji hrane i pića (ili oko 6% svih proizvodnih preduzeća), od kojih su većina privatna preduzeća ili mala i srednja preduzeća.

Poljoprivreda

Postojeću strukturu poljoprivrede u BiH karakterišu male farme, dok se privatizacija velikih državnih kompanija smatra šansom za dalji razvoj poljoprivrede. Pašnjaci i livade dominiraju, koja čine 50% ukupnog poljoprivrednog zemljišta u BiH, obradivo zemljište zauzima oko 45%, a stalne žitarice oko 5 %.[38]

[38] Organizacija Ujedinjenih Nacija za Hranu i Poljoprivredu "Razvoj agro-industrije Istočne Evrope i centralne Azije, ukratko - Bosna i Hercegovina".

Loše finansijska sredstva potrebna za modernizaciju svih segmenata poljoprivredne proizvodnje (zamene zastarele tehnologije i opreme, dogradnja postojeće strukture sektora poljoprivrede, itd.) je jedan od glavnih ograničenja za brži razvoj ovog sektora. BiH ima dugu tradiciju sakupljanja lekovitog i aromatičnog bilja i pčelarstva što iznosi 1% ukupne poljoprivredne proizvodnje. Učešće stočarstva u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji je procenjena na 50%. Uzgoj ribe je već razvijeno, posebno ribolov pastrmke i šarana. Najvažnije vrste riba u sektoru akva-kulture u BiH su salmonidne vrste, ciprinida, morske vrste, i mekušci.

Prerada drveta

BiH šumarstvo pruža pouzdanu bazu resursa (volumen, vrste, kvalitet) u vezi sa snabdevanjem različitih visokokvalitetnih sirovina (bukva, hrast, jasen, bor i jele, kao i orah, jabuka, višnja i sl.), za industriju prerade drveta. "Bosanska bukva" je posebno poznata širom sveta, zbog njenog visokog kvaliteta. Skoro 80% BiH šuma je u vlasništvu države. Prema rečima zvaničnika Agencije za unapređenje stranih investicija BiH, drvna industrija BiH je poznata po kvalitetu sledećih proizvoda:

- Sve vrste nameštaja (meko drvo i tvrdo drvo, drvene ploče, puno drvo, kreveti, dušeci, jastuci itd.);
- Drvena konstrukcija, stolarija i stolarski proizvodi (prozori, vrata, ormari);
- Tehnički proizvodi (tela alata, drške);
- Montažne kuće;
- Parket paneli;
- Multiplek, furnir, rezana građa, uskladištena obrađena i izmerena, ploče;
- Drveni kontejneri, proizvodnja paketa od drveta i kutija;
- Palete, tovarne daske, tela alata i drške;
- Dekorativni proizvodi i ukrasi.

Najviše izvezeni proizvodi su sedišta i drveni delovi, nameštaj za trpezarije, spavaće sobe i drugi drveni nameštaj. Šumarski proizvodi (uglavnom drvena građa) se uglavnom izvoze u: Italiju, Sloveniju, Srbiju, Hrvatsku, Austriju, Nemačku i Egipat .

Građevinski materijal

BiH obiluje prirodnim resursima, kao što je šuma, kamen, šljunak (u gomilama), pesak, glina i metalne rude koje pružaju adekvatnu podršku čitavom nizu proizvođača građevinskog materijala, koji se nalaze u klasterima oko većine centara stanovništva. Trenutno je većina građevinskog materijala lako dostupna u BiH.

Kamenolom i rudarstvo je primarna izvorna aktivnost za većinu industrije građevinskog materijala. Depoziti peska, šljunka i gline nude spremne-za-potrebu materijale, dok kamenolom obezbeđuje kamen, gips i kreč. Rudarska industrija pruža boksit za proizvodnju aluminijuma i železne rude za proizvode gvožđa i čelika.

Producenti cementa u BiH su zavisni od sektora kamenoloma. Trenutno, njihovo tržište je lokalna industrija gde nemaju konkurenciju od uvoznika jer je preskupo transportovati cementa iz inostranstva. Iako se očekuje porast lokalne potražnje kako novogradnja raste, domaći proizvođači nastoje da prošire tržište cementa u susedne zemlje.

Plastika - stiropor paneli za izolaciju, se proizvode u BiH i uglavnom izvoze u Srbiju.

Vodootporni bitumastik krovni materijal i vlažni nastavni smerni materijal i folija od poliuretana za pod se takođe prave u BiH .

4.2.5.4. Generalno uvozne procedure

Carinski režim

Ujedinjeni carinski dokument je standardni formular carinske aplikacije koji se koristi za uvozne i izvozne procedure. Samo štampana forma aplikacije je prihvaćene od strane Carine; verzije preuzete sa interneta ne mogu se koristiti za prijem.

Zakon o carini zahteva da roba koja se izvozi u BiH bude ispraćena sa:

- Carinskom deklaracijom;
- Komercijalnom fakturom;
- Sertifikatom o poreklu;
- Avionski tovarni list ili tovarni list; i
- Bilo koji potrebni sertifikat za kontrolu kvaliteta.

Carinska procena

Carinska procena se zasniva na transakcijske vrednosti realno plaćene cene ili isplative za robu koja se prodaje za izvoz u BiH. Sistem carinske procene u Zakonu o carinskoj politici je potpuno kompatibilan sa pravilima WTO.

Privremeni uvoz

Proizvodi se mogu izvoziti u BiH na privremenoj osnovi. Pravila o privremenom uvozu su sadržana u Zakonu o carinskoj politici BiH. Roba koja ulazi u BiH u skladu sa ovim režimom može biti potpuno ili delimično oslobođena carine i ne sme pretrpeti nikakve promene osim nominalnog gubitka vrednosti zbog korišćenja. Maksimalni period za privremeni uvoz je 12 meseci. BiH je takođe potpisala ATA Karnet Konvenciju za dozvoljeni privremeni izvoz robe.[39]

Privremeni izvoz može (i) biti u potpunosti ili delimično izuzet od carinskih dažbina; (ii) se ne podvrgne nikakvim promenama; i (iii) ući u zemlju za maksimalno 12 meseci .

Slobodne trgovinske zone

BiH trenutno sadrži osam slobodnih trgovinskih zona: Sarajevo, Vogošća, Visoko, Hercegovina Mostar, Lukavac , Mostar Jugoistok, Kiseljak, i Orašje.

4.2.5.5. Tarife, dažbine, kvote i pravila o poreklu

Carinske dažbine za svu robu uvezenu u carinsko područje BiH se plaćaju ad valorem, po stopama od 0,5,10 i 15%. Tarifnog prosek je 5.1 %. Ove cene važe za svu robu poreklom iz zemalja koje su zaključile Sporazum sa klauzulom najpovlašćenije nacije sa BiH ili iz onih zemalja koje primenjuju istu klauzulu o robi poreklom iz BiH. Dažbine zavise izvezene robe. Dažbine se procenjuju na CIF robe. Tarife se određuju u skladu sa propisima WTO, iako BiH ima samo status posmatrača u WTO. Oslobađanje od carinskih dažbina se odobrava za robu koja se koristi u komercijalne/promotivne svrhe uključujući robu koja se koristi i/ili utrošeni na sajmovima, uključujući uzorke, štampani materijal (brošure, katalozi, cenovnike, fotografije, video snimke, itd.), opremu, mašine i druge proizvode koji se prikazuju na sajmovima i razni predmeti beznačajne komercijalne vrednosti. BiH prihvata ATA karnet za komercijalne uzorke, izložbe i sajmove, i profesionalnu opremu.

[39]ATA karnet za privremeni uvoz je međunarodno priznati dokument za privremeni uvoz kvalifikovane robe.

Porez na dodatu vrednost se naplaćuje po fiksnoj stopi od 17% za svu uvezenu robu i usluge. Akcizni porez se odnosi na naftne derivate, duvan, pića uključujući piva, vina i kafu. Naplaćivanje od 1% carinske vrednosti na uvezenu robu za carinsku evidenciju se takođe primenjuje.

Uverenja o poreklu generalno nije potrebno sve dok se zemlja porekla navodi na fakturi. Obično Sertifikat EUR1 o kretanju robe mora se koristiti da bi se podržalo potraživanje povlašćenih carinskih stopa.

4.2.5.6. Tehnički i ekološki zahtevi

Standardi i kontrola kvaliteta

Zakon o spoljnotrgovinskoj politici (član 7) zahteva da uvezena roba bude u skladu sa standardima i tehničkim i kvalitativnim normativima propisanih ili priznatih kao preduslov za stavljanja u promet ili u upotrebi u BiH. Međunarodni i evropski standardi su obično usvojeni. Prednost se daje evropskim standardima, a posebno Usaglašenim standardima[40]. Institut za standardizaciju, metrologiju, i intelektualno vlasništvo je glavno telo za ocenjivanje usaglašenosti u BiH. Postoje i druge organizacije za testiranje u BiH i spisak tih ustanova se može dobiti iz Instituta.

Zahtevi označavanja

Oznake moraju da sadrže sledeće podatke: naziv proizvoda, punu adresa uvoznika i zemlju porekla, neto količinu/težinu/zapremininu, sastojke, način skladištenja (transport, upotrebu ili održavanje), i relevantna upozorenja za potrošače. Tehnički složeni proizvodi moraju imati uputstvo o korišćenju, specifikaciju proizvođača, spisak ovlašćenih lica/firmi za održavanje, informacije o garanciji, garantni rok, i druge odgovarajuće podatke. Sve informacije moraju biti prevedene na jezike BiH i zalepljene na (ili pratiti) proizvod pre nego što se plasira na tržištu.

Sertifikacija proizvoda

Sertifikacija proizvoda je potreba da bi se osiguralo da je proizvod prošao kroz odgovarajuće testiranje i da je u skladu sa relevantnim propisima.

Ekološki propisi

BiH primenjuje Bazel Konvenciju kada je u pitanju Kontrola preko-graničnog kretanja opasnih otpada i njegovog odlaganja.[41] U skladu sa obavezama iz međunarodnih trgovinskih sporazuma, Savet ministara može da zabrani uvoz, izvoz, ili tranzit određene robe kroz BiH ili postavi uslove za uvoz, izvoz, ili prevoz te robe u tranzitu u cilju sprečavanja opasnosti po ljudske živote, zdravlje, i životno okruženje.

4.2.5.7. Zahtevi sektora

Prerada hrane i poljoprivreda

BiH zahteva različite sertifikate za uvezene proizvode hrane koji moraju biti potpisani od strane određenih organa. Međutim, ne postoje konkretni formati koji izvoznici treba da koriste, osim fitosanitarnog sertifikata koji mora biti u skladu sa Međunarodnom konvencijom o zaštiti bilja (IPPC) .

Neki veterinarski sertifikati zahtevaju specifične izjave, npr. u vezi zaraznih bolesti, upotrebe hormona, metoda za smanjenja patogena itd., postavljene od strane Državne kancelarije za veterinarstvo (SVO.) SVO je odgovorno za proveru konkretnih zahteva za uvoz živih životinja i određenih proizvoda

[40] EU Harmonizovani standardi na:
http://ec.europa.eu/enterprise/policies/european-standards/harmonised-standards/index_en.htm
[41] Tekst Konvencije je dostupan na http://www.basel.int

životinjskog porekla.

Neki od specifičnih sertifikata za izvoz poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda uključuju:

Zdravstvena potvrda/dokaz o sanitarnoj ispravnosti i korisnosti, svedoči o sigurnosti proizvoda za ljudsku ishranu. Vlasti koje ovo zahtevaju su Inspektorat Federacije i Inspektorat Republike Srpske, ili njihove sanitarne i prehrambene inspekcijske službe.

Potvrda/dokaz o kvalitetu svedoči o kvalitetu proizvoda i potvrđuje da proizvod ispunjava određene standarde kvaliteta. Vlasti koje ovo zahtevaju su inspektorat Federacija i Inspektorat Republike Srpske, ili njihova odeljenja tržišne inspekcije.

Veterinarski sertifikat je potreban za žive životinje, seme, embrion i jajne ćelije, neke prerađene životinjske proizvode, sirovinu za preradu, veterinarske lekove i opremu, dijagnostičke setove i materijal, stočnu hranu i otpatke i druge proizvode koji bi mogli biti nosioci životinjskih bolesti i staviti zdravlje životinja i ljudi u opasnosti. Potvrda potvrđuje bezbednost proizvoda za zdravlje ljudi i životinja. Organ koji ovo zahteva je Državna kancelarija za veterinarstvo BiH.

Fitosanitarni sertifikat potvrđuje zdravlje svih bilja i biljnih proizvoda. Vlasti koje ovo zahtevaju je inspektorat Federacije i Inspektorat Republike Srpske (fitosanitarna inspekcijska odeljenja).

Prerada drveta

Slično Srbiji, jedini relevantni standard koji se primenjuje u BiH je ISPM15 za drvenu ambalažu. Međutim, laboratorije za testiranje proizvoda od drveta u BiH gotovo da ne postoje.

Građevinski materijal

Sav materijal koji se koristi u građevinskoj industriji BiH podleže testiranju zahteva. On se može prihvatiti na osnovu sertifikacije kvaliteta proizvođača i usaglašenosti, ili se mora podneti na testiranje i odobrenje kod nadležnih javnih instituta. Nekoliko organizacija ovlašćenih za izdavanje ISO sertifikacije postoje u BiH, ali veoma mali broj građevinskih preduzeća su postigla nivo EU preduzeća do danas. Tri ili četiri izuzetaka postoje u privatnom i u delimično državnom sektoru industrije, koji su radili sa organizacijama za sertifikaciju smeštenih van BiH. Propisi koji utiču na građevinski materijal koji se koristi u BiH su nešto manje zahtevni nego oni koji utiču na sektor građevine, gde se ceo sastavni materijal mora podneti za testiranje i odobrenje od strane ovlašćenih laboratorija koje su povezana sa Institutima za arhitekturu i visokogradnju pre nego što se mogu koristiti na gradilištu.

4.3. Turska

4.3.1. Politički i ekonomski kontekst

Članica G-20, Turska je 18-ta najveća ekonomija na svetu. Nakon 2008-2009 recesije, ekonomska aktivnost je odskočila zbog snažnog rasta domaće tražnje kojim su upravljale niske kamatne stope, snažni priliv kapitala i brzo ubrzavanje rasta bankarskih kredita. U poslednjih nekoliko godina, stope rasta su iznad 8%, gurajući BDP po glavi stanovnika iznad €8,000. Sa brzim stopama rasta i mladim i sve većim brojem stanovnika od preko 70 miliona, Turska ima potencijal da bude najveća ekonomija u Evropi posle Nemačke. Turska je sada članica u G20 klubu važnih ekonomija, a to je skoro u rangu sa novim gigantima BRIC kluba. Neke procene čak govore da će tokom naredne decenije Turska rasti brže od bilo koje druge zemlje osim Indije ili Kine.

Turska je potpisala Sporazum o carinskoj uniji sa EU i njene carinske prakse su u skladu sa smernicama Svetske trgovinske organizacije. Pod sekretarijat Premijera za spoljnu trgovinu je vodeći državni organ u administraciji spoljne trgovine. Druga relevantna odeljenja su: Generalni direktorat za carinu, odgovoran za formulisanje carinske i tarifne politike; Turska institucija za standarde, odgovorna za inspekciju industrijskih proizvoda; i Ministarstvo industrije i trgovine, odgovorno za formulaciju i sprovođenje zakona vezanih za trgovinu.

Turska uživa niz logističkih prednosti. Služi kao most između severa i juga, i istoka i zapada. Turska predstavlja uticajan i ekonomični prolaz na velikim tržištima. Trgovina je tradicionalno ključni aspekt turske ekonomije.

Uprkos globalnoj ekonomskoj krizi i političkim i društvenim pitanjima koji su pogodili susedne regione, Turska je izvezla više, nego ikada ranije, robe u 2012 god. Izvoz je dostavljen u 241 zemalja i regiona sveta.

Turska vlada direktne strane investicije vidi kao važne i neophodne za svoj ekonomski napredak. U 2003 god., vlada je uklonila gotovo sva ograničenja i zahteve za strane investitore i odobrila im isti pravni status kao i turskim kompanijama. Turska vlada obezbeđuje različite poreske i ne- poreske olakšice za strane investitore, u skladu za povlasticama za domaće kompanije. To uključuje izuzeće od carinskih dažbina i VAT za raznu uvezenu ili lokalno isporučenu robu, uključujući mašineriju i opremu, kao i prioritetne regione koji nude podsticaje kao što je besplatno zemljište i energetska podrška. Investitori su takođe u stanju da koriste R&D podršku i istraživanje tržišta u cilju podsticanja izvoza i povećanja konkurentnosti preduzeća na međunarodnim tržištima. Turska vlada je takođe uvela politiku fleksibilnog deviznog kursa i liberalne propise o uvozu u cilju promovisanja i održavanja stranih investicija.

4.3.2. Odnosi sa Kosovom

Turska je saveznik sa bliskim vezama sa Kosovom i jedna od prvih zemalja koja je Kosovo priznala kao nezavisnu državu. Diplomatske misije su međusobno uspostavljene u Ankari i Prištini, i vize su međusobno ukinute između dve zemlje. Kosovska dijaspora koja živi u Turskoj i turska dijaspora na Kosovu imaju važnu ulogu u podsticanju saradnje i jake veze. Turska je jedna od najvažnijih privrednih i trgovinskih partnera Kosova i četvrta po veličini kao trgovinski partner Kosova .

Kosovo i Turska potpisale su bilateralni Sporazum o slobodnoj trgovini, koji eliminiše carinske dažbine na sve industrijske proizvode i na 850 tarifnih linija (na 8 cifrenom nivou Harmonizovanog sistema), u vezi poljoprivredne robe poreklom sa Kosova nakon stupanja na snagu. Kosovo će, s druge strane,

eliminisati carinu na sve industrijske proizvode i 846 tarifnih linija u vezi poljoprivredne robe turskog porekla, postepeno, u 9 narednih godina, najkasnije, nakon stupanja na snagu Sporazuma.

Turska i Kosovo su takođe potpisale Sporazum o ekonomskoj saradnji (2009) i Sporazum bilateralnoj promociji i zaštiti investicija i Sporazum o zaštiti (2006).

Saveta biznisa Turska – Kosovo, olakšava investicije u okviru strukturnog okvira. U proteklih nekoliko godina saradnja se intenzivirala u obrazovanju i kulturnim sektorima.

Kosovski izvoz u Tursku u 2005 god. iznosio je €7.3 miliona u 2013 god., sa €1 milion u 2005 god. 5 najvećih uvoznih kategorija su: tekstilno predivo, tkanine, gotovi proizvodi (€2.5 miliona); Metalne rude i otpaci metala (€2.1 miliona); kaučuk (€1.6 miliona); proizvodi od metala (€0.5 miliona); i tekstilna vlakna (€0.14 miliona).

Kosovo je bilo 75-to najveće izvozno tržište robe u Turskoj 2012 god. Kosovski uvoz iz Turske u 2013 god. je iznosio oko €200 miliona, što je povećanje od 11% u odnosu na 2011 god. (€185 miliona). Najveće izvozne kategorije su: odevni predmeti i pribor za odevanje, tekstilno predivo, tkanine, gotovi proizvodi, proizvodi od metala električne mašinerije, aparati i uređaji, i razni gotovi proizvodi. Trgovinski deficit Kosova sa Turskom bio je €197 miliona u 2013god (vidi sliku 10 dole).

Slika 10. Trgovinska razmena sa Turskom 2005-2013 ('000 u Evrima)

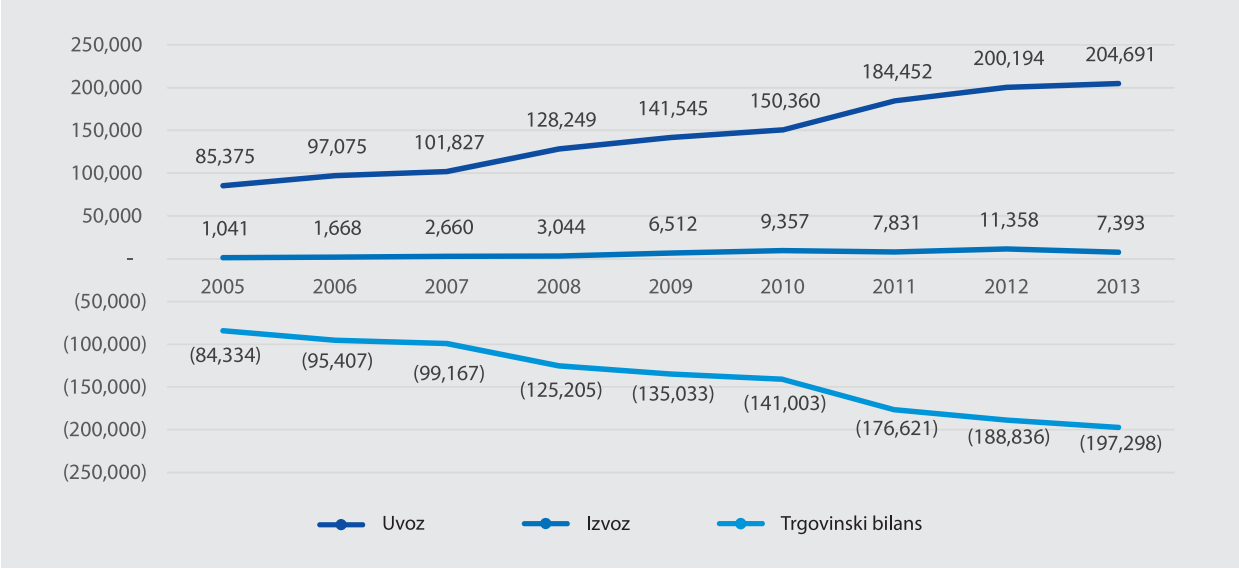

Izvor: Kosovska Agencija za statistiku, 2014

Turske firme su realizovale ključne projekte na Kosovu u ukupnoj vrednosti od skoro €400 miliona do sada. Od 2002 do 2012 god., turske direktne strane investicije (FDI) na Kosovu su oko €770 miliona. Turske direktne investicije na Kosovu prema izveštavanju predvodi sektor bankarstva i rudarstva.

4.3.3. Pregled tržišta

Prerada hrane

Turska je u svetu 5-ta po veličini u smislu potrošnje na hranu. Sektor hrane i pića učestvuje sa 21% ukupnog turskog BDP. Turska prehrambena industrija uživa kontinuirane trendove rasta zbog mladog stanovništva zemlje, visokih stopa urbanizacije, i rasta nivoa prihoda. Najviše korišćene namirnice u sektoru su hleb, mahunarke, šećer, mlečni proizvodi, voće i povrće.

Turski sektor prerade hrane je modernizovan i razvijen, i sposoban je za proizvodnju visokokvalitetnih artikala u velikim količinama i u različitim pod-sektorima. Turski proizvođači hrane su fleksibilni i inovativni i imaju tendenciju da proizvode slične proizvode sa uvoznim, kada vide dobru priliku da povećaju prodaju, što stvara jaku konkurenciju za uvezene namirnice.

Poljoprivreda

Poljoprivreda je i dalje veoma važan sektor ekonomije. Ona predstavlja oko 10% BDP i 25% zaposlenja. Turska je veliki svetski proizvođač i izvoznik u nekim sektorima (naročito, voća i povrća).

U sektoru ratarske kulture, Turska je veliki proizvođač. Proizvodnja žitarica u Turskoj (uključujući pirinač) predstavlja više od 10% proizvodnje EU. Turska je veliki svetski proizvođač i neto izvoznik voća i povrća. Njeni nivoi proizvodnje trenutno iznose 26.8 miliona tona što predstavlja oko 60% proizvodnje voća i povrća u EU. Što se tiče oraha, Turska je glavni svetski igrač, posebno lešnika (najveći svetski izvoznik).

Turska je veoma konkurentna u smislu kvaliteta/cena zahvaljujući klimi i niskim troškovima radne snage. Za druge useve, Turska je konkurentan proizvođač (u EU i svetu) pojedinih žitarica mahunarki kao što su leblebija i sočivo, pamuk, i nekih količina šećera, duvana i maslinovog ulja. Za životinje i proizvode životinjskog porekla, Turska ima vrlo zaštićeno tržište uključujući uvozne restrikcije. Potrošnja mesa u Turskoj po glavi stanovnika je oko 1/5 od proseka EU, ali za ovčije meso je veća nego u EU. Potrošnja kravljeg mleka i jaja su u pola nivou EU odnosno 3/4 od nivoa EU.

Prerada drveta

Prerada drveta ima značajnu ulogu u turskoj ekonomiji, sa industrijskom proizvodnjom drveta uglavnom usmerene ka proizvodnji drvenih ploča (šperploče, iverice, medijapana, lesonita i OSB ploče od uzdužno polagane iverice) i celuloze. Pošto je potrošnja proizvoda od drveta izuzetno visoka u Turskoj, domaća proizvodnja od tvrdog drveta mora da se dopuni uvozom.

Što se tiče trgovine, tržište sektora prerade drveta je raznovrsno i sastoji se od niza proizvoda, uključujući sečena stabla, rezano drvo, furnir, panele, lajsne, vrata i okvire vrata, prozore i prozorske okvire, podove i druge građevinske komponente. Industrija prerade drveta se uglavnom sastoji od malih preduzeća koje su raspoređene po celoj zemlji, iako geografski klasteri postoje. Drvnu industriju skoro u potpunosti kontroliše privatni sektor. Mnoge od ovih kompanija su u zajedničkim poduhvatima sa partnerima iz EU. Glavne industrije koja koriste rezano drvo i druge prerađene proizvode od drveta su izgradnja, nameštaj, ploče od bora i listopadnih drveta i medijapan (MDF), papir/papirnate ploče, pulpa i drveni paneli.

U 81 gradova u Turskoj, stolarstvo i trgovci proizvoda od drveta su organizovani i locirani u "Organizovanim zonama trgovaca drva za građu", koji deluju kao berza cele trgovine drvetom u Turskoj. Svi akteri na tržištu, uključujući prerađivače drveta, uvoznike i trgovce, imaju male ateljee ili

trgovačke kancelarije unutar ovih zona. Glavne zone se nalaze u Ankari (drugi po veličini u Evropi), Ikitelli (Istanbulu), Simavu (Kutahiju), Izmitu, Duzceu i Bursi.

Građevinski materijal

Turska se rangira kao druga zemlja (posle Kine) u smislu broja vrhunskih ugovornih kompanija u svetu građevinarstva. Glavni fokus je na Istanbul, Ankari i Izmir. Sa sve većim brojem stanovnika Turske, brzom urbanizacijom, i aktuelnom stambenom nestašicom, kako se procenjuje, 600,000/godišnje dodatnih stambenih jedinica treba da se izgradi.

Postoji oko 800 građevinskih kompanija u Turskoj, a 38 ih je na listi 250 najvećih građevinskih firmi u svetu. Građevinski sektor je treći po veličini ekonomski sektor u Turskoj, nakon prehrambene i tekstilne industrije.

U poslednjih deset godina, turski građevinski sektor je doživeo značajan rast. Ključni pokretači su povećane stambene potrebe, olakšani stambeni krediti koji omogućavaju ljudima da unaprede svoje domove, povećanje broja velikih turskih ugovornih firmi, i rast sektora građevinskog materijala. Turska je trenutno lider na tržištu u smislu izvoza cementa i u strogoj konkurenciji sa Egiptom da postane vodeći proizvođač cementa celog Mediterana. Sirova proizvodnja čelika u Turskoj dostigla je oko 30 miliona tona, što je rast od 15% u odnosu na prethodnu godinu. Shodno tome, Turska je rangirana kao deseta zemlja u svetu za proizvodnju neprerađenog čelika.

Postoje nekoliko mogućnosti za kosovske kompanije koje izvoze u Tursku, a posebno za one koje mogu da se uključe u pružanje materijala za stambene projekte, jer je to sektor koji se očekuje da procveta u narednim godinama.

4.3.4. Opšte procedure uvoza

Uvozni režim

Turski uvozni režim odražava i svoje međunarodne obaveze i prava i ekonomske potrebe zemlje. Uredba o uvoznom režimu se priprema svake godine, koja se objavljuje u službenom listu od 31. decembra i stupa na snagu 1. januara. Uredba o uvoznom režimu pokazuje carinske stope posebno za zemlje i grupe zemalja i proizvode koji su klasifikovani prema sledećim šest listama:

- Poljoprivredni proizvodi (Lista: I)
- Industrijski proizvodi (Lista: II)
- Prerađeni poljoprivredni proizvodi (Lista: III)
- Riba i riblji proizvodi (Lista: IV)
- Lista suspenzije (Lista: V)
- Lista robe korišćena u civilnom vazduhoplovstvu kvalifikovana za oslobađanje od carinskih dažbina (Lista: VI)

Carinske procedure

Osnovni carinski zakonski okvir u Turskoj čine Zakon o Carini br. 4458 (sa izmenama i dopunama), i njegovi propisi. EUR1 forma je potrebna za uvoz iz zemalja koje nisu članice EU sa kojima Turska ima potpisane Sporazume o slobodnoj trgovini. Format Turske carinske deklaracije je usklađen sa Jedinstvenim administrativnim dokumentom (SAD) koji se koristi u EU za carinske procedure. Sva uvezena roba mora biti prikazana carini kroz SAD i druge relevantne dokumente. Uprava carina može

dati dozvolu za pojednostavljenje formalnosti i procedura (Odobrenje pojednostavljenja procedura), uključujući odricanje od neke dokumentacije. Upotreba obračunskih agenata nije obavezna. Zbirna deklaracija mora biti predstavljena na carinskoj ispostavi pre kraja radnog dana nakon dolaska robe na carini. Ova deklaracija , za uvezene i izvezene robe , sadrži sve informacije potrebne za identifikaciju robe, ima unapred određenu raspored, a može se naći u Aneksu 9. carinskih propisa. Izvozno carinjenje obično traje maksimalno 24 sata (ako su svi potrebni dokumenti u redu), bez obzira na način transporta. Uvozne dažbine moraju biti plaćene ili garantovane u vreme carinjenja.

Carinski dokumenti

Kada se carinska deklaracija podnosi od strane davaoca deklaracije ili njegovog predstavnika, obavezno je pripremiti originalni račun i formu deklaracije vrednosti uvozne robe pre štampanja carinske deklaracije i njene predaje carini. Pored ovih, sledeći dokumenti bi trebalo da idu uz deklaraciju koju treba predati Upravi carina: i) dobrovoljnu ili u zavisnosti od situacije teretnu fakturu i/ili polisu osiguranja u skladu sa uslovima plaćanja, ii) tovarni list, iii) spisak pakovanja (ili u slučaju kada primena odredbi stavljanja u slobodan postupak cirkulacije podleže preliminarnom odobrenju ili kada davalac deklaracije želi da iskoristi preferencijalnu tarifu, kontrolni dokument ili sertifikat porekla), iv) druga potrebna dokumenta pod posebnim odredbama kao što je deklaracije za prerađene poljoprivredne proizvode. Dokumenta koja se prilažu uz deklaraciju i/ili koja se pripreme pre podnošenja robe ili, u nekim slučajevima, pre dana kada se carinske dažbine pojave zavise i/ili su predmet prirode robe, zemlje ili grupe zemlja iz kojih se roba uvozi, bilateralnih ili multilateralnih sporazuma, rokova isporuke, uslova plaćanja, porekla, i mera predviđanih posebnim odredbama koje se odnose na trgovinu, odnosno obaveze koje proističu iz međunarodnih sporazuma o prometu robe, odnosno posebni aranžmani koji su dizajnirani od strane relevantnih agencije u skladu sa zakonima, uredbama, propisima i sličnim zakonskim aktima.

Pored toga, pojedine specijalizovane Carinarnice su osnovane da bi se realizovale efikasnije carinske kontrole u smislu procene, tarife i standardizacije. Neka roba mora da se uvozi samo iz tih specijalizovanih Carinarnica. Roba se može istovarati iz prevoznog sredstva, na mestima određenim i odobrenim od strane carine, i sa ovlašćenjem izdate od strane Carinarnice u pitanju. Nijedna roba se ne može istovariti bez pripremljene sažete deklaracije ili drugi privredni ili zvanični dokument koji služi kao sažeta deklaracija. Međutim, u slučaju nezaobilazne opasnosti kada se roba mora u potpunosti ili delimično istovarati hitno, moguće da ovlašćenje nije potrebno. Takvi slučajevi se moraju prijaviti, bez odlaganja, najbližoj carinarnici.

Licenciranje uvoza

Kao opšte pravilo, licence za uvoz ili dozvole nisu potrebne za uvezenu robu. Međutim, državni organi imaju moć da regulišu i prate uvoz određene robe na osnovu javnog morala, javne politike ili javne bezbednosti, zaštite zdravlja i života ljudi, životinja ili biljaka ili zaštite industrijske i komercijalne imovine. Ove vrste pitanja su uređena sa nekoliko „communiqués“ koje su takođe objavljene u Službenom glasniku. Kada uvoz određenog proizvoda uzrokuje ili preti da izazove povredu domaćih proizvođača istih ili konkurentskih proizvoda, vlasti mogu da pokrenu nadzor nad proizvodom. Uvozni proizvod pod nadzorom mora biti ispraćen uvoznom licencom, pored ostalih dokumenata, kao što se zahteva od strane carinskih zakona i propisa.

Slobodne trgovinske zone

Slobodne trgovinske zone su posebni prostori unutar zemlje, ali se smatraju da su izvan carinskog područja. U ovim regionima, normalni propisi koji se odnose na spoljnu trgovinu i druge finansijske i ekonomske oblasti su ili neprimenjivi, delimično primenljivi ili zamenjeni novim propisima. Generalno,

aktivnosti kao što su proizvodnja, skladištenje, pakovanje, opšta trgovina, bankarstvo, osiguranje i trgovina mogu se obavljati u turskim slobodnim zonama. Kretanje robe između Turske i zonama se tretira kao izvoz ili uvoz. Međutim, operacije unutar zone podležu nadzoru upravljanja zone (i carinskih organa) kome se podnose redovni izveštaji o aktivnostima. Shodno tome, postoji potreba za korisnicima zone da bi se održala puna računovodstvena evidencija (na turskom) u pogledu njihovih aktivnosti. Ovi računovodstveni zahtevi proširuju se na zapis inventara. Carina se plaća na eventualne neobjašnjive gubitke inventara, kao da je roba bila uvezena u zemlju. Pravo za rad u slobodnoj zoni je povereno dozvolom za rad dobijene od Ministarstva ekonomije, koja pregledava primenu usaglašenosti sa ciljevima i vrstama aktivnosti specificirane od strane koordinacionog veća za ekonomska pitanja.

Stavljanje robe u carinski postupak

Sva roba koja treba da se postavi u carinski postupak treba da bude pokrivena deklaracijom za taj postupak. Carinska deklaracija može da se podnese u jednom o sledećih oblika:

- u pisanoj formi;
- koristeći tehniku obrade podataka;
- usmeno; ili
- putem bilo kog drugog akta kojim nosilac robe izražava svoju želju da robu stavi u carinski postupak.

Izjava koja je registrovana od strane Uprave carina vezuje davaoca deklarcije sa obavezom, što se tiče dažbina i kazni na koje se odnosi i to je osnova za ocenjivanje carinskih dažbina.

Režim carinskog skladištenja

Prema Zakonu o carini, moguće je uskladištiti robu, koja nije u slobodnom prometu, u carinsko skladište, bez izlaganja uvoznim dažbinama ili merama komercijalne politike. Ne postoji ograničenje u dužini vremena za preostalu robu u carinskim skladištima. Troškovi skladištenja i održavanja robe dok je u skladištu, ne moraju biti uključeni u carinsku vrednost ako su prikazani posebno od stvarno plaćene cene robe. Međutim, ovi troškovi moraju biti dodati u poresku osnovicu PDV.

Proces aktivnog oplemenjivanja (IPR)

IPR je sistem koji omogućava proizvođačima/izvoznicima da dobiju sirovine, srednje nedovršenu robu koja se koristi u proizvodnji izvezene robe bez plaćanja carine i mera komercijalne politike. Vlasnik IPR ovlašćenja je dužan da uvozi robu navedenu na ovlašćenju i izvozi je nakon obrade uvezene robe. Osnovni poduhvat IPR je da održi materijale na cenama na svetskom tržištu i povećati konkurentnost turskih izvoznika. IPR se može sprovesti na dva načina:

1. Sistem suspenzije: U sistemu suspenzije, roba koja nije u slobodan promet, koja je namenjena za ponovni izvoz iz Turske u obliku dobijenih proizvoda, može se uvesti privremeno nakon pokrivanja garancijom. Kada se roba izvozi u obliku dobijenih proizvoda, garancija se vraća.

2. Sistem povraćaja: u slučaju da je roba stavljena u slobodan promet, izvezena iz Turske u obliku dobijenih proizvoda, uvozne dažbine koje su prikupljene dok je roba bila puštena u slobodan promet biće vraćene.

Firme koje imaju uverenje ovlašćenja mogu uvoziti i izvoziti robu bez plaćanja bilo kakvih carinskih dažbina ili naknada unutar roka naznačenog u uverenju ovlašćenja. Period istovara ne može biti duži

od 12 meseci. Međutim, za neke posebne proizvodne objekte, dato vreme može biti 24 meseca. Period istovara može se produžiti za maksimalno polovinu perioda navedenog u uverenju ovlašćenja zbog situacija više sile.

Prerada pod režimom carinske kontrole

Postupak za preradu pod carinskom kontrolom omogućava da se roba koja nije u slobodnom prometu može upotrebiti u carinskom području Turske, u operacijama koje menjaju njihovu prirodu ili stanje, bez izlaganja uvoznim dažbinama ili merama komercijalne politike, što omogućava proizvodima koji proizilaze iz takvih operacija da budu pušteni u slobodan promet po stopi uvoznih dažbina koja njima odgovara. Odobrenje za preradu pod carinskom kontrolom izdaje uprava carina na zahtev lica koje vrši ili organizuje preradu.

Režim privremenog uvoza

Privremeni uvoz je definisan u Zakonu o carini na sledeći način: "Postupak privremenog uvoza će omogućiti primenu u carinsko područje Turske, sa potpunim ili delimičnim oslobođenim od uvoznih dažbina i bez izlaganja merama komercijalne politike, robe koja nije u slobodan promet, namenjene ponovnom izvozu, bez ikakvih promena osim normalne amortizacije zbog njene upotrebe". Ovlašćenje za privremeni uvoz imovine lica sa sedištem van carinskog područja Turske se izdaje od strane nadležne carine, na zahtev lica koje upotrebljava robu ili koja omogućava da se roba koristi. Roba se pokriva posebnim uslovima propisanim u odredbama Uredbe Saveta ministra br. 2000/69, koja definiše "posebne uslove za privremene procedura uvoza sa totalnim oslobođenjem od uvoznih dažbina".

Pasivno oplemenjivanje

Postupak pasivnog oplemenjivanja, dozvoljava da roba u slobodan promet bude privremeno izvezena iz Turske, da bi se podvrgla operacijama prerade i da proizvodi koji zatim proizilaze iz takvih operacija budu pušteni u slobodan promet sa potpunim ili delimičnim oslobađanim od plaćanja uvoznih dažbina. Ovlašćenje precizira rok u kome se dobijeni proizvodi moraju ponovno uvesti u Tursku. Organi koji daju ovlašćenje, mogu produžiti taj period podnošenjem opravdanog zahteva od strane nosioca ovlašćenja. Uvozne dažbine se oduzimaju od iznosa uvoznih dažbina, koja se primenjuju na dobijene proizvode, iznos uvoznih dažbina koji bi bio primenljiv na isti dan na privremeno izvezenu robu, ako je roba uvezena iz zemlje u kojoj je prošla zadnju operaciju prerade.

Iznos koji se odbija se obračunava na osnovu količine i prirode robe u pitanju, na dan prihvatanja deklaracije. Obračun se može uraditi na osnovu drugih elemenata koji se odnose na stavljanje dobijenih proizvoda u slobodan promet. Tamo gde je svrha operacije prerade popravka privremeno izvezene robe, ona se pušta u slobodan promet sa potpunim oslobađanjem od plaćanja uvoznih dažbina u slučajevima kada je dokazano da je roba popravljena besplatno, bilo zbog ugovorene ili zakonske obaveze koja proizilazi iz garancije ili zbog greške u proizvodnji. Međutim, ova odredba se ne odnosi na grešku u vreme kada je konkretna roba prvi put stavljena u slobodan promet.

4.3.5. Tarife, dažbine, kvote i pravila o poreklu

Roba uvezena u Tursku može biti predmet raznih troškova: carinske takse i dažbine (carinske tarife, i dažbina fonda stambene gradnje) i unutrašnji porezi (akcizni porez takođe poznat kao specijalni porez na potrošnju, PDV, i taksna marka).

Tarifni sistem

Kao rezultat osnivanja Carinske unije sa EU 1996. god., Turska primenjuje EU zajednički eksterni sistema tarifa (CET) na industrijske proizvode i poljoprivredne mašine iz trećih zemalja, i uključuje u svoj Generalizovani sistem povlastica (GSP) sve industrijske proizvode obuhvaćenih GSP režimom EU, nudeći iste povlastice kao i EU. Roba izvezena u Tursku može biti predmet pet vrsta naknada: stopa carinskih dažbina, akciza, taksa fonda stambene izgradnje (MHF), (na riblje proizvode), posebni porez na potrošnju (SCT), i poreza na dodatu vrednost (PDV). Carine spadaju u pet vrsta: ad valorem, specifične, složene, mešovite i dažbine prema formuli.

Turska tarifa obuhvata ad valorem stope, koje se primenjuju na 97.9% ukupnih linija i ne-ad valorem stope (specifične, mešovite, složene, i promenljive dažbine), primenjene na 378 stavki na HS dvanaesto-cifrenom nivou (284 u 2003). Prosečna primenjena MFN tarifa je znatno veća u poljoprivredi nego u drugim sektorima: Korišćenje definicije WTO, pokrivenost je 47.6% na poljoprivredne proizvode, i 5% na ne-poljoprivredne proizvode. Neki 46.3 % tarifnih linija su složene. Jednostavan prosek granične stope je 33.9 %, i prosečna jednostavna primenjiva MFN stopa 11.6% u 2007 god. Plafon graničnih stopa, ostavlja Turskoj obilne marže za povećanje tarifa.

Porez na dodatu vrednost

Turski poreski sistem dažbina naplaćuje porez na dodatu vrednost na snabdevanje i uvoz robe i usluga. Turski naziv za porez na dodatu vrednost je ' Katma Deger Vergisi', skraćeno KDV. Svako lice ili subjekat obuhvaćen u delatnosti u okviru Zakona o PDV, mora obavestiti lokalnu poresku kancelariju u kojoj se nalazi njegovo mesto poslovanja. Ako postoji više od jednog mesta poslovanja, registracija se obavlja u poreskoj upravi koja je ovlašćena za individualni ili korporativni porez na dohodak.

Ne postoji nijedan pristup 'PDV registracije' u Turskoj, jer nije moguće registrovati se samo za potrebe PDV. Da biste se registrovali za PDV, strana firma bi trebalo da ima stalnu poslovnu jedinicu (PE) u Turskoj, i u obavezi da se registruje za sve poreske svrhe (npr. PDV, porez na dobit preduzeća, porez po odbitku i obaveza na pečat itd.) u lokalnoj poreskoj upravi.

Pravila o poreklu

Preferencijalna pravila o poreklu se primenjuju, navodeći standarde za preradu i dodatne vrednosti relevantnih proizvoda, na uvoz iz zemalja sa kojima je Turska potpisala bilateralne ili multilateralne sporazume povlašćene trgovine.

Carinsko vrednovanje

Turska je usaglasila odredbe carinske vrednosti sa EC u skladu sa odredbama člana 28 EC – Odluka saveta asocijacija Turske br. 1/95. Carinsko vrednovanje uvezene robe utvrđuje se prema sledećim metodama i ove metode se primenjuju po redosledu njihove hijerarhijske sekvence:

1. Metod transakcione vrednosti;
2. Transakciona vrednost identične robe;
3. Transakciona vrednost slične robe
4. Metod oduzimanja;
5. Metod sabiranja; i
6. Privremeni metod.

Pojednostavljene procedure u carinskom vrednovanju

Carinska vrednost kvarljive robe može se odrediti na osnovu pojednostavljene procedure na zahtev podnosioca deklaracije. Za kvarljivu robu, moguće je izjaviti stavke koje treba dodati na cenu koja je stvarno plaćena ili plativa za određivanje carinske vrednosti nakon izvoza u Tursku.

Povraćaj i remisija dažbina

Carinske dažbine se otplaćuju kada se utvrdi da plaćeni iznos takvih dažbina nije bio u legalnom posedu. Međutim, povraćaj ili remisija se ne može odobriti kada su činjenice koje su dovele do plaćanja ili proknjiženja, na računima iznosa koji nije u legalnom posedu, rezultat namernog postupanja zainteresovanog lica. Carinske dažbine se vraćaju ili otkazuju podnošenjem zahteva odgovarajućoj carinarnici u roku od tri godine od dana kada je iznos ovih dažbina saopšten dužniku. Carinske dažbine plaćene na osnovu deklaracije se vraćaju na zahtev zainteresovanog lica poništavanjem carinske deklaracije.

Od dana registracije deklaracije, uvozne dažbine se vraćaju ili otkazuju u delu kada se utvrdi da se iznos tih dažbina proknjižen na računima odnosi na robu odbijenu od strane uvoznika, jer je oštećena ili nije u skladu sa uslovima ugovora na osnovu kojeg je uvezena. Oštećena roba pre njenog puštanja je takođe prihvaćena kao neispravna. Povraćaj ili otkazivanje uvoznih dažbina se odobrava pod uslovom da roba nije korišćena, osim za upotrebu koja je neophodna da bi se utvrdilo da je roba oštećena i da nije u skladu sa uslovima ugovora.

Uprava carina može dozvoliti da se roba uništi ili da se stavi, za potrebe njenog ponovnog izvoza, pod tranzitnom postupku, odnosno u postupku carinskog skladištenja ili u slobodnu zonu, umesto da se izvozi. Za potrebe dodeljivanja jednog od carinskih postupaka ili upotrebe predviđene u prethodnom delu ovog dokumenta, roba se smatra robom koja nije u slobodnom kretanju.

4.3.6. Tehnički i ekološki zahtevi

Tehnički propisi

Režim za tehničke propise i standardizaciju za spoljnu trgovinu se sastoji od uredbe (br.96/7794), odredbe, i „communiqué". Prvi put je na snazi od 1995 god. i nastavlja da reguliše standardizaciju aktivnosti (poslednji put je izmenjen i dopunjen Uredbom br. 9454/2005). Režim ima za cilj da poveća konkurentnost i bezbednost izvoza kako bi se osigurao isti tretman uvoznih i domaćih proizvoda, i zaštiti zdravlje ljudi, bezbednost, životinje i biljke, i životna sredine.

"Uredba o režimu tehničkih propisa i standardizaciju za spoljnu trgovinu" je u skladu sa uslovima propisanim u Sporazumu o tehničkim preprekama trgovine Svetske trgovinske organizacije. Ona zabranjuje diskriminaciju od strane poslovnih partnera i ima za cilj da obezbedi da uvozni proizvodi budu u skladu sa zahtevima zaštite ljudskog zdravlja i bezbednosti, životinja i biljaka ili okoline. Uredba kao dopunsko zakonodavstvo je povezana sa kontrolom poljoprivrednih proizvoda za izvoz u okviru standarda propisanih u izvozu. Uredba takođe određuje okvire uvoznih kontrola koje uređuju „communiqué" u više detalja.

Za određene proizvode, potreban je kontrolni sertifikat. Nadležna ministarstva obavljaju kontrolu dokumenata pre faze uvoza i izdaju kontrolni sertifikat. Ove potvrde važe za navedeni period od 4 do 12 meseci i za navedenu količinu uvezene robe. U granicama vremena i kvantiteta, uvoznik može koristiti ovaj kontrolni sertifikat za više uvoza.

Standardizacija

Institucija Turske za standarde (TSE) razvija i sprovodi standarde za proizvode proizvedene ili uvezene u Turskoj od 1960 god. To je nezavisna institucija (koju ne finansira država), odgovorna za pripremu i objavljivanje standarda za sve vrste materijala i proizvoda. Pored toga, ona se bavi industrijskom metrologijom i kalibracijom, i laboratorijskim uslugama za procenu i sertifikaciju usaglašenosti.

TSE je punopravni član Međunarodne organizacije za standardizaciju (ISO) i Međunarodne komisije za elektrotehniku (IEC); takođe je pridruženi član Evropskog komiteta za standardizaciju (CEN), i Evropskog komiteta za standardizaciju u oblasti elektrotehnike (CENELEC). Prema vlastima, oko 98% CEN i 93,5% CENELEC standarda je usvojeno (krajem avgusta 2007). Priznavanje postupaka ispitivanja je osigurano međusobnim sporazumima zaključenim između Turske i zemalja članica EU.

4.3.7. Zahtevi sektora

Prerada hrane i poljoprivreda

Glavni propisi – Propisi o hrani i poljoprivrednim proizvodima su uglavnom pripremljeni i objavljeni od strane Ministarstva za poljoprivredu i ruralna pitanja (MARA). Međutim, postoje i propisi objavljeni od drugih ministarstava, kao što su Ministarstvo finansija i Ministarstvo zdravlja[42]. Trenutno, glavni cilj turske hrane i poljoprivredne politike je da uskladi zakone i propise sa EU *acquis communitaire*.

Turski glavni zakon koji reguliše hranu je Zakon o proizvodnji, potrošnji i inspekciji hrane (Zakon br: 5179). Svrha aktuelnog zakona, kako je navedeno u svom prvom članu, je da osigura bezbednost hrane i higijensku proizvodnju svih prehrambenih proizvoda i materijala za pakovanje hrane, zaštiti javno zdravlje, utvrdi minimalne tehničke i higijenske kriterijume za proizvođače hrane, i postavi principe praćenja proizvodnje i distribucije. Zakon menja okvir Turskog kodeksa hrane koji obuhvata metode analize praćenja kvaliteta i higijenske standarde hrane, aditiva, aroma, pesticida i pravila za pakovanje, skladištenje i prosleđivanje na način da se uspostavila dalja adaptacija sa EU propisima. Ovaj zakon je rezultiralo osnivanjem Nacionalne Komisije kodeksa hrane, čija je odgovornost da pripremi, razmatra i odobrava sve promene Turskog kodeksa hrane, uključujući promene koje se dešavaju kroz EU harmonizaciju. Trenutno postoji 25 pod-odbora koji rade na konkretnim revizijama različitih aspekata Turskog kodeksa hrane.

Pored Zakona o hrani iz 2004 god., uvoz Turske prehrambene industrije je prvenstveno uređen kroz nekoliko drugih pratećih zakona i propisa, što je najvažnije Turskim kodeksom hrane. Sadašnji Turski kodeks hrane i svi amandmani, novi propisi, obaveštenja, dostupni su na sajtu BDPC.

Pored toga, glavni ili polu-obrađeni biljni materijal i meso i mlečni proizvodi su predmet Zakona o karantinu biljaka (Zakon br: 6968) i Zakona za zaštitu zdravlja životinja (Zakon br: 3285). Zakon o karantinu biljaka je na snazi od 1957god., i 2003 god. je izmenjen i dopunjen Uredbom da bi se obezbedila usklađenost sa EU[43].

Proces uvoza

Prema najnovijoj reviziji Turskog kodeksa hrane, zvaničnog zatraženi kontrolni sertifikat nije potreban za bilje i proizvode na bazi bilja i smo je potreban za životinje i proizvode životinjskog porekla. Zahtevi da bi proizvodi dobili kontrolni sertifikat mogu varirati, ali dole je prikazana osnovna lista:

[42] Većina propisa, zakona, communiqués, direktiva, i obaveštenja vezana za poljoprivredu su dostupna na internet stranici Generalnog direktorata za zaštitu i kontrolu (GDPC) MARA: www.kkgm.gov.tr.
[43] TNajnovija verzija zakona se može naći na: http://www.kkgm.gov.tr/regulation/regulations.html.

- Formular popunjene uvozne licence koji se može dobiti na web stranici www.gkgm.gov.tr;
- Profaktura;
- Zdravstveno uverenje Inspekcijske državne agencije hrane zemlje porekla, koje potvrđuje da proizvod ispunjava zahteve uvozne zemlje Agencije za zemlje porekla koja navodi da proizvod ispunjava zahteve zemlje uvoznice.
- Za proizvode spremne za potrošnju, obično to je "Sertifikat slobodne prodaje" koji ukazuje "da je proizvod proizveden u skladu sa lokalnim zakonima i propisima i podoban za ljudsku upotrebu i dostupan na tržištu u zemlji porekla". Ovo može biti problematično, jer FDA obično neće izdati potvrdu s ovim tekstom. U nekim slučajevima, ovaj problem se može prevazići tako što uverenje o slobodnoj prodaji od vladine agencije na državnom ili lokalnom nivou.
- Za alkoholne proizvode, "sertifikat o distribuciji" koji izdaje kompanija proizvođača uvozniku i/ili distributeru potvrđuje da je Turska kompanija ovlašćena da proizvod isporuči na tržište Turske.
- Za "posebnu" hranu kao što je dijetalna hrana, hrana za dijabetičare, vitamini, hrana za bebe, itd., uvoznik mora dati pismenu izjavu da proizvod neće biti objavljen na način da može da obmane potrošača. Uvoznik obično dobija pismeno odobrenje zajedno sa odobrenim kontrolnim sertifikatom od strane Organa pokrajinske poljoprivredne uprave u roku od jedne ili dve nedelje.

Carinska inspekcija i dokumentacija

Nakon ulaska proizvoda na carini, uvoznik treba da bude spreman da prikaže odobreni kontrolni sertifikat, kao i drugu dokumentaciju uvoza kao što je tovarni list, originalne fakture i sertifikat o poreklu. Pored toga, uvoznik treba da je spreman da prikaže carini izveštaj analize izvozne kompanije o fizičkim, hemijskim, mikrobiološkim i sadržajem teških metala, i formular sertifikata zvanične agencije za inspekciju hrane zemlje porekla koji potvrđuje da proizvod ispunjava uslove karantina zemlje uvoznice. Zvaničnici Ministarstva za hranu, poljoprivredu i stočarstvo (MINFAL) uzimaju uzorke uvezenog proizvoda koje nose u državnu laboratoriju na fizičke, hemijske i mikrobiološke analize i zatim potvrđuju da odgovaraju informacijama dobijenim od zemlje izvoznice. Uvoz namirnica se dozvoljava, ukoliko rezultati analize budu prihvatljivi i u skladu sa turskim propisima, i uvoz je zatim odobren od strane MINFAL. Rezultati analize se obično dobijaju u roku od nekoliko radnih dana. Ako se inspekcijski rezultati ne podudaraju sa turskim zahtevima, uvoznik može zahtevati sekundarne testove uzoraka. U slučaju da su i sekundarni rezultati testa u suprotnosti sa turskim uvoznim zahtevima, onda se pošiljka odbija od strane MINFAL vlasti. Pored toga, ako je namirnica rasuta ili polu-obrađena, ona se proverava od strane biljnog specijaliste za karantin ili veterinara radi usklađenosti sa odgovarajućim zakonom i propisima.

Kontrolni sertifikati

Većina uvoza hrane i neprehrambenih proizvoda zahteva ono što Turska poziva " kontrolni sertifikat". Kontrolni sertifikat je u suštini uvozna licenca. Dodeljuje se uvozniku na diskreciji uvoznih zvaničnika. Prema „*communiqué*" za standardizaciju u spoljnoj trgovini od 17 januara 2007 god., uvozni proces za svaki proizvod počinje sa aplikacijom za izdavanje kontrolnog sertifikata[44].

Svi prehrambeni proizvodi za koje je potreban konrolni sertifikat su navedeni sa HS carinskim kodovima u drugom i trećem članu „*Communiqué*" 2007/21 i u Aneksu - IVA „*Communiqué*" o standardizaciji u spoljnoj trgovini. Ovi proizvodi obuhvataju žitarice, proizvode mlinarske industrije, uljarice, životinjske i biljne masti, ostatke , mlečne i proizvoda od ribe, živog bilja i drugih biljaka. Nekoliko prehrambenih proizvoda, kao što su kafa, prirodna gume, biljni sokovi i ekstrakti, biljni voskovi, ne moraju da imaju kontrolni sertifikat pre uvoza, ali treba imati neophodna dokumenta da bi prošli kroz carinu. Proizvodi koji ne trebaju kontrolni sertifikat su navedeni u Aneksu - IVB iste „*Communiqué*". Za prerađene proizvode, ovi sertifikati su potrebni za svaku pošiljku.

[44]Proces je opisan u Communiqué Br. 2003/31, postavljenoj online, na Engleskom, na: http://www.kkgm.gov.tr/regulation/com/Com_Approval.html

Nedavno, u decembru 2008 god., *„Communiqué o standardizaciji u spoljnoj trgovini za uvozne proizvode* je objavljen od strane BDPC. Ona je dodatno definisala neke od procedura za dobijanje sertifikata za kontrolu i utvrđivanje roka upotrebe kontrolnih sertifikata. Shodno tome, kontrolni sertifikati važe za period od 4 do 12 meseci, zavisno od proizvoda[45]. Kontrolni sertifikati se ponekad koriste i kao instrument za odbijanje ili odlaganje uvoza nekih proizvoda.

Da bi se dobio kontrolni sertifikat, u zavisnosti od vrste proizvoda, sledeći dokumenti moraju se prikazati resornom ministarstvu: *profaktura*, zdravstveni sertifikat, sertifikat analize, formula ili spisak sadržaja proizvoda, pedigre sertifikat, izveštaj analiza zračenja. Svi dokumenti moraju biti dobijeni od i/ili odobreni od strane nadležnih organa u zemlji proizvođača. Dokumenti moraju biti u originalnom jeziku i prevedeni na turski jezik. Kontrolni sertifikati moraju biti predstavljeni carinskim organima pri uvozu. Period važenja kontrolnog sertifikata se kreće od četiri do dvanaest meseci, u zavisnosti od proizvoda .

Označavanje

Svaki proizvod hrane na tržištu mora biti jasno, potpuno i tačno označen na turskom jeziku. Uvezena namirnica hrane, međutim, može da stigne u svom originalnom pakovanju, ali stalna "nalepnica" oznake na turskom treba biti priložena paketu pre nego što se stavi u promet. Ostali jezici pored turskog se takođe mogu pojaviti. Zahtevi označavanja se sprovode od strane Ministarstva poljoprivrede i lokalnih zvaničnika opštine. Ovaj propis predviđa detaljno pod kojim okolnostima prehrambeni proizvodi može biti obeležen, na primer, kao "lagani", ili " bez šećera", ili kako se informacije o vitaminima i mineralima navode. Propis takođe detaljno opisuje kakva upozorenja treba navesti i pod kojim sadržajima.

Ako proizvod ima rok trajanja manji od tri meseca, on mora da sadrži dan/mesec/godinu isteka. Ako je rok trajanja duži od tri meseca, ali kraći od osamnaest, mesec i godina su obavezna. Ako je rok trajanja duži od tri godine, potrebna je samo godina. U slučaju voća i povrća, koje bi moglo biti prodato u kantama ili otvorenim štandovima, nalepnice su potrebne na spoljnoj strani rasutog pakovanja. Još jedan propis zahteva da oznake za voćne napitke preciziraju da li proizvod sadrži voćni sok (90-100% koncentracije), nektar (20-50% koncentracije), ili voćni napici (do 10% koncentracije). Takođe, „communiqué" 2007/26 o bezalkoholnim pićima specificira zahteve označavanja voćnih sokova, aromatizovanih pića, sirupa, sokova u prahu, prirodnih mineralnih voda, soda, tonika i aromatizovane vode.

Prerada drveta

Turska je počela da sprovodi ISPM15 međunarodni standard za drvenu ambalažu od 1 januara 2006 god. Od tada, sav materijal za drvenu ambalažu vezan za Tursku mora biti tretiran, iskrcan, i označen odobrenom međunarodnom markom koja potvrđuje tretman; inače će roba biti vraćena ili uništena.

Materijal za drvenu ambalažu i drvo za zaštitu tereta treba označiti u skladu sa ISPM15. Fitosanitarni sertifikati se prihvataju umesto ISPM15 znaka. Fitosanitarni sertifikat mora biti izdat najranije 14 dana pre datuma otpreme. Alternativno, ako se datum inspekcije navodi u fito-sertifikatu onda period između inspekcije i pošiljke ne sme da pređe 14 dana.

Građevinski materijal

Pravni okvir u ovoj oblasti se sastoji od Pravilnika o građevinskim proizvodima 2002 god., koji je na snazi od 2004 god., njene uzastopne izmene (2 u 2004 god. i 1 u 2005 god.), i „Communiqués" o Principima i metodama za nadzor nad tržištem građevinskih proizvoda Pravilnika o nadzoru nad tržištem i inspekcije

[45]Communiqué na turskom jeziku možete naći na: http://www.kkgm.gov.tr/teblig/2009-5.html

proizvoda. „Communiqués“, koja se sprovode se stalno revidiraju kako bi ostale usklađene i pratile najnoviju evoluciju evropskog zakonodavstva. Turska prema tome smatra da je njeno zakonodavstvo usklađeno sa zakonodavstvom EU. Relevantni evropski standardi su uvedeni u Turskoj. Ministarstvo za javne radove i naselja je nadležni organ i odgovorno je za sprovođenje nadzora nad tržištem. Testovi na uzorcima materijala koji se koriste u novogradnji se obavljaju sistematski.

4.4. Sjedinjene Američke Države

4.4.1. Politički i ekonomski pregled

Sa tržištem od oko 291 miliona ljudi, SAD ima najveću i tehnološki najmoćniju ekonomiju na svetu, sa BDP-om po stanovniku od oko 40.000 €. Njegova veličina daje moć da se utiče na globalno prihvatanje svega od robe široke potrošnje do industrijskih standarda, i čini je magnetom za izvoznike širom planete. Istovremeno, SAD je glavni snabdevač robe i usluga, kako svojih domaćih tržišta i tržišta širom sveta .

Zbog svoje veličine i ogromnog spektar potreba, SAD može biti veoma dobro mesto za poslovanje izvoznika. Ali, iste karakteristike koje ga čine privlačnim tržištem, mogu je činiti i teškim, jer izvoznici u SAD moraju da se takmiče, ne samo jedni sa drugima - ali i sa američkim domaćim dobavljačima.

Štaviše, veliki izbor segmenata tržišta može otežavati izvoznicima da se fokusiraju na oblasti u kojima kompanija najbolje može prijaviti svoje prednosti .

Poljoprivreda i proizvodni sektor čine oko 1% i 20% BDP SAD. Ovaj procenat može relativno obmanuti. SAD nije samo treći po veličini poljoprivredni proizvođač u svetu posle Kine i Indije, ali je i vodeća industrijska sila. Industrija usluga sa druge strane čini najveći deo prihoda američke privrede - 80% svog BDP SAD je dom najvećih i najuticajnijih finansijskih tržišta u svetu, uključujući berze i tržišta roba.

Od 1 januara 1994 god., SAD je deo Sporazuma o slobodnoj trgovini Severne Amerike (NAFTA) koji uključuje Kanadu i Meksiko. Dizajniran tako da podstakne rast trgovine i ulaganja među partnerima, NAFTA sadrži ambiciozan plan za otklanjanje tarifa i smanjenje ne-carinskih barijera, kao i sveobuhvatne odredbe o vođenju poslovanja u oblasti slobodne trgovine. Glavna implikacija NAFTA za izvoznike u SAD je slobodan pristup velikom tržištu Severne Amerike koji uključuje Kanadu i Meksiko.

4.4.2. Odnosi sa Kosovom

SAD je najveći strateški partner Kosova. Odnosi između dve zemlje su veoma jaki i Kosovo se smatra od strane SAD kao pouzdan partner. Od 1999 god. SAD su odigrale ključnu ulogu u uspostavljanju lokalnih institucija i ponovne izgradnje ekonomije.

SAD su najviše podržale Kosovo u međunarodnoj areni, obezbedivši veliku političku i ekonomsku podršku. Od 1999 god., SAD su doprinele sa oko €1 milijardu za razvoj Kosova[46].

Kosovo održava diplomatske misije u SAD i obratno. Američka ambasada u Prištini, između ostalih usluga olakšava zainteresovanim investitorima, izvoznicima i zainteresovanim preduzećima da se prošire na tržište Kosova i pružaju usluge poslovnog savetovanja. Ekonomsko i Trgovinsko odeljenje Ambasade može pružiti dragoceni uvid u lokalnim uslovima na tržištu, poslovnu klimu, i investicionim mogućnostima.

Američka privredna komora (AmCham) na Kosovu ima široko članstvo i redovno okuplja SAD i ne-američke kompanije da se zalažu za veću transparentnost i učešće privatnog sektora u odlučivanju vlade i reformama.

Od 2008 god., Kosovo je bilo uključeno u SAD Generalizovani sistema povlastica (GSP), program koji ukida SAD tarife za mnoge uvoze iz zemalja u razvoju, sa naglaskom na laku industriju, mineralima, građevinskom materijalu, i određenim poljoprivrednim proizvodima. U 2012 god., SAD je obnovila svoj

[46] http://www.state.gov/p/eur/ci/kv/c26235.htm

GPS za Kosovo, koji omogućava znatnom broju kosovskih proizvoda da se izvoze u SAD bez uvoznih dažbina .

Kao što je prikazano na slici ispod, trgovinski nivoi između Kosova i SAD su niski, svakako kao rezultat razdaljine između njih. Trgovinski deficit raste od 2006 god., kao rezultat slabog izvoznog učinka. Iako troškovi prevoza čine izvoz skupljim, jaki politički odnosi sa SAD i instrumentima poput GSP nude mogućnosti za povećanje trgovine koja bi mogla efikasnije da se iskoristi od strane poslovne zajednice Kosova. Neki kosovski izvoznici su već iskoristili takve mogućnosti. Jedan od primera je proizvođač vina, Stone Castle, koji izvozi na tržište SAD, uglavnom u oblasti grada Njujorka. Program GSP takođe pruža podsticaj za investitore da proizvode na Kosovu i izvoze odabrane proizvode bez carine na tržište SAD.

Slika 11. Trgovinska razmena sa SAD 2005-2013 ('000 u Evrima)

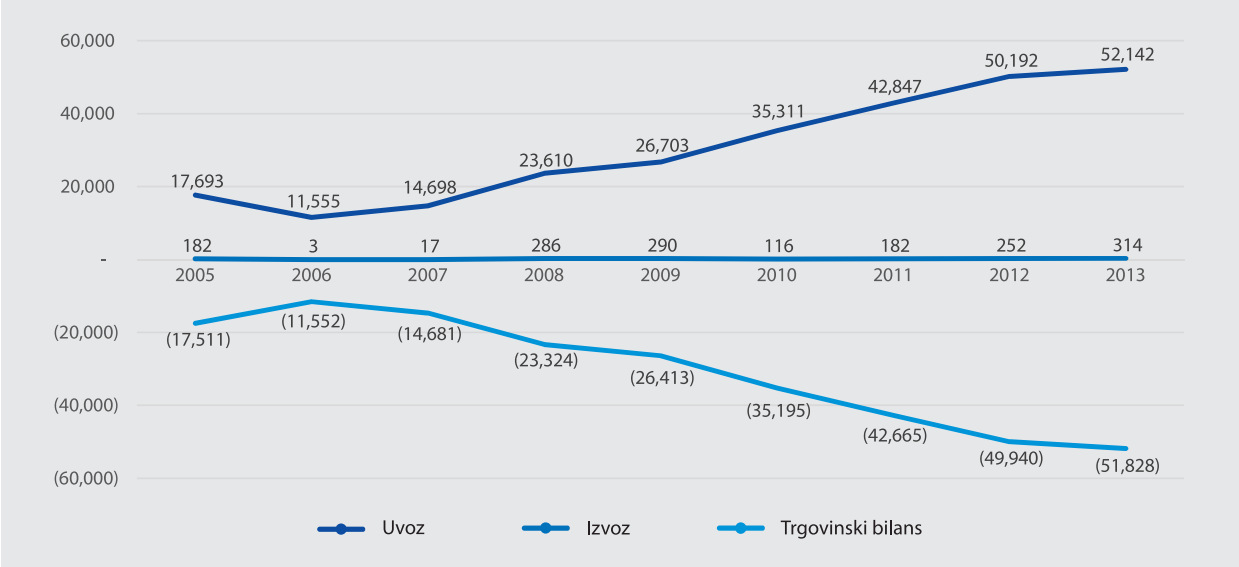

Izvor: Agencija Kosova za statistiku, 2014

SAD investitori na Kosovu su već prisutni i uključeni u projekte u izgradnji, energetiku, i razvoju sektora nekretnina. Među najuglednije SAD kompanije na Kosovu su Behtel (uključena u izgradnji Ibrahima Rugove autoputa), Coca-Cola, FedEx, UPS, DHL, Deloitte, Buz Alen Hamilton, Microsoft, itd.

4.4.3. Pregled tržišta

Prerada hrane

Tržište hrane i pića u SAD vredi oko €1.000 milijardi i rast po prosečnoj godišnjoj realnom proseku od oko 0.5% vrednosti u poslednjih 5 godina. Industrija hrane i pića je i velika i izuzetno složena, koja se sastoji od višeslojnog lanca snabdevanja. Predmet je ekstremne konkurencije i teškog regulatornog tereta. Ovo tržište je veoma koncentrisano, sa 10 top kompanija koje snabdevaju oko 30% ukupnog tržišta.

Sveži proizvodi predstavljaju najbrži rastući sektor u poslednjih 5 godina, sa povećanjem od oko €7.000 miliona godišnje, ili realnim godišnjim prosekom od 0.26%, tokom perioda od pet godina. Zamrznuti proizvodi su postigli veću prosečnu godišnju stopu rasta od oko 2%. Uvoz top hrane i pića u SAD uključuje pića, sa 17% učešća, ribu (12%), voće (10 %), kafu, čaj i začine (8%) i povrće (7%). U 2012

god., Kanada je bila najveći uvozni izvor za SAD, sa 18% učešća, zatim EU (17%), Meksiko (15 %), Kina (5%), Brazil (4 %) i Tajland (4 %). SAD tržište organske hrane je doživelo veliki rast u poslednjih nekoliko godina, sa ukupnim prihodom od € 23 milijardi u 2011 god. Ovo tržište je predviđeno da nastavi sa snažnim rastom. Interesovanje potrošača se nastavlja sve više, mnogi SAD proizvođači, distributeri i maloprodajni trgovci se specijalizuju za rast, obradu, i marketing sve šireg spektra organskih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda.

Poljoprivreda

Poljoprivreda u SAD je velika, konkurentna i sektor koji brzo raste. SAD je jedna od najvećih poljoprivrednih izvoznika u svetu - poljoprivredni izvoz je bio veći od uvoza poljoprivrednih proizvoda od 1960 god., stvarajući suficit u poljoprivrednoj trgovini zemlje. SAD farmeri i poljoprivredne firme se umnogome oslanjaju na izvoznim tržištima za održavanje cena i prihoda.

Međutim, SAD uvoz je takođe u porastu, kako se potražnja za diversifikaciju hrane proširuje. SAD potrošači imaju koristi od uvoza, jer uvoz proširuje spektar hrane, stabilizuje zalihe svežeg voća i povrća tokom cele godine, i ublažava rast cena hrane.

SAD tržište predstavlja dobre prilike za izvoznike poljoprivrednih proizvoda. Ekonomija zemlje se očekuje da se nešto brže proširi u fiskalnoj 2015 god. u odnosu na 2014 god. i kako se potrošnja donekle proširuje, očekuje se rast uvoza. SAD poljoprivredni uvoz se prognozira na rekordnih €90 milijardi u 2015 god., €6 milijardi više nego u 2014 god.

Povećanje uvoza se očekuje za većinu proizvoda, sa najvećim dobicima u hortikulturnim proizvodima, šećera i tropskim proizvodima, i stočarskim proizvodima. SAD poljoprivredni trgovinski suficit je očekivano da će pasti za €12 milijardi u fiskalnoj 2015. godini do€ 21 milijardi. Ovo bi bio najmanji višak od 2009 god.

Prerada drveta

SAD je jedna od najvažnijih izvoznih destinacija proizvoda od drveta u svetu, što čini značajan deo izvoza mnogih zemalja. Uvoz proizvoda od drveta značajno raste u poslednjoj deceniji. Rastuće angažovanje spoljnih dobavljača polu-gotovih proizvoda i elemenata u industriji nameštaja SAD je ključni pokretač ove trgovine. Globalizacija je prisilila industriju da se suoči sa realnošću nestašice kvalifikovanih radnika i visokih troškova proizvodnje. Veliki broj američkih proizvođača nameštaja se transformisao u fabrike prikupljanja, završne linije, distributere prodavce nameštaja i komponenti iz Kine i drugih zemalja.

SAD tržište bi moglo predstavljati mogućnost za sektor prerade drveta na Kosovu, uprkos troškovima prevoza koji su mnogo veći u odnosu na EU. Visok kvalitet prerade drveta u kombinaciji sa konkurentnim cenama može da pruži kosovskim kompanijama dobar pristup na tržištu SAD.

Još jedna prilika koja nastaje na tržištu SAD je povećana potražnja za materijalom kompanija za preradu drveta u zelenoj gradnji. SAD je globalni lider u zelenim tehnologijama i čistoj ekonomiji, sa značajnim mogućnostima rasta u bliskoj budućnosti. S obzirom da je Kosovo u početnoj fazi razvoja sektora prerade drveta, bilo bi vredno istražiti održivost ovog konkretnog tržišta.

Građevinski materijal

Građevinski sektor SAD je uspeo da izdrži sistemske šokove i izgradi pozitivan zamah tokom kraja 2012 god. preko 2013 god. i 2014 god. Oživljavanje SAD tržišta nekretnina pomaže pokretanje građevinske

aktivnosti i zaposlenost u pozitivnoj teritoriji, dok skromnije poboljšanje u drugim oblastima, kao što je poslovno tržište, pomaže da se uspostavi buduća platforma za rast. Sama građevinska industrija konačno stvara radna mesta, a vrednost ne-stambene izgradnje je, sa izuzetkom nekoliko sektora, u rastu.

Ovaj sektor je svakako u režimu oporavka i jako poboljšan od pred-2012 god. nivoa aktivnosti. Postoje dobre prilike za izvoznike na SAD tržište, s obzirom da je građevinska industrija, kako stvari stoje, u stalnom rastu kroz naredne godine. Obrt stambenog tržište zajedno sa poboljšanjem osnova na tržištu rada će snažno uticati na rast u građevinskoj industriji, dok potražnja za nove zgrade u drugim sektorima, takođe, dobija zamah. Dok geografska razdaljina i troškovi transporta predstavljaju izazov za kosovski izvoz u ovom sektoru, možda postoje tržišni prostori od kojih bi mogli imati koristi od trgovinskih povlastica i veza Kosova kroz dijasporu.

4.4.4. Generalne procedure uvoza

Režim uvoza

Za bilo koji subjekat, izvoz proizvoda u SAD, sledeći zahtevi se moraju ispuniti da bi se brzo dobio prolazak kroz Carinu:

- Pojedinac može da obavi njeno/njeno sopstveno carinjenje robe uvezene za ličnu upotrebu ili posao. Sva roba koja dolazi u SAD proći će carinu i podleže carinskim dažbinama, osim ako je izričito izuzeta zakonom. Carinjenje uključuje niz koraka: ulaz, inspekciju, ocenjivanje, klasifikaciju i likvidaciju.
- Carinska služba SAD ne zahteva da izvoznik da ima licencu ili dozvolu. Ostale agencije mogu zahtevati dozvolu, licencu ili drugi sertifikat, u zavisnosti od toga šta se izvozi. Licence ili dozvole mogu biti potrebne za uvoz određene restriktivne robe, uključujući alkoholna pića, životinje i proizvode životinjskog porekla, pojedine lekove, vatreno oružje i municiju, povrće, voće i orahe, meso i mesne prerađevine, mleko, mlečni proizvoda i proizvodi od sira, biljke i biljni proizvodi, naftni derivati, itd.
- Carinske prijave zahtevaju broj uvoznika koji je ili IRS poslovni matični broj uvoznika, ili ako poslovanje nije registrovano sa IRS, broj socijalnog osiguranja te osobe.
- Uvoznik mora da deklariše vrednost robe koja podleže carinskim dažbinama. Konačno ocenjivanje je fiksirano od strane Carine. Nekoliko metoda ocenjivanja se koriste da bi se došlo do vrednosti. Vrednost transakcije služi kao primarna osnova ocenjivanja. Vrednost transakcije je cena koja je stvarno plaćena ili plativa od strane kupca prodavcu za robu koja se uvozi. Ostali faktori se takođe mogu dodati na vrednost robe koja podleže carinskim dažbinama, kao što su troškovi pakovanja, prodajne komisije, specijalna prava ili naknade licenciranja, itd. Kada se vrednost transakcije ne može utvrditi, onda vrednost uvezene robe koja se procenjuje je transakciona vrednost identične robe. Ako se roba identična sa uvezenom robe ne može naći, onda je vrednost robe vrednost transakcije slične robe .
- Uvoznik mora da utvrdi klasifikacioni broj robe koje se uvozi. Harmonizovani tarifni raspored SAD, izdat od strane Međunarodne trgovinske komisije, određuje klasifikaciju robe po vrsti proizvoda; npr., životinjski i biljni proizvodi, tekstilna vlakna i tekstilni proizvodi. Uvoznik mora da plati procenjene dažbine i naknade obrade ako je to moguće. Carina donosi konačnu odluku o ispravnoj stopi carinskih dažbina. Carinska stopa artikla je vezana za njegov klasifikacioni broj. Carinske dažbine se generalno procenjuju ad volarem stopama čiji se procenat primenjuje na vrednost uvezene robe koja podleže carinskim dažbinama. Neki artikli, međutim, podležu carinskim dažbinama po određenoj stopi (toliko po komadu, litru, kilogramu, itd.); drugi stopom carine (odnosno, kombinacija ad valorem i specifičnih stopa).

- Ako je ulazni formular potreban, uvoznik mora da položi jamstvo.
- Odgovornost uvoznika je da obezbedi da roba koja se uvozi ispunjava uslove prihvatljivosti, kao što je ispravno označavanje, bezbednosni standardi itd., i da su odgovarajuće dozvole, ako su potrebne, dobijene unapred.

Carinski dokumenti

Da bi se podnela prijava za unos potrošnje (za uvezenu robu koja direktno ide u trgovini SAD bez vremenskih restrikcija i restrikcija korišćenja), sledeći dokumenti su generalno potrebni:

- Tovarni list, tovarni list za vazdušni transport, ili sertifikat prevoznika (imenovanjem primaoca za potrebe carine), kao dokaz prava primaoca da podnese prijavu;
- Komercijalna faktura dobijena od prodavca, koja pokazuje vrednost i opis robe;
- Prikaz unosa (carinski obrazac 7533) ili unos/neposredna isporuka (carinski obrazac 3461);
- Lista pakovanja, ukoliko je to potrebno, i druga dokumenta potrebna za utvrđivanje da li roba može biti primljena.

Kada se podnosi prijava za unos potrošnje, uvoznik označava tarifu klasifikacije i plaća bilo koju procenjenu dažbinu ili naknadu. Jemstvo sa različitim uslovima, uključujući i odredbu o plaćanju većih dažbina koja mogu biti utvrđena kao dugovanje kasnije, takođe može biti potrebno.

Određivanje prihvatljivosti i carinsko ispitivanje robe

U jednostavnim slučajevima koji uključuju male pošiljke ili određene klase robe, kao što su rasute pošiljke, ispitivanje može da se obavi na pristaništima, kontejnerskim stanicama, teretnim terminalima, ili prostorijama uvoznika. Roba se zatim oslobađa uvozniku. U drugim pošiljkama, uzorak pakovanja robe može biti zadržan od carine u svrhu ocenjivanja ili klasifikacije, a ostatak pošiljke se pustiti. Ovi uzroci paketa će takođe biti oslobođeni uvozniku posle ispitivanja. Ispitivanje robe je potrebno da bi se utvrdilo:

- Vrednosti za carinske svrhe i status carinskih dažbina.
- Da li je roba pravilno označena sa zemljom njenog porekla. Može se primeniti specijalno označavanje. Generalno uvezena roba mora biti čitko označena na vidljivim mestima i sa engleskim imenom zemlje porekla. Određeni specifični artikli su izuzeti od ovog zahteva.
- Da li je roba pravilno fakturisana.
- Da li pošiljka sadrži zabranjene predmete.
- Da li su zahtevi drugih agencija ispunjeni.
- Da li je iznos robe prikazane u fakturi tačan, i da nema manjka ili viška.

Ako je potrebno, roba može biti analizirana od strane carinske laboratorije da bi se utvrdila pravilna klasifikacija i procena, utvrdilo da roba zadovoljava uslove bezbednosti, ili kako bi se osiguralo da roba nije falsifikovana ili na drugi način u suprotnosti sa SAD zakonima. Ako carina utvrdi da se roba razlikuje u odnosu na uneti opis u količini ili vrednosti, da klasifikacija robe nije tačna, ili da je stopa carine drugačija od one koju je naveo uvoznik, povećanje carinskih dažbina može se proceniti. Ako Carina utvrdi da je uvoznik namerno propustio da pravilno klasifikuje robu i vrednost robe, ovo drugo može podleći novčanoj kazni, ili drugim kaznama. Kada su sve informacije dobijene, uključujući izveštaj specijaliste carinskog uvoza prema carinskoj vrednosti robe, i laboratorijskom izveštaj, ako je to potrebno, konačna odluka o dažbinama se donosi i unos se likvidira. U ovom trenutku, bilo koja pretplata carine se vraća ili ako je manje plaćeno onda se naplaćuje.

4.4.5. Tehnički I ekološki zahtevi uvoznog režima

Tehnički propisi, standardi i ocenjivanje usaglašenosti

Za pojedine kategorije roba i usluga navedeni su zahtevi koji se odnose na njihov uvoz i prodaju u SAD. Ovi zahtevi su sadržani u državnim zakonima i/ili propisima u saveznoj državi, i/ili lokalnom nivou.

Na saveznom nivou, postoji zahtev regulatorne politike u okviru Kancelarije za menadžment i budžet (KMB) da razmotri upotrebu standarda i da ih koristi, gde će postići regulatorne ciljeve[47]. Standardizacija pomaže da uvezena roba ispunjava uslove SAD i olakšati izvoze na tržište SAD.

Ocenjivanje usaglašenosti

Ocenjivanje usaglašenosti pomaže da osigura da proizvodi i usluge imaju potrebne karakteristike, i da su ove karakteristike usaglašeni od proizvoda do proizvoda i od službe do službe. Ocenjivanje usaglašenosti obuhvata uzimanje uzoraka, testiranje, inspekciju, sertifikaciju, kvalitet i procenu sistema životne sredine i registraciju. To takođe uključuje akreditaciju nadležnosti tih aktivnosti od strane trećeg lica i priznavanje (obično od strane vladine agencije) sposobnosti za akreditaciju programa.

Ministarstvo trgovine[48] je odgovorno za obezbeđivanje priznavanja i upotrebu međunarodno priznatih standarda. Takođe radi sa drugim vladinim agencijama SAD i druge vlade da reši probleme pristupu tržišta koji se odnose na međunarodne standarde[49].

Obeležavanje i označavanje zahteva

Kao i zahtevanje dozvola za pojedine vrste uvoza, nekoliko američkih agencija ima posebna pravila obeležavanja i označavanja. Ako pošiljke robe nisu u skladu sa njima, izvoz ne može biti dozvoljen da pređe granicu. Konkretne informacije o specifičnim proizvodima i obeležavanje i etiketiranje koje su im potrebne mogu se dobiti od odgovarajuće agencije. Svaka stavka uvoza u SAD mora da bude neizbrisivo označena svojom zemljom porekla[50].

Detalji koji se tiču vrsta, veličina, lokacija, nalaze se u FDA propisima i mogu se prikazati na sledeći način. Uz nekoliko izuzetaka, ako oznaka hrane nosi reprezentaciju na stranom jeziku, deklaracija mora nositi sve potrebne izjave na stranom jeziku, kao i na engleskom jeziku. Ako je hrana upakovana, sledeće informacije se moraju pojaviti na etiketi na engleskom jeziku:

- Ime adrese grada, pokrajina, broj (proizvođač, distributer ili paker).
- Precizna izjava neto količine hrane u paketu. Suva težina umesto neto težine je potrebna za neke proizvode upakovane u tečnosti koja se ne konzumira kao hrana.
- Zajednički naziv hrane mora se pojaviti na glavnom displeju, masnim slovima i na linijama generalno paralelno sa bazom paketa.
- Sastojci u hrani moraju biti navedeni prema zajedničkim ili uobičajenim imenima u opadajućem redosledu prema njihovoj dominaciji ili težini.
- Informacije o nutritivnim vrednostima moraju biti data na etiketi za gotovo svu zapakovanu hranu namenjenu prodaji za potrošače.

[48] www.commerce.gov

[49] Informacije o razvoju američkog standarda i američkih regulatornih inicijativa mogu se dobiti od sledećih organizacija: Američki Nacionalni institut za standarde (ANSI) je privatna, neprofitna organizacija koja upravlja i koordinira dobrovoljne standardizacije US i sistem ocenjivanja usaglašenosti. (www.ansi.org) Nacionalni institut za standarde i tehnologiju (NIST) je ne-regulatorna federalna agencija u okviru američkog ministarstva tehnologije Uprave trgovine US. NIST razvija i promoviše merenje, standarde i tehnologiju za povećanje produktivnosti US i olakšati trgovinu.

[50] Detaljne informacije o označavanju mogu se naći na Birou za carinske i pogranične trgovinskim publikacijama na stranici, www.cbp.gov/kp/cgov/nevsroom/publications/trade (dokument pod nazivom "Obilježavanje zemlje porekla"). FTC, na www.ftc.go , pruža informacije o označavanju, uključujući zahteve Akta o Sajamskom pakovanju i obeležavanu u US.

Propisi o zaštiti životne sredine

Mnoštvo zakona i propisa upravljaju zahtevima materijala uvoza i izvoza koji mogu ugroziti zdravlje ljudi i životnu sredinu. Agencija za zaštitu životne sredine (EPA) radi sa državama, drugim saveznim organima i stranim vladama da obezbedi poštovanje zakona koji regulišu uvoz i izvoz mnogih od ovih materijala.

4.4.6. Zahtevi Sektora

Prerada hrane i Poljoprivreda

Američko ministarstvo poljoprivrede (USDA) Služba inspekcije zdravlja životinja i biljaka (Aphis), reguliše ulazak određenih poljoprivrednih proizvoda u SAD. Američko odeljenje za Domovinsku carinsku bezbednost i zaštitu granice (CBP) sprovodi Aphis propise na graničnim prelazima. CBP specijalisti poljoprivrede kontrolišu isporuke proizvoda u uvozu i obezbeđuju da potrebne dozvole, sanitarni sertifikati (životinjskih proizvoda), i fitosanitarni sertifikati (za biljne proizvode) prate svaku pošiljku. Aphis reguliše biljke i životinje, kao i sve proizvode dobijene iz biljaka i životinja. Na primer, seme za setvu semena koja se koriste u dekorativne zanatske predmete su obe propisane stvari.

Za ulazak u SAD legalno, čak i za komercijalno obrađene i upakovane proizvode mogu se zahtevati dozvole ili dokumentacija iz zemlje izvoza, koje potvrđuju da proizvodi zadovoljavaju životinjske, biljne i zdravstvene standarde SAD.

Uvoznici takođe treba da budu svesni da u određenim periodima neki proizvodi iz pojedinih zemalja ili regiona ne mogu da se uvezu uopšte zbog prisustva štetočina i bolesti koje se ne javljaju u SAD . Baza podataka omogućava korisnicima da traže voće i povrće po artiklima ili zemljama, pružajući brz i jednostavan način za korisnike da utvrdi osnovne zahteve za svoje specifične proizvode.

APHIS reguliše uvoz bilja i biljnih proizvoda, uključujući postrojenja za sadnju (tj. sadnog materijala i male parcele semena); poljoprivredni proizvodi (npr. drvo, pamuk i rezano cveće); ručni radovi od delova biljaka (tj. korpi); zaštićene biljke i biljni proizvodi (tj. orhideja); i rizične i ugrožene vrste bilja. Da bi uvezli strano voće i povrće, biljke, semena i biljne proizvode, uvoznik mora podneti zahtev za poljoprivrednu dozvolu uvoza iz APHIS-a i dobije biljni pasoš od zemlje izvoznice. Fitosanitarni sertifikati proveravaju, da li su zvaničnici za karantin iz zemlje izvoznice ispitali biljke u vezi štetočina i bolesti, pre izvoza.

APHIS takođe reguliše uvoz mesa, životinjskih proizvoda i sporednih proizvoda, i živih životinja u cilju obezbeđivanja da egzotične bolesti životinja nisu unesene u SAD. Veterinarska dozvola se može tražiti za uvoz određene vrste mesa i mesnih prerađevina (npr. pite od mesa i gotovih jela), živine, mleka, jaja i mlečnih proizvoda (osim maslaca i sira), iz zemalja sa stočnim bolestima stranim u SAD. Za uvoz prehrambenih proizvoda koji sadrže čak i male količine mesa, živine, jaja ili proizvodi od prerađenih sastojaka, može takođe biti neophodna dozvola.

Dva regulatorna tela nadgledaju bezbednost hrane i pića u SAD. Osamdeset odsto zaliha hrane regulisano je preko Administracije za hranu i lekove (FDA) koja nadgleda rok i etiketiranje hrane. Odeljenje za poljoprivredu SAD (USDA) je odgovorno za drugih dvadeset odsto i nadgleda meso (govedinu, jagnjetinu i prasetinu), živinu, jaja, i njihove proizvode.

FDA zahteva etiketiranje hrane za većinu pripremljene hrane, kao što su hleb, žitarice, konzervirana i smrznuta hrana, grickalice, deserti, pića i sl. Etiketiranje za nutritivne vrednosti za sirove proizvode

(voće i povrće) i ribu, je dobrovoljno. Zakon propisuje da informacije sa oznakom moraju biti vidno prikazane na način da običan potrošač može da ih pročita i razume u običnim uslovima kupovine i korišćenja.

FDA propisi za etiketiranje hrane uključuju zahteve u vezi obavezne deklaracije o informacijama sadržanih na etiketama hrane, kao što su izjava o identitetu, neto količini, sastojcima, tablicu kalorija, rizika od alergena, i nalepnicu potraživanja hrane. Deklaracije o nutritivnim vrednostima moraju odgovarati vrlo specifičnim zahtevima vezanim za formatiranje, imena nutrijenata i iznosima i procenat vrednosti dnevnih kalkulacija. Strani proizvođači hrane i strani proizvođači pića koji su predmet FDU registracije hrane moraju imenovati američkog agenta za FDA svrhe. FDA agent SAD deluje kao FDA primarna tačka kontakta za stranu hranu ili proizvođača pića.

Služba inspekcije bezbednosti hrane USDA (FSIS) reguliše uvoz mesa, živine i jaja za ljudsku ishranu. Kada se izvoze u SAD, ovi proizvodi zahtevaju sertifikat o zdravstvenom stanju koji zadovoljava obe APHIS zahteve za zdravlje životinja i FSIS uslove za javno stanje.

Prerada drveta

Služba inspekcije za zdravlje životinja i biljaka Američkog ministarstva poljoprivrede (APHIS) reguliše uvoz drveta i proizvoda od drveta. APHIS zahteva da drvo i proizvodi od drveta prođu kroz određene fitosanitarne procedure pre uvoza kako bi se eliminisala opasnost od uvođenja stranih štetočina i bolesti u SAD. Postoje dve opcije tretmana za drvo i proizvode od drveta. Termička obrada uključuje upotrebu peći za sušenje, ili suve toplote, kao što je sušara sa mikrotalasnom energijom. Hemijski tretman podrazumeva upotrebu površinskih pesticida, konzervansa ili premazom metil bromida. Dozvola za drvo i drvne proizvode za uvoz mora da prati svaku pošiljku drveta. Dozvola će navesti potrebnu terapiju.

Izvoznici i uvoznici se suočavaju sa dodatnim zahtevima, ako je drvo navedeno pod Konvencijom o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore (CITES). Vrste drveta navedena pod CITES propisima zahtevaju neke ili sve od sledećih dokumenata pre ulaska u SAD:

- Opštu dozvolu (važeću za dve godine) izdate od USDA;
- Sertifikat izdat od predstavnika CITES organizacije u zemlji izvoznici u kojem je navedeno da proizvod neće biti štetan za opstanak te vrste i da uzorak nije bio dobijen u suprotnosti sa zakonima te zemlje za zaštitu flore i faune;
- Sertifikat izdat od strane predstavnika CITES organizacije u SAD;
- Dolazak na ovlašćeni ulaz SAD da prihvati pošiljke navedenih CITES vrsta.

5. PROFILI SEKTORA

5.1. Poljoprivreda i prerada hrane

Sa više od 50% stanovništva koje živi u ruralnim područjima, prehrambena poljoprivreda igra važnu ulogu u privredi Kosova[52]. Udeo poljoprivrede u BDP-u je oko 15%, a njegov doprinos u zapošljavanju je veći nego u bilo koji drugi sektor. Iako je poljoprivredna proizvodnja i izvoz u stalnom porastu u poslednjoj deceniji, trgovinski bilans poljoprivrede se pogoršao zbog veće stope rasta uvoza. Slika ispod pokazuje nivo uvoza, izvoza i trgovinskog bilansa za poljoprivredu i prehrambene proizvode od 2011. do 2013. godine.

Slika 12. Uvoz & Izvoz Poljoprivrednih Proizvoda na Kosovu, 2010 – 2013 (u €)

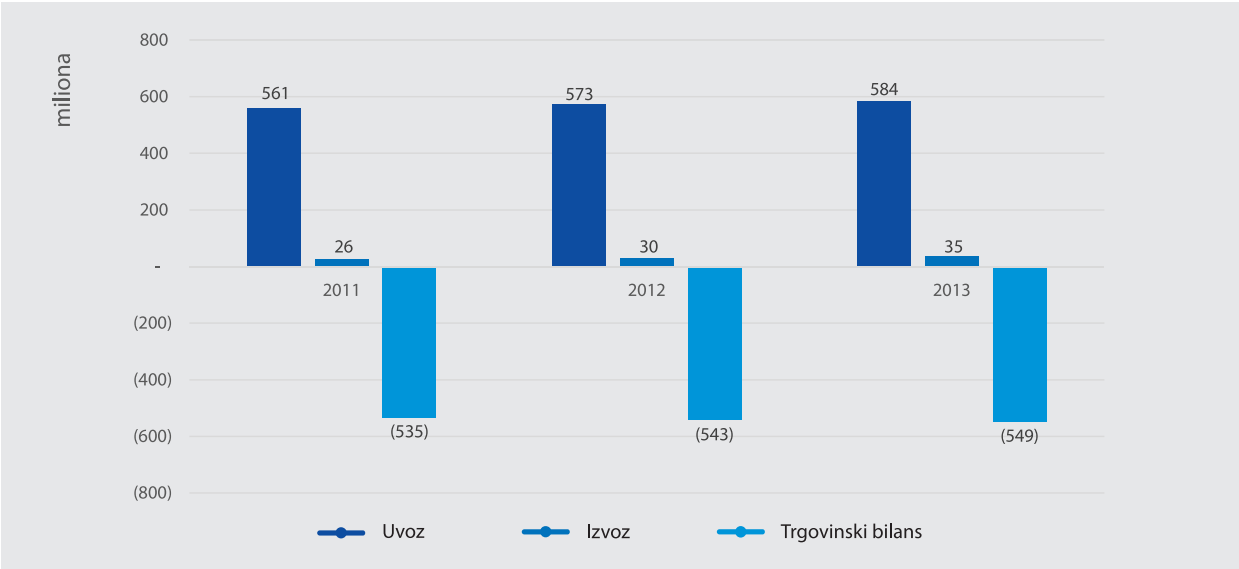

Izvor: Agencija za Statistiku Kosova, 2014

U 2013.godini izvoz poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda je iznosio oko €35 miliona, što čini manje od 4% od uvoza. Dok su ukupni izvozi Kosova porasli oko €100 miliona između 2007. i 2013. godine, poljoprivredni izvoz u ovom periodu je povećan za samo €2 miliona. Ove brojke pokazuju konkurentne slabosti kosovskih poljoprivrednih proizvoda i agro-prerade i njihove nemogućnosti da se takmiče na stranim tržištima.

Tabela ispod prikazuje izvoz poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda po kategoriji proizvoda za period 2011 - 2013. Kroz ovu tabele, lako je primetiti da kategorija proizvoda koje je Kosovo izvezlo obuhvata najviše su pića, povrće, voće i orahe.

[52] Ovaj deo se oslanja na brojnim strateškim dokumentima o poljoprivredi i prehrambenoj industriji Kosova: " Plan za poljoprivredu i ruralni razvoj 2010-2013 " i " Zeleni Izveštaj 2013 " od strane Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja Kosova, " Strategija Kosova za Poljoprivredne mogućnosti" USAID Kosovo.

Tabela 1. Vrednosti poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda 2011-2013, (u €)

Grupa proizvoda	2011	2012	2013
Stoka	104,109	65,201	-
Meso i prerađevine	14,428	4,594	23,230
Riba, mekušac i ostali kičmenjaci	57,919	120,180	-
Mlečni proizvodi, jaja, med	289,378	137,919	135,687
Proizvodi životinjskog porekla	-	-	-
Drveće, biljke, cveće	8,460	11,853	93,730
Povrće i korenasto povrće i zemljani plodovi	2,642,205	2,873,952	2,641,513
Voće i koštunjavi plodovi	1,676,847	1,500,337	2,142,454
Kafa, čaj, začini	573,009	717,204	1,371,330
Žitarice	120,143	78,808	32,341
Mešavina industrijskih proizvoda, skrob	7,256,078	8,315,908	8,447,686
Jestivo ulje, različite žitarice, semenke, voće, lekovite biljke, pleve, stočna hrana	488,993	607,340	690,895
Žičani materijali, smola i ostali ekstrakti	381	-	7,800
Sadni materijal za voće i proizvodi od voća	381	-	-
Mast i ulja	-	47,788	45,936
Pripremljeno meso, riba, mekušci i drugi vodeni kičmenjaci	45,140	6,255	102,046
Šećer i konditorski proizvodi	140,660	137,276	170,528
Kakao i pripremljeni kakao	294,864	1,391,888	1,803,095
Žitarice, brašno, skrob za pripremu	704,969	690,420	1,021,262
Kuvano povrće, voće i orasi	2,853,816	2,439,489	1,598,762
Različita hrana za pripremu	139,373	164,436	167,489
Pića, hladna pića, alkoholna pića (alkohol), sirće	8,105,752	10,040,081	13,352,191
Stočna hrana, hrana za životinje	697,786	898,655	1,089,705
Duvan i supstitucije	-	69,115	87,971
Ukupno	**26,214,691**	**30,318,697**	**35,025,651**

Izvor: Agencija za Statistiku Kosova, 2014

Kao što je prikazano na slici 13 ispod, poljoprivredni izvozi su uspešniji u regionu (CEFTA) i slabiji u mnogo širem tržištu EU (poljoprivredna pokrivenost je posebno niska za trgovinu sa EU i pogoršava se u poslednjih nekoliko godina), što sugeriše da kosovski proizvođači u poljoprivrednom sektoru ne koriste prednosti povoljnih uslova za pristup tržištu koje EU nudi. Kosovski odnos izvoz - uvoz je veći sa CEFTA nego sa EU (očigledno s obzirom na to da je tržište EU konkurentnije, nego tržište CEFTA). Većina kosovskih poljoprivrednih izvoza ide u zemlje CEFTA (oko 80 %), u vreme kada je samo oko 40 % poljoprivrednog uvoza potiče iz zemalja CEFTA. U poljoprivredi, Kosovo ima pozitivan trgovinski bilans samo sa Albanijom. Trgovinski bilans je naročito negativan sa Srbijom i FYRoM, što je odraz značajnih poljoprivrednih uvoza iz ove dve zemlje .

Slika 13. Geografska struktura izvoza poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda na Kosovu, (avg. 2011 – 2013)

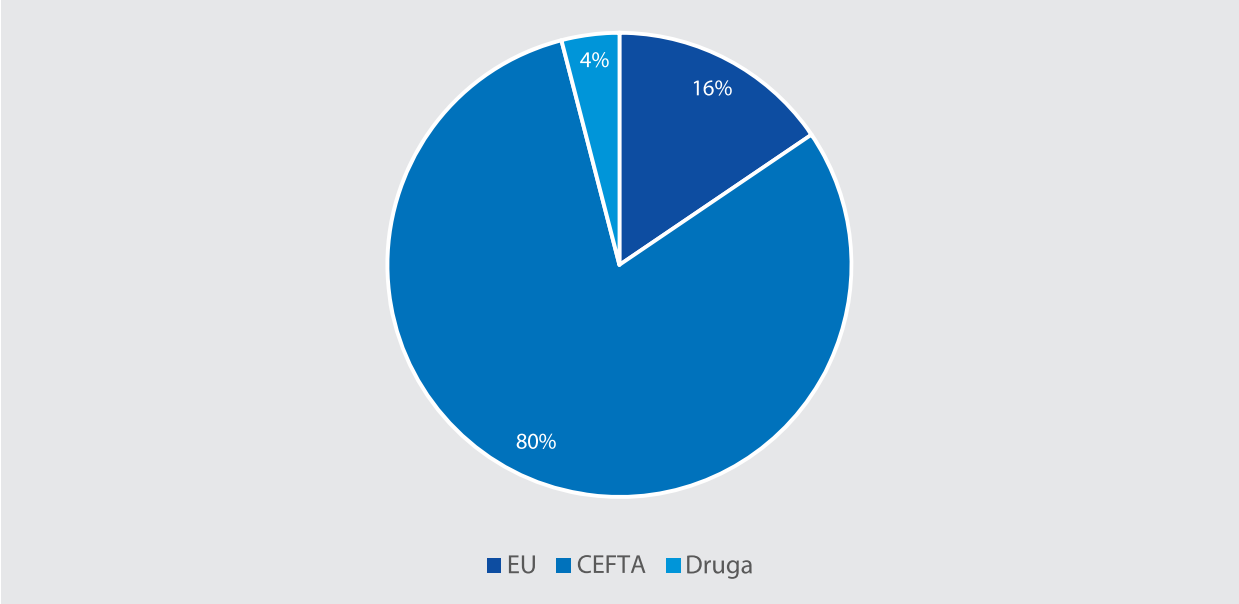

Izvor: Agencija za Statistiku Kosova, 2014

Kako je prikazano na slici 14, udeo izvoza "Poljoprivreda i hrana" u ukupnom izvozu u periodu 2011-2013 bio je oko 10 %. Ovaj udeo je bio na sporom putu rasta u poslednjih nekoliko godina, pokazujući neka poboljšanja u sektorima poljoprivrede i sektoru prerade hrane, u odnosu na druge oblasti privrede.

Slika 14. Udeo poljoprivrednog i prehrambenog sektora u ukupnom izvozu 2011 - 2013 (u €)

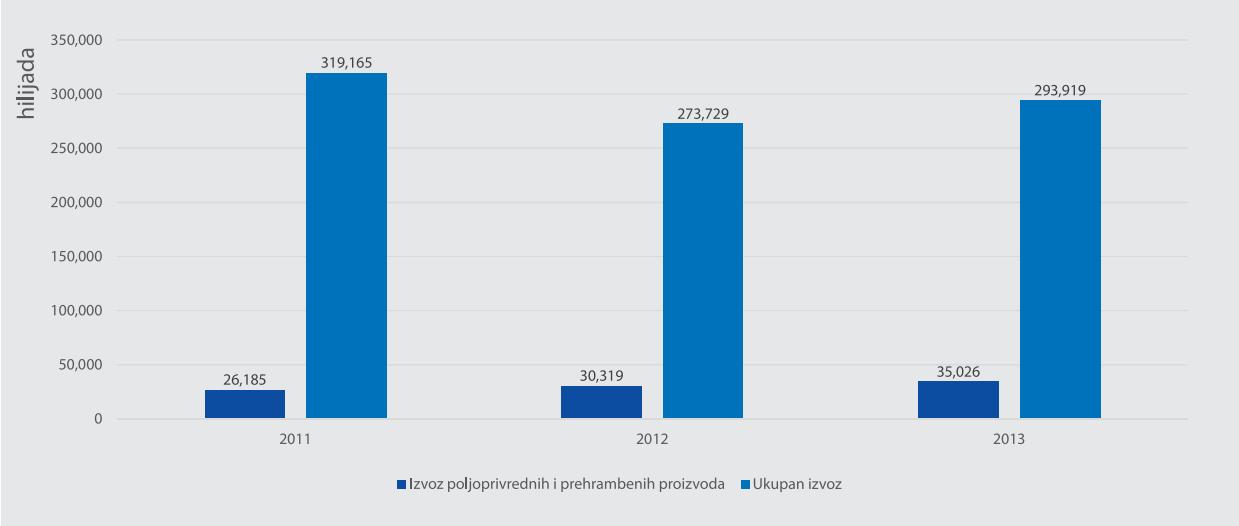

Izvor: Agencija za Statistiku Kosova, 2014

Analiza pokazuje da Kosovo nije koristilo prednosti pristupa tržištu, koje ima zahvaljujući mehanizmima slobodne trgovine kojima je pristupila. Ostatak ovog odeljka će izbliza prikazati neke od pod sektora poljoprivrede kroz procenu potencijala za izvoz u nekim poljoprivrednim i agro – preradnim proizvodima.

Prema podacima Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR), pšenica i kukuruz su glavni usevi na Kosovu u smislu obrađenih površina i proizvodnji. U grupi stočne hrane sena (livada) i lucerke imaju najveće oblasti i proizvodnju. Najvažnije povrće su pasulj (posebno kao mešoviti usev sa kukuruzom), krompir, paprika, luk i lubenice. U kategoriji voća, jabuke i šljive čine najveću obrađenu površinu.

Pšenica je glavni usev i zauzima 20-25 % zemljišta i ispunjava oko 2/3 zahteva Kosova. Većina farmi proizvodi za potrebe vlastite porodice. Ono što otežava konkurentnost pšenice je prosečna cena proizvodnje koja je na komercijalnim farmama relativno visoka na 10 do 12 centi/kg. Glavna stočna hrana su seno, zauzima oko 77.000 hektara, zatim lucerka (alfalfa) zauzima dodatni 15.000 ha. Goveda i svinja su uglavnom hranjena u staji, tako da troškovi proizvodnje hrane imaju veliki uticaj na ukupne troškove proizvodnje junećeg mesa, mleka i svinjskog mesa. Za krmače, njihova niska vrednost i glomaznost znači malo je konkurencije iz uvoza. Poboljšanje produktivnosti hrane može imati značajan uticaj na konkurentnost stoke. Nove tehnologije, kao što su silaže, aktivno se promovišu i ubrzavaju. Ako troškovi hrane mogu da se smanje onda to doprinosi unapređenju konkurentnosti stočarske proizvodnje, što će imati pozitivne efekte na stoku i izvoz mlečnih proizvoda.

Voće i povrće ima veliki potencijal na Kosovu, na osnovu relativno dobrog sistema za navodnjavanje i pristupa vodi. Mala veličina parcela nije ozbiljna smetnja za proizvodnju hortikulture, iako nedostatak kritične mase organizovanih proizvođača posebno za preradu žitarica, bi mogla biti smetnja. Proizvodnja povrća je koncentrisana u region Orahovca i Vitine, dok se proizvodnja voća više isplati. Ono što čini hortikulturu atraktivnom jesu visoki prinosi po hektaru i ogromni rasponi useva koji se mogu uzgajati. Glavni konkurent u regionu je FYRoM, koja snabdeva deo regionalnog tržišta tokom glavne sezone berbe na Kosovu.

Površina pod plastenicima je još uvek mala - prema anketama MPŠRR oko 185 hektara. Veći prinosi i proširena sezona i bolje cene se dobijaju ako se gaje usevi hortikulture u poli-tunele i plastenike. Kosovo takođe može da proizvodi voće, orašaste i meke plodove, i takmiči sa uvozom ako više pažnje posvećuje kvalitetu, skladištenju i izgradnji lokalne mreže snabdevanja. Organizovanje tržišta od strane mnogih malih farmi je veliki izazov. Potencijal za izvoz i povezivanje sa procesorima u susednim zemljama je dobra mogućnost koja se mora pratiti i uz podršku institucija .

U kategoriji stonog grožđa, Kosovo može da se uspešno takmiči i izvozi mnogo veće količine nego što izvozi danas. Ovo je dokazano povećanjem površina sorti stonog zasada. Vinske sorte zavise i od tržišta izvoza da bi se održao sadašnji proizvodni prostor, pošto je domaća tražnja veoma niska, 5 litara po stanovniku godišnje. Iako se proizvodnja vina suočava sa jakom konkurencijom, Kosovo ima dobar potencijal u obradi vina. Skoro polovina vinskog grožđa se konzumira na farmi i pretvori se u "domaće vino" ili rakiju. Vino je jedan od proizvoda sa kojim Kosovo ima trenutno pozitivan trgovinski bilans i ako se održi kvalitet proizvodnje, a količina proširi, Kosovo ima dobre šanse da značajno poveća izvoz.

Ostale poljoprivredne aktivnosti sa potencijalom za supstituciju uvoza i izvoza uključuju, prikupljanje useva iz šuma i grubih pašnjaka (bilje), čajevi, bilje, gljive i ukrasno bilje. Ove aktivnosti odgovaraju zahtevima tržišta i pomažu da služe kao zamena za uvoz. Lekovito bilje se već izvozi, a postoji potencijal za rast tržišta za većinu ovih useva.

U mnogim zemljama danas postoji rastuće tržište za organske/prirodno gajene useve. Tipično, ovi proizvodi se beru u malom obimu, što je pogodna situacija za poljoprivrednike na Kosovu. Globalno tržište za organsku proizvodnju raste i predstavlja dobru priliku za proizvođače na Kosovu.

Zbog svog geografskog sastava, Kosovo takođe nudi veoma dobre uslove za stočarstvo. Iako, još uvek doživljava proces oporavka stoke. Poljoprivreda u ovom sektoru je napravila velike korake u poslednjih nekoliko godina - kako u broju i prinosu. Trenutno, najznačajnija prepreka za kompanije za preradu mesa na Kosovu je ponovno otvaranje izvoznih tržišta. Sa geografskom lokacijom Kosova i blizinom članica koje nisu zemlje EU, kao što su Albanija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Turska, kratkoročni pragmatičan pristup može biti da se u početku fokusira na izvoz mesa u ovim destinacijama, sa mogućnošću proširenja na tržišta EU u narednoj fazi.

Proizvodnja mleka na farmi je konkurentna, ali kvalitet treba poboljšati. Troškovi naplate su previsoke i proizvodnja mora da se koncentriše da smanji troškove naplate . "Sveže mleko" ima potencijal da bude dobar proizvod, sa prednošću nad uvoznim, ali lanac treba da se dodatno ojača kako bi se obezbedilo veće poverenje potrošača . Proizvodnja mlečnih proizvoda može da se takmiči na regionalnom tržištu, ali zahteva poboljšanje kvaliteta na novu farmi i fabrika.

Većina goveđih proizvoda na Kosovu je nus-proizvod proizvodnje mleka. U ovom trenutku se takmiči sa jeftinim uvozom žive stoke iz regiona, ili uvozom smrznutog goveđeg mesa iz SAD i Južne Amerike. Govedina ima tendenciju da bude uzgojena u staji, što prestavlja veći trošak sistema hranjenja, nego korišćenje obimnog travnjaka (ograničenom na Kosovu zbog male veličine farmi). Određena poboljšanja pašnjaka i razvoja stočne hrane mogu poboljšati konkurentnost i otvoriti veće izvozne mogućnosti. Kosovo je relativno konkurentna, pa je u stanju da proizvede kvalitetnu jagnjetinu za međunarodno tržište, ali cene na Kosovu su relativno visoke i treba ih sniziti za jačanje konkurentnosti. Malo jagnjetine je već prodato u Bosni i postoji dobar potencijal da prodire na tržište EU.

Iako se proizvodnja piletine suočava sa konkurencijom vrlo jeftinog uvezenog mesa (tj. iz Brazila i SAD), napredak je postignut u povećanju udela domaće proizvodnje sa uspešne priče kao što su "Konsoni". Tržište za domaću piletinu je uglavnom ograničeno kao rezultat većih troškova lokalne proizvodnje. Ukoliko bi se moglo smanjiti troškovi proizvodnje, možda postoji potencijal za izvoz. Kao prvi korak, bilo bi razumno da kosovski izvoznici za testiranje regionalnih tržišta (koje su manje konkurentna), pre nego što se gleda na širem svetskom tržištu. Proizvodnja jaja je bila uspešna na Kosovu, i sa domaćom proizvodnjom je pokrivala 75 % od unutrašnjih potreba. Kosovo je doživelo stabilnu proizvodnju sa konsolidacijom tokom vremena i izgledi za izvoz su dobri.

Ostale aktivnosti koje bi mogle imati izvozni potencijal su specijalizovana tržišta kao što su proizvodnja meda, puževa, zečeva, itd. Oni često nude visok potencijal prihoda. Med je vrlo vredan i mogao bi imati potencija, iako su cene proizvodnje trenutno visoke u odnosu sa cenama na svetskom tržištu.

Sektor agrobiznisa i prerade hrane je tradicionalno jedan od najjačih sektora u privredi Kosova. Tokom protekle decenije, prerada hrane na Kosovu je bila na putu oporavka. Postoje brojne prehrambene industrije na Kosovu sa dobrim tržišnim potencijalom, koja nude potencijalnim investitorima direktan pristup dobavljačima primarnih proizvoda, značajno nasleđen kapital, tehničke mogućnosti i mogućnosti za perspektivno tržište. Carinski i poreski podsticaji dalje naglašavaju mogućnosti na raspolaganju u ovom poslovnom polju na Kosovu. Takođe, uzimajući u obzir niske cene primarnih proizvoda, ovo polje je veoma profitabilno i ima potencijal da se proširi na strana tržišta.

Mlinovi za brašno i pekare koje prave sveže proizvode su uspešni i prerada voća i povrća je postepeno nastala kao potencijalni sektor. Nikli su proizvođači mleka, u početku samo sa proizvodnjom sveže pasterizovanog mleka. Sada postoje i proizvođači dugoročnog mleka. Pokušaji da se takmiče na tržištu sira su teže išli. Klanice i prerada mesa dobijaju na značaju u malim preduzećima koja kolju životinje u dvorištima bez inspekcije. Ostale industrije su nikle kao odgovor na domaće tražnje i da se takmiče sa uvozom, kao što su proizvodnja sokova i bezalkoholnih pića. Neke od ovih industrija ne zavise od

lokalnih poljoprivrednih proizvoda kao izvor sirovina.

Osim proizvodnje vina (gore pomenutog), Kosovo ima dobre mogućnosti za proizvodnju i izvoz drugih napitaka poput sokova i piva. Već postoje brojne kompanije pića, a koje su aktivne u lokalnim i izvoznim tržištima i koje pokušavaju da prošire svoju proizvodnju kroz "grinfild" investicije, kao i partnerske sporazume sa postojećim investitorima. "Birra Peja" već ima ugovore sa distributerima u Albaniji, Crnoj Gori, Srbiji i FYRoM, gde je cilj da poveća prodaju i postati dobro uspostavljena.

Većina ovih preduzeća se suočava sa intenzivnom konkurencijom jeftinih uvoznih proizvoda. Postoji očigledan potencijal da zameni neke od ovih uvoza i još steknu neki tržišni udeo u regionu i šire kroz izvoz, ali zahteva dovoljno snabdevanje lokalne sirovine konkurentnim cenama. Aranžmani slobodne trgovine daju mogućnost prerađivačima da se snabdevaju sirovinom iz susednih zemalja, kao i za poljoprivrednike da prodaju prerađivačima van Kosova. Standardi EU postaju norma u regionu. Zbog toga je važno da se uvedu podsticaji postepeno i na isplativ način.

5.2. Građevinski Materijali

Sektor građevinskog materijala se sastoji od svih kompanija koje su uključene bilo u proizvodnji bilo u pružanju građevinskog materijala. To uključuje proizvođače cementa, ramova za prozore i vrata, čeličnih pojačivača, montažnih objekata, cigle i crepa, krovnih pokrivača, vodovodni materijal, itd. Nažalost, postoji nedostatak dostupnih informacija o ovom sektoru na Kosovu; veoma mali broj istraživanja/izveštaja, iako zastareli su trenutno dostupni. Međutim, osnovna procena za nekoliko sektora u južnom region Kosova, uključujući građevinske materijale, sprovedena je od strane UNDP 2013 godine. Ova osnovna procena je pokazala da se ovaj sektor trenutno širi u južnom region. Ovo može biti prikazano iz rasta trenda sektora zapošljavanja u južnom regionu.[53]

Uzimajući u obzir potrebu za izgradnjom novih naselja i putne infrastrukture, u poslednjih nekoliko godina građevinska industrija u celini je postala jedna od najvažnijih sektora u privredi Kosova. Trenutno, oko 40 % građevinskog materijala se proizvodi u zemlji i ima ulogu uvozne supstitucije. Međutim, kako je privreda rasla, rastao je i uvoz[54]. Štaviše, podaci iz 2008. pokazuju da građevinski materijali čine 32,3% industrijske proizvodnje. U pogledu zapošljavanja, ovaj sektor u 2008. godini čini više od 22 % od ukupnog broja zaposlenih u Kosovskoj industriji. Takođe u smislu produktivnosti, građevinski materijal je vodeći sektor, zatim metalurgija i obrada metala.[55]

Trgovinska statistika dobijena od Agencije za statistiku Kosova (vidi sliku 13) pokazuje da postoji veliki trgovinski deficit u građevinskom sektoru materijala na Kosovu. Podaci su izdvojeni za period 2011 - 2013 za 14, identifikovanih 4 , 6 i 8 HS kodova (cement, cigle, blokovi i pločice, vrata, prozori, keramički proizvodi, itd.). Tokom poslednje tri godine u proseku je uvezeno €94 miliona različitih građevinskih materijala. S druge strane Kosovo je izvezlo oko €4 miliona u proseku u istom periodu. U okviru sektora građevinskog materijala, uvoz i izvoz cementa i drugih cementnih proizvoda dominirali su u sektoru, što predstavlja oko 47 % od obima uvoza , odnosno 36% izvoza .

[53] UNDP Osnovna Procena južnog regiona, 2014 (st. 40).
[54] Kosovski kvartalni ekonomski izvestaj za 2009. god. dostupan na:
http://siteresources.worldbank.org/INTKOSOVO/1438973-1257960498774/22387507/QEB_2009_1_Exports_and_Imports_2005_2009_Final.pdf
[55] Mustafa M., Zogaj A., i Abdidžiku L. (2010). Izazovi reindustrijalizacije na Kosovu. (2010)

Slika 15. Uvozi & Izvozi Građevinskog Materijala na Kosovu, 2011 – 2013

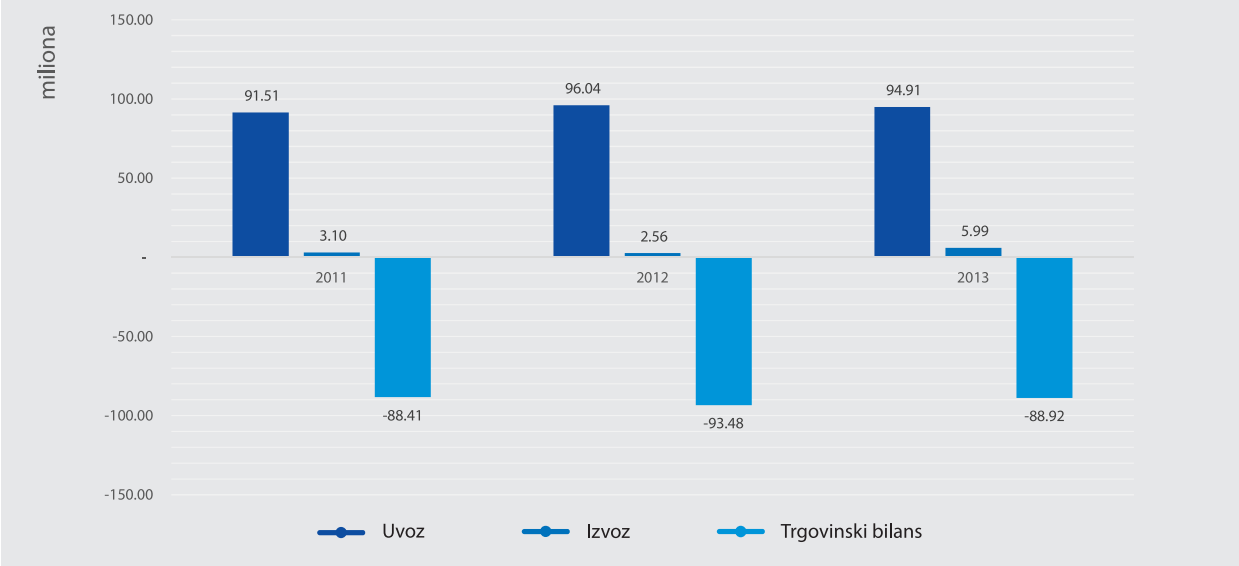

Izvor: Agencija za Statistiku Kosova, 2014.

Cement i njegovi artikli čine oko polovinu izvezenog građevinskog materijala u 2013. Vrata, prozori i njihovi okviri čine 37 % ukupnog izvoza u ovom sektoru u toj godini. Lista top izvoza građevinskog materijala za period 2011-2013 je detaljno data u tabeli 2.

Tabela 2. Vrednost izvezenog Građevinskog Materijala prema proizvodnim kategorijama 2011 – 2013

Kategorija Proizvoda	2011	2012	2013
Cement i ostali artikli od cementa	€1,405,129	€438,675	€2,770,672
Cigle, blokovi i pločice	€66,092	€47,576	€16,484
Strukture i delovi struktura	€66,092	€47,576	€16,484
(npr. mostovi i sekcije mostova, krovovi, itd.)	€538,239	€357,327	€1,003,783
Vrata, prozori i njihovi okviri od drveta	€184,108	€187,649	€210,142
Vrata, prozori i njihovi okviri od aluminijuma	€44,116	€64,315	€100,887
Vrata, prozori i njihovi okviri od čelika	€30,456	€31,652	€34,414
Vrata, prozori i njihovi okviri od plastike	€835,884	€1,436,315	€1,849,986
Ukupno	**€3,104,024**	**€2,563,509**	**€5,986,368**

Izvor: Agencija za Statistiku Kosova, 2014.

Glavni trgovinski partneri Kosova u ovom sektoru su zemlje članice CEFTA i zemlje EU (više od 95% od trgovinske razmene u ovom sektoru). Tokom poslednje tri godine, uvoz građevinskog materijala poreklom iz drugih zemalja članica CEFTA su u proseku 61%, iz zemalja EU (uključujući Švajcarsku) 38%, a samo 1% od ostatka sveta. S druge strane, struktura izvoza u poslednje tri godine je bila prilično slična; u proseku 48% izvoza građevinskog materijala je bilo namenjeno regionu (zemlje članice CEFTA), 51% u zemlje EU, a samo 1% se izvozi u druge zemlje . Slika prikazuje geografsku strukturu izvoza građevinskih materijala na Kosovu.

Slika 16. Geografska struktura Izvoza Građevinskog Materijala na Kosovu (avg. 2011 – 2013)

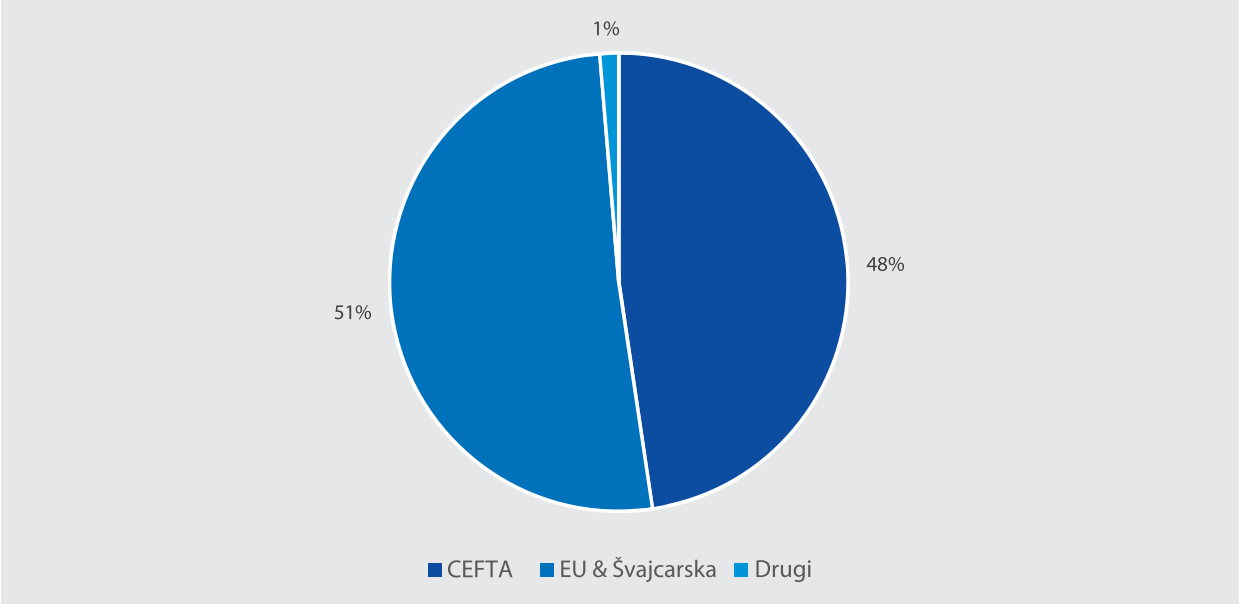

Izvor: Agencija za Statistiku Kosova, 2014

Udeo izvoza građevinskog materijala u ukupnom izvozu Kosova je veoma niska. Građevinski materijali koji čine samo 2% od ukupnog izvoza u 2013. godini, a za manje od 1% za prethodne dve godine (vidi sliku 17). Takva niska participacija može se pripisati sve većoj ulozi zamene uvoza sektora Građevinskog Materijala na Kosovu.

Slika 17. Udeo sektora Građevinskog Materijala u ukupnom izvozu

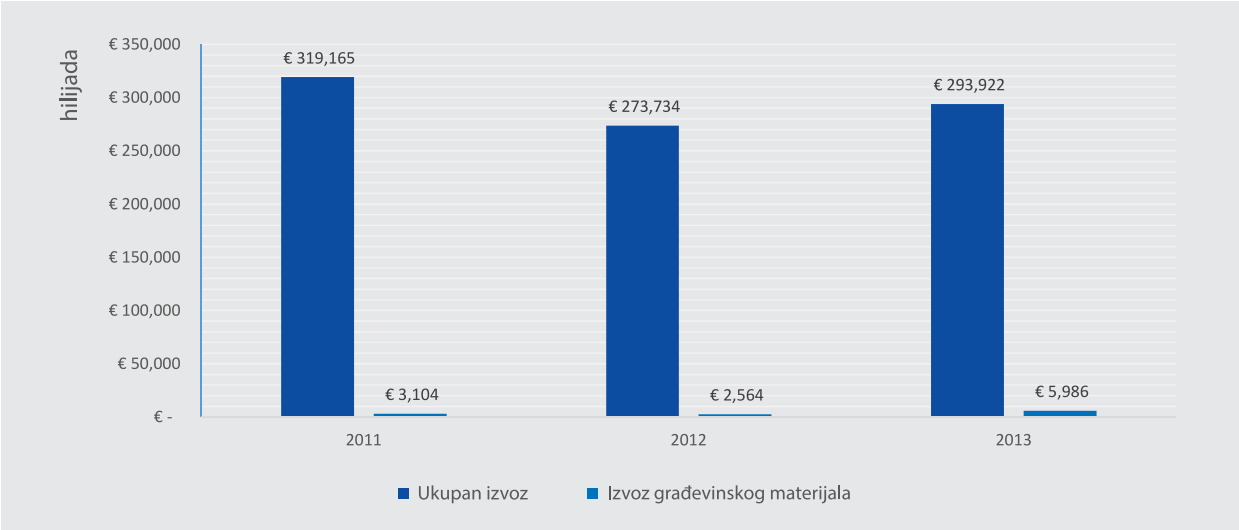

Izvor: Agencija za Statistiku Kosova, 2014

Iako je jaz između izvoza i uvoza građevinskog materijala i dalje visok, trend izgleda obećavajuće. Važno je napomenuti da se trgovinski deficit sa najvećim trgovinskim partnerima Kosova, EU i CEFTA smanjuje. U 2013. godini pokrivenost uvoza izvozom u odnosu sa EU i CEFTA je 6 %, odnosno 7% (vidi sliku 18).

Slika 18. Izvoz/Uvoz pokrivenost građevinskog materijala prema trgovinskim partnerima/tržištima (2011 – 2013)

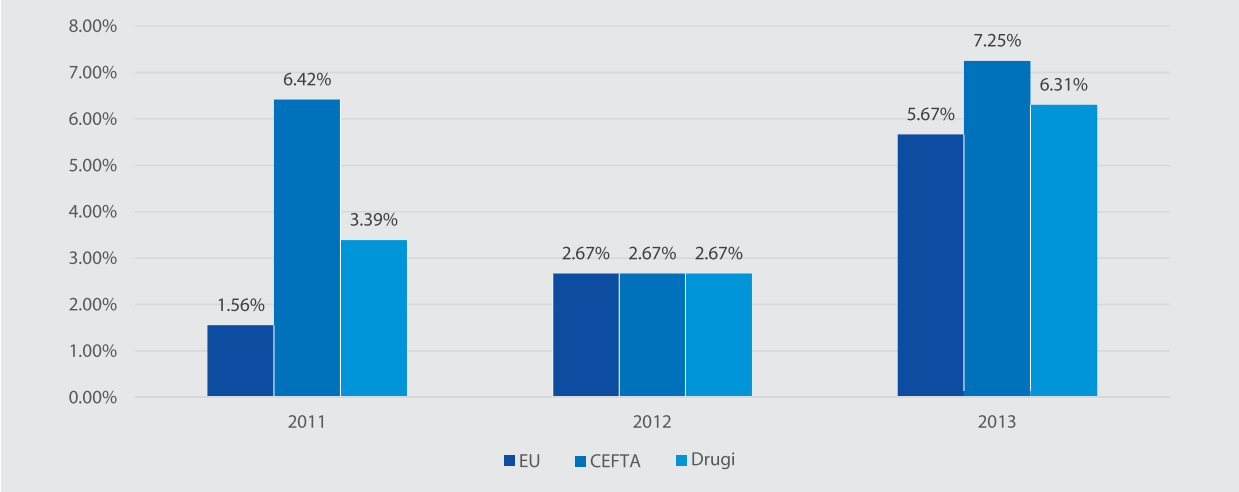

Izvor: Agencija za Statistiku Kosova, 2014

5.3. Prerada Drveta

Sektor za preradu drveta na Kosovu se smatra da ima potencijal za rast na osnovu dostupnosti sirovine za ovaj sektor. Površina šuma na Kosovu je prilično stabilna na oko 481.000 ha (44,7 % od ukupne površine).[56]

Sektor za preradu drveta na Kosovu je bio relativno uspešan u odnosu na ostale sektore. Nedavni izveštaj UNDP-a, na osnovu podataka iz ankete iz sektora (period 2011-2012), sugeriše da je ovaj sektor u stalnom porastu u smislu prometa, izlaza, zapošljavanja i izvoza.

Na osnovu raspoloživih razvrstanih godišnjih podataka za period 2011-2013, izvoz obrađenih proizvoda od drveta pokazuje pozitivan trend. Nominalna vrednost ovog izvoza je oko €0,9 miliona u 2011., skočivši na € 1.3 miliona i €1.4 miliona za dve uzastopne godine. Takav pozitivan trend potvrđuje i nedavno istraživanje mesečnih podataka za 2014., prema kojem je izvoz ovog sektora u periodu januar-jul 2014. godine povećan za 18% u odnosu na prethodnu godinu.

Slika 19. Trgovinski bilans u sektoru prerade drveta (2011 - 2013)

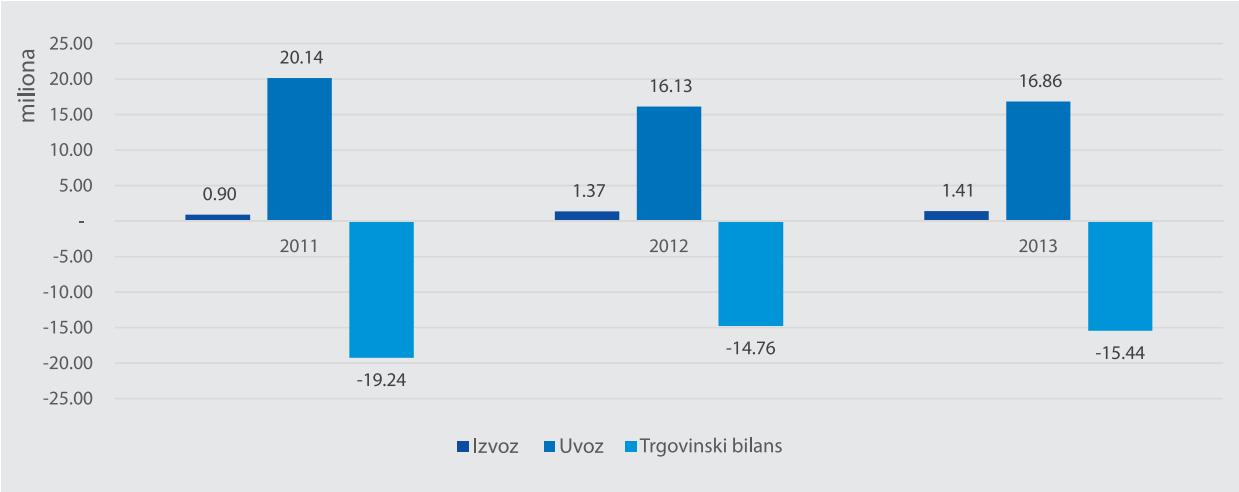

Izvor: Agencija za Statistiku Kosova, 2014

[56]MAFRD (2013) Inventar Nacionalnog Kosovskog Šumarstva 2012. Raspoloživo na: http://www.nfg.no/userfiles/file/Kosovo/Kosovo%20National%20Forest%20Inventory%202012.pdf

Glavna tržišta za izvoz proizvoda od drveta za kosovska preduzeća mogu biti razvrstana u tri osnovne grupe: CEFTA, EU i druge zemlje. Sledeća tabela daje utisak o tome kako su izvozi sektora drveta podeljeni između tri grupe.

Slika 20. Geografska struktura Izvoza Sektora Prerade Drveta na Kosovu, (avgust 2011 – 2013)

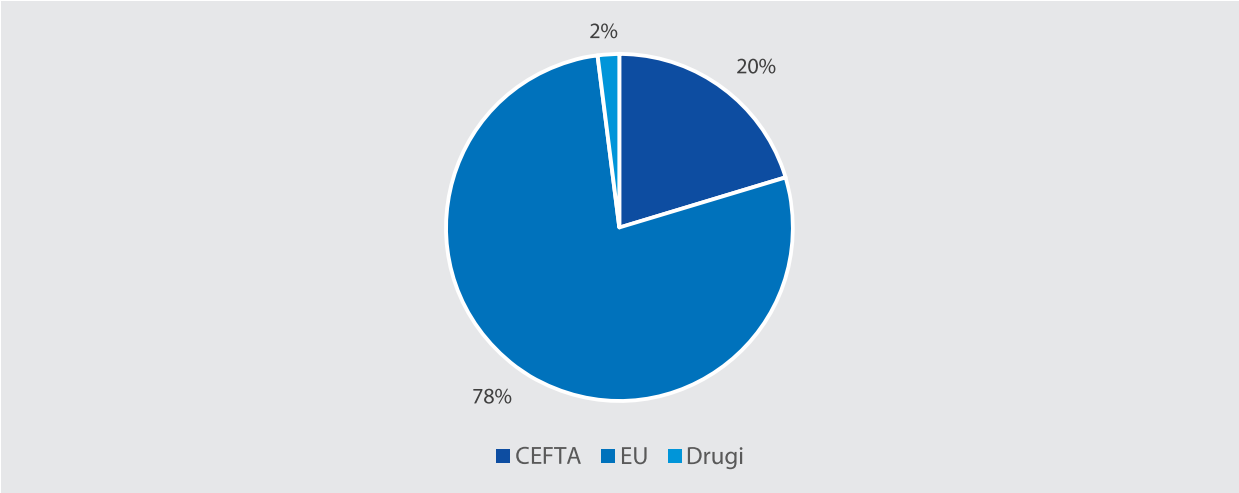

Izvor: Agencija za Statistiku Kosova, 2014

Detaljnije istraživanje izvoza sektora po regionu donosi neke zanimljive zaključke. U okviru glavne grupe, odnosno CEFTA i EU, postoji iskrivljena distribucija izvoza. Prvo, u okviru CEFTA, to je Crna Gora, FYRoM, Albanija i Srbija sa zajedničkim kumulativnim izvozima za period od oko €1 milion koje podižu brojke gore, i drugi , u okviru EU , Švajcarske i Nemačke sa individualnim kumulativnim izvozima za period od €1.8 miliona za bivše i oko €1 milion za ove poslednje su glavna tržišta za izvoz sektora obrade drveta.

Glavni proizvodi za izvoz tokom trogodišnjeg perioda (2011-2013), su dati u tabeli ispod:

Tabela 3. Izvozne vrednosti Prerade Drveta prema proizvodnim kategorijama 2011 – 2013 u €

Kategorija Proizvoda	2011	2012	2013
Radni stolovi za kancelarije sa drvenim okvirima	380	529	2,684
Drveni nameštaj za kancelarije (isklj. stolovi i stolice)	-	331	9,141
Drveni ormari za kancelarije	11,583	3,893	4,975
Drveni nameštaj za kancelarije (isklj. ormari)	600	439	18,730
Ugradne kuhinjske jedinice	24,956	27,441	290,322
Drveni nameštaj koji se koristi u kuhinjama (isklj. stolice i ugradne kuhinjske jedinice)	38,334	94,335	215,844
Drveni nameštaj za spavaće sobe (isklj. sedišta)	107,270	220,227	357,432
Drveni nameštaj za trpezarije i dnevne sobe (isklj. sedišta)	519,307	584,011	160,579
Drveni nameštaj za prodavnice (isklj. sedišta)	77,110	80,254	2,972
Drveni nameštaj (isklj. za kancelarije i prodavnice, kuhinje, trpezarije, dnevne i spavaće sobe, i sedišta)	1,474	5,259	315,497
Delovi nameštaja, od drveta, n.e.s. (isklj. sedišta)	116,767	353,759	35,446
Ukupno	**897,781**	**1,370,478**	**1,413,621**

Izvor: Agencija za Statistiku Kosova, 2014

Slično kao i sa građevinskim materijalima, jaz između izvoza i uvoza proizvoda od prerade drveta se polako sužava, iako je i dalje visok. Izvozi sa EU i CEFTA su u porastu, dok je uvoz ostao gotovo konstantan ili čak smanjen. U 2013. pokrivenost uvoza izvoza sa EU i CEFTA bio je 26 %, odnosno 7%, u odnosu na 14%, odnosno 3% u 2011. (Slika 21).

Slika 21. Pokrivenost Izvoza/Uvoza Drvno Prerađivačkih materijala prema trgovinskim partnerima-tržištima (2011 – 2013)

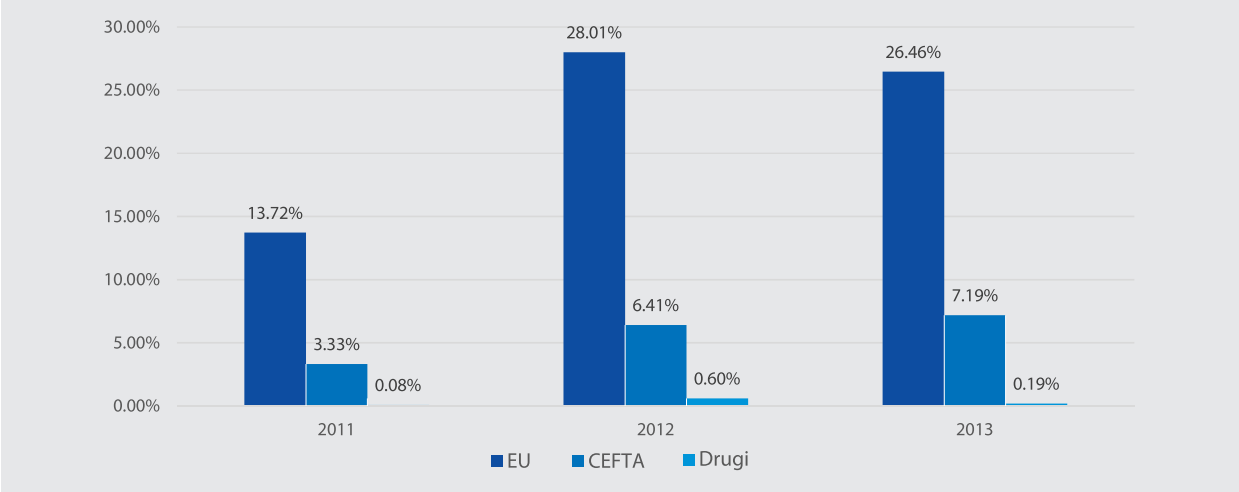

Izvor: Agencija za Statistiku Kosova, 2014

5.4. Zanati

Zanati u većini ekonomski razvijenim društvima predstavljaju vezu sa istorijom dotične zemlje. Ova veza je vrlo često komercijalizovana i ceo sektor, koji je ekonomski osposobljen, je izgrađen oko zanata. Međutim, glavna prodajna tačka sektora je njegova privlačnost i obraća se podjednako domaćim i inostranim kupcima.

Sa druge strane, za manje razvijena društva, zanati ostaju važan aspekt ekonomske aktivnosti, ne oslanjajući se samo na nostalgičnu privlačnost proizvoda.[57] U izveštaju se navodi da su zanati poput heklanja, vezenja, pletenja trikotaže i vezenja tepiha, izrada proizvoda od drveta, tradicionalni organski proizvodi i rukotvorine su pružile robu visokog kvaliteta (očigledno neki više od ostalih) ali i dalje postoji potreba za dalje poboljšanje i kreativnost. Jedan od predloga je da se kombinuju nekoliko zanata u jedan finalni proizvod koji bi lakše prošao na tržištu, npr. grupa koja plete može se koordinirati sa grupom koja prodaje turšije, da plete male komade da stanu u tegle koje će pomoći tržištu da kroz sitnice naglasi autohtoni osećaj finalnog proizvoda, a pletilje će moći da bolje komercijalizuju svoj zanat.

S obzirom na prilično nizak nivo ekonomskog razvoja Kosova, naročito u poređenju sa drugim evropskim zemljama, ekonomski odnos sa zanatima je i dalje prilično jak. Zanatske veštine su prenete sa generacije na generaciju i one ostaju prilično prisutne u životu stanovnika Kosova. Broj zanatskih subjekata na osnovu Agencije za Privredne Registre Kosova (označene sa albanskom skraćenicom - ARBK) je 98.[58] Geografska disperzija ovih subjekata takođe naginje prema južnim opštinama Kosova.

Treba napomenuti da je veoma teško naći bilo koje sekundarne podatke o ovom sektoru pošto Agencija za Statistiku Kosova, ne prikuplja niti predstavlja podatke o ovom sektoru pojedinačno. Prema tome, svaki izveštaj sa namerom da se obezbedi profil za ovaj sektor, mora uglavnom da se oslanja na primarne podatke. To je bio slučaj i sa Izveštajem Ekonomske Procene Regiona, pripremljenog i objavljenog od

[57]Sa ove perspektive, treba posmatrati izveštaj Caroline Vinckel, "Zanati na Kosovu" koja je bazirana na" Sajmu o kulturnom nasleđu i ručnim radovima 2013 " u Prištini (Raspoloživo na: http://www.culture-ks.org/pdf/rapport-anglais-kosovo1.pdf).
[57]Ne postoji posebna kategorija "Zanati", zbog toga je ukupan broj kompanija koje: kuju kovanice, proizvode nakit od zlata i srebra, bižuteriju, radnje satova i specijalizovane radnje (sa kodovima: 3211, 3212, 3213, 4778 and 9525) kovanje kovanica, proizvode nakit od zlata i srebra

strane UNDP-a 2014. godine. Izveštaj predstavlja sektor zanata južnih opština na osnovu ankete od 49 strane preduzeća.

Nalazi izveštaja o ovom odeljku predstavljaju najstariju firmu u uzorku koja ima 113 godina, dok je većina firmi osnovana posle 1999. 47 od 49 ispitanih firmi su mikro preduzeća (sa 9 ili manje radnika), i dva preostala preduzeća su 1 mala i 1 srednja. Skoro 80% firmi u ovom sektoru generišu do €50.000 u prometu (38 % svih firmi u uzorku generišu €10.000 ili manje). Samo 11 preduzeća iz uzorka su članovi neke vrste udruženja.

Udruženje zanatlija i privrednika iz Prizrena u svojoj uvodnoj stranici navode da od 4.900 registrovanih firmi u njihovoj opštini , 2.200 se bave ručnim radovima[59]. U jednom trenutku u istoriji (1870), bilo je više od 60 vrsti rukotvorih aktivnosti koje posluju u Prizrenu.

Čak i danas, ručni radovi generišu dosta ekonomskih aktivnosti. Trgovinski bilans, kao i u drugim sektorima privrede, je prilično negativan. Na osnovu podataka koje pruža Carina Kosova za 2011. i 2012. god., Kosovo je izvozilo 213.211 € i 600.536 € za ove godine. Ovo pokazuje veliko povećanje izvoznih potencijala kada izražene u relativnom smislu kao 2012 pokazuje iznos izvoza trostruko veći u odnosu na prethodnu godinu. Mora se napomenuti da su proizvodi prepoznati sa 8 cifara harmonizovanog sistema koji spadaju u kategoriju zanata.

Što se tiče izvoza, glavna tržišta su EU i CEFTA koji zajedno čine 96% od ukupnog izvoza sektora kao što je prikazano na tabeli.

Slika 22. Geografska struktura Izvoza u Sektoru Zanata na Kosovu, (avgust. 2011 – 2013)

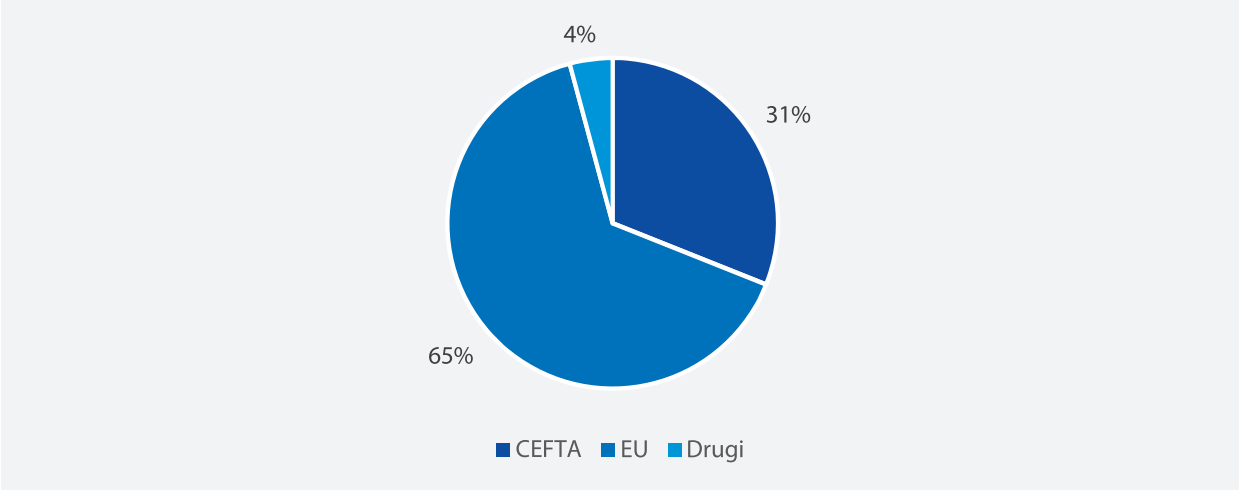

Izvor: Agencija za Statistiku Kosova, 2014

Glavna tržišta za izvoz ručnih radova, prema navedenim podacima su Nemačka sa kumulativnim učešćem od 22% za dve godine, a zatim Švajcarska sa 20%, Albanija sa 15% i Crna Gora sa 12%. Ovaj nalaz podržava intuiciju da su važna tržišta za kosovske proizvode zapadne zemlje gde živi većina dijaspore.

Glavni proizvodi, što čini više od polovine izvoza svake godine naveden je sa 8 cifara "94036090: Drugi drveni nameštaj ", podržavajući izglede ovog izveštaja u vezi sektora drveta i nameštaja.

Grafički prikaz izvoza zanatskih proizvoda u 2011. i 2012. dovodi do dva glavna zapažanja: Jedan, kosovske zanatlije i zanatlijke uglavnom izvoze u susedne zemlje (Albanija, Crna Gora, FYRoM i Srbija), i dva, glavni izvoz kulminira na skoro €160,000 u 2012 su zemlje zapadne Evrope gde je koncentrisana kosovska dijaspora.

[59] Udruženje Zanatlija i Preduzetnika Prizrena, raspoloživo na http://www.shzap.org/artikulli.php?id=1

Oba zapažanja podržavaju argument koji je predstavljen na početku poglavlja da zanati obezbeđuju vezu sa istorijom određene teritorije ili društva. Prvo posmatranje, prikazujući više izvoza u susedne zemlje, pokazuje jasnu "prednost" za kosovskim zanatskim proizvodima u Albaniji i onda u preostale tri susedne zemlje. Ovo se može očekivati pošto etnička pripadnost većine ljudi koji žive u Albaniji i na Kosovu je albanska, tako da ima istu istoriju i carina je zadovoljena većem izvozu između njih.

Druga napomena podržava isti argument pošto je većina kosovske dijaspore koncentrisana u dve zemlje koje pokazuju najveći apetit za zanatske proizvode Kosova, npr. Nemačka i Švajcarska. Može se tvrditi da glavni deo prihoda od izvoza zanatskih proizvoda u tim zemljama dolazi od kosovskih stranaca koji rade i žive tamo. Tako, ovaj nalaz podržava intuiciju da bi zanatlije i zanatlijke najviše iz kosovske dijaspore koristeći svoje zajednice kao platforma gde da predstave i tržište svoje proizvode.

5.5. Turizam

Kosovo ima veliki potencijal za razvoj turizma zasnovanog na planinskom letnjem turizmu, planinarenje i razgledanje, zimske sportove, kulture, ruralnog iskustva, zdravlja i lekovite usluge, izlete i rekreaciju, alpinizam, paraglajding, speleologiju, lov i ribolov, konferencije i tranzitnog turizma. Takođe, eko-turizam i agro-turizam predstavljaju veliki potencijal za Kosovo.[60]

Neki od prirodnih i kulturnih atrakcija na kojima preduzetnici mogu da iskoriste da razviju svoje turističke inicijative su:

- Prirodne atrakcije kao što su dolina Rugove, "Izvori Bele reke Drin sa vodopadima i Pećina u selu Radavce", pećine u Gadime, Miruša kanjona i Nacionalni park "Planine Prokletije", Dragaš Park, Šar Planine, Park borova u Dečanima, Ravani Park, "Istog Izvori", Radonići Jezero, i mnogi drugi;
- Zdravstveni i rehabilitacioni kompleksi kao što su "Pećka banja" sa najkvalitetnijim termalnim izvorima vode na Kosovu;
- Vikend i sportska odmarališta kao što su Brezovica Park i Ski Resort;
- Spomenici kulture poput starih tržišta, tradicionalne kuće (kule – npr. "Haxhi Zeka Kula"), džamije i crkve, javna kupatila (hamami – npr. na "Hamam i Hadži Beut"), stare kamene mostove i stare mlinove, posebno u Peći , Đakovici, Dečanima i Juniku;
- Arheološka otkrića iz ilirskih i rimskih epoha u Siparunt, Dresnik, Rakos, itd.;

Regionalni etnografski muzeji u Peći i Đakovici;

- Tradicionalni običaji, zanati (Filigran), nakit, alati, ručno šivenje, drvo-rezbarstvo, metal i komadi od opeke, porcelan, tradicionalna obrada kamena i drveta, i izgradnja tradicionalnih objekata;
- Kulturno nasleđe kao muzika, izvorni folklor, kulturni festivali, tradicionalne igre u Rugovi, itd.;
- Sajmovi u Peći i Đakovici i kulturni festivali filma i umetnosti (npr. Dokufest film festival u Prizrenu), itd.;
- Gostoprimstvo, ritual i običaji, rituali i načini života u ruralnim i urbanim sredinama;
- Tradicionalne otvorene pijace hrane i tržišta zanatskih proizvoda koji nude posebno shoping iskustvo i 'suveniri' starih zanata, posebno u Peći i Đakovici;

Kako je iskustvo drugih zemalja pokazalo, sektor turizma se razvija postepeno, izgrađen na temeljima dobro koordinirane mreže malih i srednjih preduzeća u ugostiteljskim objektima i porodičnim ugostiteljskim objektima spavanje sa doručkom, turističkih operatora (turistička udruženja i agencije), i pojedinci poput vodiča i prevodioca. Turističke agencije, koje su već aktivne na Kosovu, treba da prošire svoj domet i efikasnije van Kosova reklamiraju svoje usluge, naročito koristeći mreže dijaspore. Oni takođe treba da se na efikasniji način povežu sa pružaocima usluga i turističkim operaterima na Kosovu i da razvijaju atraktivne i integrisane pakete prilagođene interesima i potrebama pojedinih grupa turista. Poboljšanje komunalnih usluga, javnog prevoza, infrastrukture, trgovine i proizvođača hrane su neophodni, jer oni imaju indirektan uticaj u industriji.

[60] Za više iniformacija u vezi turizma na Kosovu posetite stranicu sajta Odeljenja za Turizma Ministarstva Trgovine i Industrije Kosova: http://www.mti-ks.org/en-us/Department-of-Tourism-and-Hotel.

Kosovu će biti teško da promoviše i razvija turizam kao samostalnu turističku destinaciju. Iskustvo je pokazalo da je za zemlje sa sličnim uslovima kao Kosovo, najbolja strategija da sarađuje sa regionalnim inicijativama turizma i postanu deo šireg paketa turističkih usluga. To ne znači samo da Kosovo treba da promoviše integraciju turizma u regionalne strukture. Već, takođe znači da treba da pojedini preduzetnici ili grupe operatera nastoje da uključe svoje usluge i proizvode u regionalnu mrežu. Kosovo bi moglo da se dobro uklopi u regionalnu turističku mrežu koja može pokriti Zapadni Balkan i Jugo-istočnu Evropu.

Kako navodi UNDP sektor profila[61], u ovom trenutku većina turista dolaze iz Albanije, Slovenije, Hrvatske, Nemačke, SAD-a , Turske i drugih zemalja Evropske unije (vidi sliku 23 dole).

Slika 23. Broj stranih posetilaca po zemlji porekla za 2008 – 2012 (top 8 zemalja)

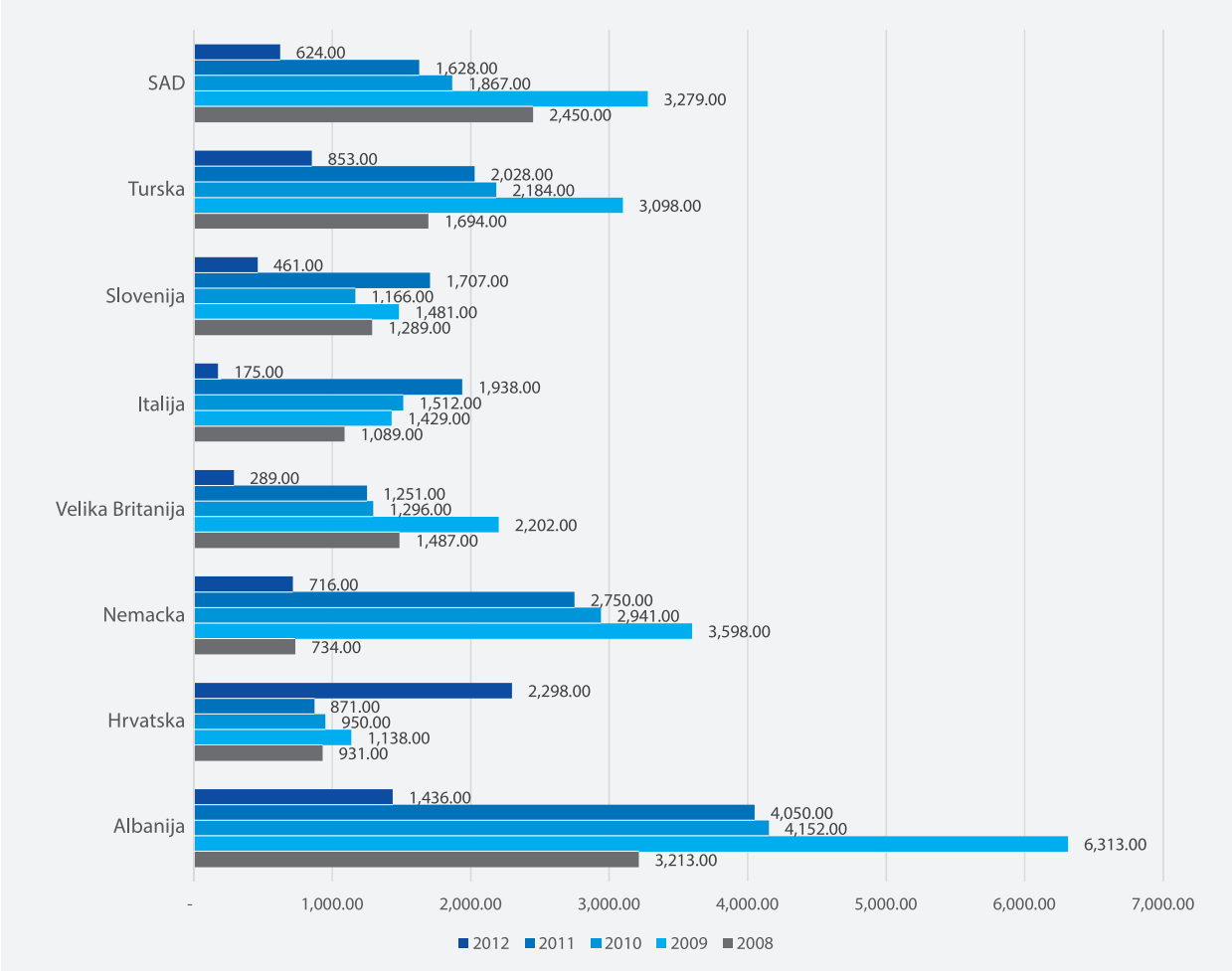

Izvor: Agencija za Statistiku Kosova, 2014

Broj posetilaca raste postepeno i trendovi izgledaju dobro. Na primer, jedna studija je pokazala da samo iz Albanije, tokom jednog dana (maj 2013), oko 3700 ljudi iz Albanije je ušlo na Kosovo. UNDP profil za sektor turizma izveštavao je o porastu noćenja između 2008 i 2012 kao što je prikazano na slici ispod.

[61]Profil turistickog sektora" UNDP publikacija, mars 2014. god.

Slika 24. Broj posetilaca (lokalni i strani) i njihova noćenja 2008–2012

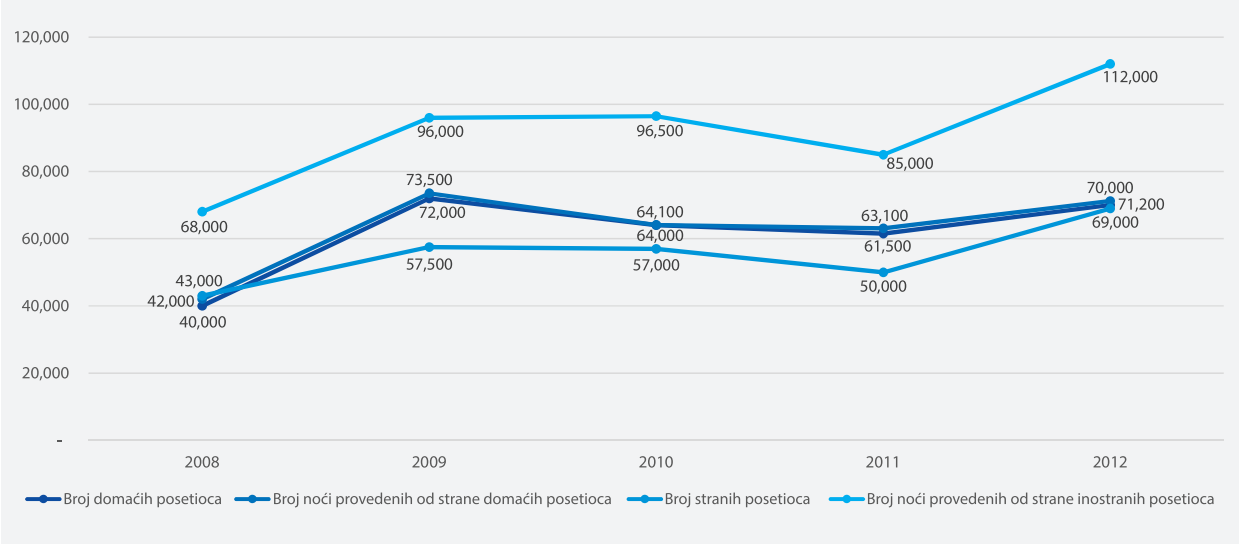

Izvor: Agencija za Statistiku Kosova, 2014

Prema nekim procenama većina posetilaca iz Albanije, na Kosovo posete lokacije na zapadnom Kosovu, posebno kanjon Rugove i kulturne i druge spomenike u regionu. U poslednjih nekoliko godina postoje izveštaji da zapadno Kosovo privlači turiste ne samo iz susednih zemalja i dijaspore, ali i iz netradicionalnih zemalja kao što su Mađarska i Poljska, pa čak i Japan.

Druga vrsta turizma koje bi Kosovo moglo uspešno da promoviše u regionu je kulturni turizam. U poslednjih nekoliko godina Kosovo je nagomilalo dobro iskustvo sa ovom vrstom turizma. Kao što je pomenuto u anketi UNDP-a, oko 10.000 ljudi prisustvovalo je 2013 izdanju festivala Dokufest organizovanog u Prizrenu, 23% od ukupnog broja gostiju bili su strani posetioci. Istraživanje koje je sproveo Institut GAP tokom 10. izdanja ovog festivala (2011) je otkrilo da je ekonomski uticaj Dokufest-a na BDP bio €3,1 miliona, dok se očekivalo da taj broj bude €21.9 miliona u periodu od četiri godine.

Praktične implikacije toga su da turistički operateri i agencije fokusiraju svoje napore kroz tri-grane strategije: I) u potpunosti iskoriste regionalne prilike za agresivnije ciljanje susednih tržištima sa paketima i ponudama prilagođenim njihovim potrebama i željama; ii) integriše usluge prema regionalnim operaterima i uključi u njihovim utvrđenim mrežama i klijentelu privlačeći turiste u njihova "produžena putovanja" na Kosovu"; i iii) koristi širu dijasporu Kosova da postigne bogatije segmente turističkog tržišta, posebno u EU i SAD.

Ovo zahteva da preduzetnici koji posluju u sektoru turizma poboljšaju svoje pakete i ponude kako u pogledu kvaliteta tako i cena. Takve mere uključuju dalja ulaganja u stvaranju novih usluga i sadržaja, kao i sanacije, rekonstrukcije i očuvanje postojećih objekata. Štaviše, takve mere mogu da se fokusiraju na bolji marketing, savetovanje i razmenu informacija u vezi sa prirodnim atrakcijama i kulturnu baštinu objekata. Takođe je važno da se poboljša koordinacija investicija u privatni sektor, uključujući i turističke usluge operatera i ugostiteljske usluge. Usluge turističkih operatera treba dodatno ojačati i dopuniti sa više povezane turističke agencije, pošto je trenutno njihov broj veoma ograničen i brojčano slabiji od spoljnih turističkih agencija.

Važno je naglasiti da su uslovi u sektoru turizma na Kosovu prilično povoljni za razvoj manjih ugostiteljskih objekata i porodičnih objekata "Noćenje & Doručak" kao i promociju eko- turizma i agro-turizma. Ovo, međutim, ne isključuje veće turističke komplekse, posebno onih koji se odnose na zimski turizam u pogodnim planinskim mestima u regionu, kao i području Brezovice ili dolini Rugove.

Odeljak 1: Napomene za razvoj biznis turizma

Biznis turizam biznis je veoma poseban tip poslovanja koji se razlikuje od drugih vrsta biznisa u smislu uslova i načina funkcionisanja. Neke od jedinstvenih stvari o razvoju turizma su:

- Ciljno tržište je teže odrediti jer je predmet promene trendova.
- Posao zavisi od sezonske tražnje (visoke i niske sezone).
- Posao zavisi od vremenskih uslova.
- Posao zavisi od različitih očekivanja klijenata.
- Dugoročni razvoj tržišta. Veoma mali broj novih turističkih preduzeća postiže maksimalne iskorišćenosti kapaciteta u početnim godinama rada.
- Visoki fiksni troškovi. Mnoga turistička preduzeća imaju visoku fiksnu komponentu troškova.
- Zadružna priroda konkurencije. Jer turistička preduzeća se često nalaze u turističke destinacije regiona, često rade zajednički da promovišu svoju destinaciju.
- Visoko kapitalno intenzivne. Mnoga turistička preduzeća zahtevaju velike kapitalne investicije.

Neke od ovih karakteristika predstavljaju izazove koje preduzetnici treba prevazići u cilju razvijanja uspešne aktivnosti. Obično, uspešna preduzeća u ovoj oblasti su zasnovana na pažljivo osmišljen i dizajniran biznis plan (ovo je analogno izvoznom planu opisanog u prvom delu ovog dokumenta). Biznis plan koji uzima u obzir izazove i postavlja niz akcija za bavljenje njima je neophodna za pojašnjenje i pomaže preduzetnicima u procesu donošenja odluka. Neki ključni elementi koji su obično deo biznis plana u sektoru turizma su predstavljeni u nastavku.

Kao prvi korak, preduzetnik mora da proceni izvodljivost njegove/njene poslovne ideje. Postupak za utvrđivanje izvodljivosti projekta je naveden u nastavku:

- Poslovna ideja treba da bude iskristalisana i razjašnjena u smislu tržišnih snabdevanja, potražnje i trendova. Kupci bi trebalo da budu identifikovani, kao i šta su njihove potrebe, gde se oni nalaze i šta je već dostupno da zadovolji te potrebe.
- Poslovna ideja treba da se razvija u poslovnom konceptu koji definiše specifičan projekat u cilju razvoja turizma kupaca i obuhvata tržište i finansijsku analizu, potencijalni položaj, zemljište pristupačnosti i analize sajta. Da bi bio uspešan, razvoj turizma treba da ima pozitivnu ocenu u svim ovim komponentama.
- U sledećoj fazi, treba da se razvija sveobuhvatan plan projekta koji obuhvata marketinški plan, biznis plan i fizički koncept plana. Plan projekta je rezime svih procena i biće osnova za odobrenja iz razvojnih vlasti i izvora finansiranja.
- Nakon toga, potrebne saglasnosti i dozvole treba da se dobiju od strane centralnih i lokalnih regulatornih organa.
- Na poslednjem nivou, sredstva treba dobiti na osnovu poslovnog plana i realizacija će biti pokrenuta.

Kao drugi korak, preduzetnik mora da sprovede analizu tražnje kroz koju ona/on identifikuje tip klijenta ciljanog iz poslovne ideje. Svaki posetilac traži drugačije idealno iskustvo i ima specifične postavke za vrstu smeštaja, usluge hrane, rekreaciju, i tako dalje. Kao rezultat, postoje brojni načini da se turističko tržište podeli u podgrupe. Važno je da se identifikuju grupe (segmenti) koji će kupiti proizvod ili uslugu. Osnovna svrha analize tražnje je da razvije jasno razumevanje tržišta u smislu:

- Ko su ciljani klijenti/kupci (starost, prihodi, bračni status, obrazovanje i stil života).
- Koliko njih se očekuju.
- Koja su njihova interesovanja.
- Odakle su.
- Zašto putuju.
- Kada putuju.
- Gde putuju i koliko često putuju.
- Kako putuju.
- Koja je njihova potrošačka moć i kako troše svoj novac.
- Koliko su osetljivi na cene.

Kao treći korak, preduzetnik mora da sprovede analizu snabdevanja kroz koji on/ona ocenjuje postojeće snabdevanje turističkih usluga i sadržaja. Analiza snabdevanja služi za određivanje:

- Koje konkurentnosti se nalaze u region tržišta?
- Koje su aktuelne cene korišćenja ili cene stanovanja za operatere u redovnoj sezoni i van sezone?
- Koji deo tržišta je namenjen i očekuje se da bude osvojen?

6. ZAKLJUČCI

Kao što je već prikazano u ovom izveštaju, Kosovo je prešlo dug put ka svojoj integraciji u regionalnim i globalnim tržištima kroz slobodnu trgovinu CEFTA, aranžmana sa EU, Turskom i SAD. To je stvorilo dobre mogućnosti za proizvođače na Kosovu da dobiju pristup velikim tržištima i dostignu milione potencijalnih kupaca za svoje proizvode. Značajnu ulogu u promovisanju robe Kosova na stranim tržištima može da odigra dinamična dijaspora, koja je dobro uspostavljena u zemljama poput Nemačke, Švajcarske, Britanije, Švedske, SAD, itd.

Ova studija je ukazala na tržišta na kojima kosovski proizvodi imaju potencijal da se izvezu u mnogo većim količinama - EU, CEFTA region, SAD i Tursku. Glavni fokus je bio na uvozna pravila i zahtevima koje kosovski izvoznici treba da ispune da bi mogli da izvoze svoje proizvode. Glavni zaključak je da ako su kosovski izvoznici u stanju da ispune takve domaće standarde i dostignu nivo produktivnosti i kvaliteta koje čine njihovi proizvodi konkurentni na tim tržištima, oni mogu da prošire svoju bazu klijenata i generišu značajne prihode. Deonice na zahteve tržišta pružaju dobru referencu za potencijalne izvoznike o ključnim pitanjima koje treba da uzmu u obzir kada razmišljaju o ulasku u bilo koje od tih tržišta.

Istovremeno, ovaj izveštaj je koncentrisan ka domaćim sektorima koji imaju najveći potencijal za generisanje prihoda kroz izvoz robe ili usluga. Ovi sektori su: poljoprivreda, prehrambena industrija, prerada drveta, građevinski materijal, ručni radovi i turizam.

Poljoprivreda i prerada hrane su najvažniji sektori u privredi Kosova i imaju dobar potencijal da podrže aktivnosti koje donose konkurentne proizvode koji mogu da zamene uvoz na domaćem tržištu i prodru na strana tržišta, posebno u regionu. Na osnovu relativno dobrog sistema za navodnjavanje i pristupa vodi, proizvodnja voća i povrća može dodatno da zameni uvoz na domaćem tržištu i osvoji strana tržišta, počev od CEFTA regiona. Kosovo takođe može da proizvodi voće i meke plodove, i takmiči se sa uvozom ako se više pažnje posveti kvalitetu, skladištenju i lokalnom snabdevanju. Vino je proizvod sa kojim Kosovo ima trenutno pozitivan trgovinski bilans i ako se održi kvalitet proizvodnje, a količina bude proširena, Kosovo ima dobre šanse da značajno poveća izvoz. Ostale poljoprivredne aktivnosti sa potencijalom za supstituciju uvoza i izvoza uključuju, sakupljanje useva iz šuma i grubih pašnjaka (bilje), uzgoj čajeva, bilja, pečuraka, lekovitog bilja i ukrasa. Takođe, tržište za organsku proizvodnju predstavlja dobre mogućnosti za proizvođače na Kosovu.

Poboljšanje pašnjaka i razvoj stočne hrane mogu poboljšati konkurentnost i otvoriti veće izvozne mogućnosti za sektor proizvodnje govedine. Ograničene količine jagnjetine su već prodate u regionu, i postoji dobar potencijal za prodor na tržište EU. Piletina predstavlja potencijal, ali kao prvi korak bilo bi razumno da kosovski izvoznici testiraju regionalna tržišta (koja su manje konkurentna), pre nego što se usmere ka širem svetskom tržištu.

Za preduzeća za preradu mesa, najznačajnija prepreka trenutno je ponovno otvaranje izvoznih tržišta. Sa geografskom lokacijom Kosova i blizinu zemalja koje nisu članice EU, kao što su Albanija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Turska, kratkoročni pragmatičan pristup može biti da se u početku fokusira na izvoz mesa u ovim destinacijama, sa mogućnošću proširenja na zahtevnije tržište EU u narednoj fazi.

Ostali sektori u kojima Kosovo ima potencijal za izvoz su sektori za mlečne proizvode, ovce i jaja. Proizvodnja mlečnih proizvoda može da se takmiči na regionalnom tržištu, ali zahteva poboljšanje kvaliteta na nivou farmi i fabrika.

U sektoru prerade hrane, pića kao što su pivo, voćni sokovi i bezalkoholna pića može da se takmiči na regionalnom tržištu. Takođe, proizvodnja prerađenog povrća i voća može se proširiti kroz supstituciju uvoza, i inostranom tržištu se može pristupiti iskoristivši trgovinske povlastice.

Građevinski materijali se smatraju velikim ekonomskim potencijalom ne samo za zamenu uvoza, ali i za izvoz takođe. Trenutno, skoro polovina građevinskih materijala se proizvode u zemlji. Tokom poslednje tri godine uvoz je ostao gotovo konstantan, dok je u 2013. godini izvoz porastao značajno u odnosu na godinu dana ranije. S obzirom na geografsku blizinu, i kako tržišni podaci prikazuju, regionalno tržište, i to zemlje članice CEFTA, ostaju atraktivna tržišta za građevinske materijale proizvođača na Kosovu.

Tokom poslednje tri godine, u proseku skoro polovina izvezenog materijala sa Kosova bili su namenjeni za regionalno tržište, odnosno tržište Albanije, Srbije, FYRoM i Crne Gore. Druga polovina se izvozi u EU i Švajcarskoj. Zbog visokih transportnih troškova i velikog udela ovih troškova u konačnu cenu građevinskog materijala, EU i regionalna tržišta treba da budu usmerene, sa posebnim naglaskom na ovo drugo.

Sektor prerade drveta na Kosovu ima dobre preduslove za razvoj, a kako podaci koje koristi ova studija sugerišu, to je tako učinjeno. Jedna od prednosti ovog sektora je veliko šumsko područje, koje pruža dobru osnovu za nabavku sirovina potrebnih za sektor. Pored toga, veoma sveobuhvatan izveštaj sektora za period 2011-2012 od strane UNDP-a konstatuje da su svi pokazatelji nivou preduzeća kao što su : pozitivne promene u prometu, vrednosti proizvodnje, i povećanje zaposlenosti, brojkama ukazuju na rast u sektoru prerade drveta.

Rast sektora potvrđuje i godišnje podatke za period 2011-2013. Isti trendovi su prikazani kada su mesečni podaci iz sektora detaljnije ispitivani. U pogledu izvoznih tržišta, važno odredište su susedne zemlje koje uzimaju pristojan udeo u izvozu sektora, međutim, glavna tržišta su Švajcarska i Nemačka koje su prikazale ogromne kapacitete za proizvode kosovskog sektora za drvo. Glavni proizvodi izvezeni su drveni nameštaj za dnevne sobe, kuhinje i spavaće sobe. Utvrđeno je da je ovo slučaj zbog velikog broja kosovske dijaspore koji žive u tim zemljama. Ovaj nalaz, još jednom potvrđuje ideju da kosovska preduzeća za preradu drveta, i ostala preduzeća, treba da ciljaju ove zemlje da bi maksimizirali njihove šanse za uspešan izvoz. Međutim, sektor vodi značajan negativan trgovinski deficit. U pogledu organizacije, sektor se smatra jednim od najvećih organizovanih sektora, dok sektor drvne industrije koji zastupa Udruženje prerađivača drveta Kosova (UPDK) nosi mnogo aktivnosti za olakšavanje potrebe individualnih proizvođača, kao i sektor u celini.

Zanatski proizvodi imaju ulogu uvoza u kosovskoj ekonomiji. Ovo je delimično zbog niske industrijalizacije privrede, tako da zanatlije i dalje ostaju važan aspekt stvaranja prihoda. Na Kosovu, zanatske veštine se prenose sa generacije na generaciju i one ostaju prilično prisutne u ekonomiji.
Raspoloživi podaci ukazuju na to da ručni radovi generišu primetnu količinu ekonomske aktivnosti. Izvozi zanatskih proizvoda za 2011. i 2012. godinu su blizu € 1 milion. Glavna tržišta za izvoz takve robe su Nemačka i Švajcarska zatim, Albanija i Crna Gora. U poređenju sa ostalim sektorima, zanatski proizvođači Kosova treba da iskoriste ovu 'platformu' od kosovske dijaspore koji žive u zemljama zapadne Evrope, da prošire svoje prisustvo na ovim tržištima stvaranjem proizvoda koji privlače ljude etničkog porekla, osim albanskog.

Kosovski prirodni resursi i kulturno nasleđe, kao i geografski položaj, predstavljaju veliki potencijal za razvoj turizma. Kosovo je generalno bogato planinama, veštačkim jezerima i rekama i zato nudi proste mogućnosti za lov i ribolov, planinarenje i razgledanje, zimske sportove, seoski turizam, izlete i rekreaciju, planinarenje, paraglajding, speleologiju, itd. Velnes oblast na Kosovu takođe nudi veliki potencijal za razvoj. Brojni termalni izvori na Kosovu su dobro poznati u regionu za svoja lekovita

dejstva. Rasprostranjena proizvodnja retkih zanatskih proizvoda na Kosovu, kao što su filigranski (srebro), predstavlja još jednu atrakciju za strane turiste. Pored toga, Kosovo ima potencijal da razvije kulturni turizam sa brojnim verskim i drugim sadržajima izuzetne kulturne i istorijske vrednosti. Takođe, eko - turizam i agro - turizam predstavljaju velike mogućnosti.

Da bi u potpunosti iskoristili ove mogućnosti i proširili sektor turizma i aktivnosti na Kosovu, turistički operateri i agencije treba da usredsrede svoje napore kroz tro-delnu strategiju : i) u potpunosti iskoriste regionalne prilike, ciljajući agresivnija susedna tržišta sa paketima i ponudama prilagođenim njihovim potrebama i željama ; ii) integriše usluge sa regionalnim operaterima i prikačenim za njihovim utvrđenim mrežama i klijentelu, privlačeći turiste na njihova "produžena putovanja" na Kosovu" ; i , iii) koristiti bogatu dijasporu Kosova da postigne bogatije segmente turističkog tržišta, posebno u EU i SAD.

Važno je naglasiti da su uslovi u sektoru turizma na Kosovu prilično povoljni za razvoj manjih ugostiteljskih objekata i porodičnih "Noćenje & Doručak" i promociju eko- turizma i agro- turizma. Ovo, međutim, ne isključuje veće turističke komplekse, posebno one vezane za zimski turizam u pogodnim planinskim lokacijama u regionu, kao područje Brezovice ili dolina Rugove.

REFERENCE

Çaushi i Marko (2013). Trenutna situacija drvne industrije u Albaniji. Albanski žurnal poljoprivrednih nauka (AJAS), Knjiga 12, izdanje 4 (2013)

Komisija EU (2013). Skrining izveštaj – Crna Gora: Poglavlje 1 – Slobodno Kretanje Robe

Komisija EU (2013). Skrining izveštaj – Crna Gora: Poglavlje 16 – Oporezivanje. Dostupno na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/montenegro/screening_reports/screening_report_montenegro_ch16.pdf

FAO(2012). Kratak pregled zemalja o razvoju agro-industrije istočne Evrope i Centralne Azije– Srbija

FAO (2012). Kratak pregled zemalja o razvoju agro-industrije Istočne Evrope i Centralne Azije – Bosnai Hercegovina

Državni Zavod za Statistiku Savezne Jugoslovenske Republike Makedonija (2014). Statistička godišnja publikacija za 2014 Savezne Jugoslovenske Republike Makedonija

Državni Zavod za Statistiku Savezne Jugoslovenske Republike Makedonije, (2014). FYRoM u brojkama 4

IFC (2008). IFC i Građevinski Materijali: Pomoć u proširenju Infrastrukture - Podsticaj Ekonomskog Rasta u Novim Tržištima

MAFRD (2013). Kosovski nacionalni inventar šuma 2012

Ministarstvo Poljoprivrede, Zaštita hrane i potrošača Albanije (2011). Činjenično stanje o Albanskoj Poljoprivredi

Ministarstvo Poljoprivrede, Šumarstva i Vodoprivrede Crne Gore (2010). Pravilnik o fitosanitarnim merama drvenog materijala za ambalažu u međunarodnoj trgovini

Mustafa M., Zogaj A., i Abdidžiku L. (2010). Izazovi re-industrijalizacije Kosova. Radni dokument

SEED (2002). Studija sektora visokogradnje i razvoj cevovoda – Albanija

Carina Srbije (2014). Uredba o usklađivanju nomenklature carinske tarife za 2014

UNDP (2014). Izveštaj o ljudskom razvoju Kosova

UNDP (2014). Osnovna procena južnog ekonomskog regiona, Kosovo

UNDP (2014). Profil sektora industrije za preradu hrane i pakovanje na Kosovu

UNDP (2014). Profil sektora turizma na Kosovu

UNDP (2014). Profil sektora Industrije za preradu drveta na Kosovu

USAID (2010). Strategija za poljoprivredne mogućnosti Kosova

Svetska Banka (2009). Tromesečni ekonomski izveštaj Kosova

Svetska Banka (2015). Globalni Ekonomski Prospekti. Dostupno na: http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/GEP/GEP2015a/pdfs/GEP2015a_chapter2_regionaloutlook_ECA.pdf